

БІБЛІОТЕЧНИЙ ВІСНИК

Виповнюється 960 років книгозбірні, заснованій великим київським князем Ярославом Мудрим, так званій Софійській бібліотеці, що є національною гордістю українського народу і належить йому історично.

«В лето 6445 (1037) заложи Ярославъ город великий Киевъ, у него же града суть Златая Врата; заложи же и церковь святя Софья митрополью, и посемь церковь на Золотыхъ Воротехъ святое Богородица Благовещенье; посемь святого

Георгья монастырь и святя Орины» (з Несторівського літопису, 1037 р.).

«Крім прикрашення катедри золотом, сріблом і дорогоцінними іконами, кн. Ярослав заснував у ній також бібліотеку, причому багато книг написав він сам». (The Cathedral of St. Sophia in Kiev. Olexa Powstenko, 1954. The Ukrainian Akademy of Arts and Sciences in the U.S. - S.168).

У 1169 р. суздальський князь Андрій Боголюбський заволодів Києвом, пограбував киян, монастирі, церкви, зокрема Софію. Зайда вивіз із Києва не тільки коштовності, ікони, а й багато

богослужбових книг. Софія потерпала й пізніше від рук чужинців, завойовників та ідеологів різного гатунку. Останні залишки Софійської бібліотеки зникли за часів радянської влади. Втім, пошук бібліотеки Ярослава триває. І хай щастить у цій благородній справі нашим вітчизняним історикам, очолюваним академіком Петром Троньком.

◆ *Східний фасад собору.
Реконструкція
проф. К.Конанта.*

Рис. Азвигъ Китченко.

Лит А. П Червякова.

Е. П. ГРЕБЕНКА .

Е. П. Гребенка

Портрет Є.П.Гребінки (1812-1848). З альбому «Портреты українских писателей».
Видання друк. Каменецьких. Вип. 2-й. 1862.
З фондів НБУВ. Відділ естампів та репродукцій.

БІБЛІОТЕЧНИЙ ВІСНИК

Науково-теоретичний
та практичний журнал.
Заснований у 1993 році.

Головний редактор -
член-кореспондент НАН
України **О.ОНИЩЕНКО**

Редакційна колегія

**А.Бровкін, Л.Дубровіна,
Л.Костенко, Л.Крушельницька,
Л.Незнамова,
В.Омельчук, Р.Павленко,
В.Пашкова, В.Попроцька**
(заст. головного редактора),
**М.Поплавський, В.Скнар,
Н.Солонська** (заст. головного
редактора), **А.Чачко,
В.Чернець, І.Шовкопляс,**
Патріція Кеннеді Грімстед
(Гарвардський університет),
Ілона Славинські
(Австрійський інститут з
вивчення Східної та Південно-
Східної Європи, секретар
комісії у справах бібліотек
при Федеральному
міністерстві науки Австрії),
Уім Лайндайк
(Генеральний менеджер
EBSCO),
В.Китастих
(директор Американського
Дому в Києві)

Редактор-коректор
Л.Сушко.

Художньо-технічний
редактор Г.Конєв.

Комп'ютерна верстка
Л.Климова.

Комп'ютерний набір
Т.Павлюк.

Фотограф
О.Шолудько.

Переклад на іноземні мови
**М.Воробей, Р.Кириченко,
Т.Русских.**

Засновники - Національна
бібліотека України
імені В.І.Вернадського та
Національна академія наук
України

Адреса редакції - 252039, Україна,
Київ-39, пр-т 40-річчя Жовтня, 3.
НБУВ, тел. 267-48-62.

National Library of Ukraine after
V.Vernadsky, Kyiv-39,
pr. 40-richja Zhovtnja, 3

Свідоцтво про державну реєстрацію
№ 189.

Передплатний індекс 74049

Друкарня

Національної бібліотеки України
імені В.І.Вернадського
© Національна бібліотека України
імені В.І.Вернадського

Редакція залишає за собою
право виправляти мову і
скорочувати статті.
Редколегія та редакція
можуть не поділяти думок,
висловлених авторами
статей. У разі передруку
посилання на «Бібліотечний
Вісник» обов'язкове.
Відхилені редколегією
матеріали не рецензуються
і не повертаються.

Цей і наступні номери журналу «Бібліотечний Вісник» виконуються на обладнанні, придбаному коштом Міжнародного фонду «Відродження»

З М І С Т

Бібліотечна освіта

- 3 **Чачко А.** Бібліотечна професіологія в системі багатоступеневої фахової освіти та її стандартизації
- 6 **Кащук О., Якімова Л.** Науково-дослідна робота студентів вузів культури (з досвіду роботи факультетів бібліотечного і документознавства та інформаційних систем КДІК)
- 8 **Бегун В.** Підготовка бібліотечних професіоналів в Іспанії

Документальні комунікації та інформаційні технології

- 10 **Карнаушенко В.** Структура та основні характеристики тезауруса бази даних «Plasma»

До психології читача та читачівства

- 15 **Хіміч Я.** Психологічні складові бібліотечного обслуговування

З історії бібліотечної справи

- 20 **Зворський С.** До проблеми вивчення історії бібліотечної справи в Україні

Бібліографія

- 22 **Арутюнова С.** Бібліографічна діяльність М.І.Ясинського у ВБУ
- 25 **Бабенко Ж.** Для організаторів дитячого та юнацького читання
- 28 **Добко Т.** Про визначних осіб

З фондів НБУВ

- 29 **Апанович О.** «Щоденник» Якова Марковича

Книгознавство

- 32 **Прокопенко В.** До проблем українського книгодрукування
- 34 **Маслов С.** Шляхи розвитку науки про книгу

Рецензії

- 38 **Депенчук Л.** Про історію права як загальноосвітній процес
- 40 **Слободяник М.** Вагомий внесок у вузівську підготовку бібліографів

Будівничі бібліотек

- 41 **Терно В.** Головний архітектор бібліотек

Майстри художнього оформлення книги

- 14 **Роберт Лісовський**
- 42 **Художник Іван Литвин**

Факти наукового життя. Хроніка подій

- 27 **Березюк Н.** Пам'яті К.Рубинського

C O N T E N T

Library Education

- 3 **Chachko A.** Library professionology in a system of multistage vocational training and the process of its standardization
- 6 **Kashchuk O., Jakimova L.** Research work of institutes of culture students (experience of library documentology and information departments of Kyiv Institute of Culture)
- 8 **Behun V.** Professional training of library workers in Spain

Documentary Communications and Informational Technologies

- 10 **Karnauschenko V.** Structure and basic characteristics of DB «Plasma» thesaurus

To Reader's Psychology

- 15 **Khimich Ja.** Psychological components of library service

To the History of Librarianship

- 20 **Zvorsky S.** To a problem of history of librarianship studies in Ukraine

Bibliography

- 22 **Arutiunova S.** Bibliography activity of M.Jasyn'sky in NLU
- 25 **Babenko Zh.** To assist children and teenagers in reading
- 28 **Dobko T.** About of outstanding persons

National Library of Ukraine Funds

- 29 **Apanovych O.** «Diary» of Yakov Markovych

- 32 **Prokopenko V.** To a history of publishing in Ukraine
- 34 **Maslov S.** Ways of books science development

Review

- 38 **Depenchuk L.** To a history of law as the process of general education
- 40 **Slobodianyk M.** Significant contribution to the Training of bibliographers at the institutes of higher education

Builders of Libraries

- 41 **Terno V.** The leading architect of libraries

Masters of artistic design of books

- 14 **Artist Ivan Lytvyn**
- 42 **Robert Lisovsky**

Facts of Scientific Life. Chronicle of events

- 27 **Beresiuk N.** In commemoration of K.Rubynsky

НАШІ АВТОРИ

Апанович Олена Михайлівна, к. і. н., ст. наук. співробітник Ін-ту історії України НАНУ, лауреат Державної премії ім.Т.Г.Шевченка

Арутюнова Софія Альбертівна - аспірантка КДІК

Бабенко Жанна Валентинівна, викладач кафедри бібліографознавства Рівн. держ. ін-ту культури

Бегун Варвара Валентинівна, студентка КДІК

Березюк Ніна Михайлівна, головний бібліограф ЦНБ Харків. держ. ун-ту

Депенчук Лариса Петрівна, к.філос.н., ст. наук. співробітник Ін-ту філософії НАНУ

Добко Тетяна Василівна, к.і.н., зав. ДБВ НБУВ

Зворський Сергій Леонідович, головний бібліотекар Національної парламентської бібліотеки України

Карнаушенко Віра Вікторівна, ст. викладач Харків. держ. ін-ту культури

Кащук Олена Іванівна, доц. КДІК

Петраускас Альфонсас Антанович, завсєктором публікацій ООН

Слободяник Михайло Семенович, д.і.н., в.о. пров. наук. співробітника ін-ту рукопису НБУВ

Солонська Наталія Гаврилівна, заст. головного редактора ж. «Бібліотечний вісник»

Терно Валерій Віталійович - к.п.н., доц., декан фак-ту документознавства та інформ. діяльності КДІК

Хіміч Ярослава Олегівна, аспірантка НБУВ

Чачко Ада Семенівна, д. п. н., проф., завкафедрою бібліотекознавства КДІК, дійсн. чл. Міжнародної Академії інформації при ООН по Відділенню бібліотекознавства

Якімова Лариса Анатоліївна, ст. викладач КДІК

INHALT

Bibliothekarische Bildung

3 Tschatschko A. Bibliothekarische Professionologie in dem System der mehrstufigen Fachbildung und ihre Standardisierung

6 Kaschtschuk O., Jakimova L. Wissenschaftliche Arbeit der Studenten der Kulturhochschule. (Aus der Praxis der Arbeit der bibliothekarischen Fakultät und der Fakultät fuer Dokumentation und Informationssystemen des Kiewer Staatlichen Kulturinstituts)

8 Behun W. Ausbildung der bibliothekarischen Professionellen im Spanien

Dokumentarische Kommunikationen und Informationstechnologien

10 Karnauschenko W. Struktur und Hauptcharakteristiken des Thesaurus der Datenbank «Plasma»

Zur Psychologie des Lesers und des Lesens

15 Chimitsch Ja. Psychologische Bestandteile der bibliothekarischen Bedienung

Aus der Geschichte des Bibliothekswesens

20 Sworsky S. Zum Problem des Erlernens der Geschichte des Bibliothekswesens in der Ukraine

Bibliographie

Arutjunowa S. Bibliographische Tætigkeit von M.I.Jasynsky in der Volksbib-

liothek der Ukraine

25 Babenko Z. Fuer die Organisatoren der Kinder- und Jugendlesens

28 Dobko T. Ueber die hervorragende Pèrsoenlichkeiten

Aus dem Buecherbestand der Nationalbibliothek der Ukraine

29 Apanowitsch O. «Tagebuch» von Jakow Markowitsch

Buecherkunde

32 Prokopenko W. Zum Problem des ukrainischen Buchdruckes

34 Maslow S. Wege der Entwicklung der Wissenschaft ueber das Buch

Rezensionen

38 Depentschuk L. Ueber die Geschichte des Rechts als allgemeinbildender Prozess

40 Slobodjanyk M. Ueber ein bedeutender Beitrag in die Hochschulbildung der Bibliographen

Baumeister der Bibliotheken

41 Terno W. Hauptarchitekt der Bibliotheken

Meister der Buchausstattung

14 Robert Lisowsky

42 Kuenstler Ivan Lytwyn

Fakten des wissenschaftlichen Lebens. Chronik der Ereignissen

27 Beresjuk N. Zum Gedæchtnis an K.Rubynsky

SOMMAIRE

La formation des bibliothécaires

3 Tchatchko A. Le professionnalisme des bibliothécaires dans le système de la formation professionnelle à plusieurs degrés et sa standardisation

6 Kachtchouk O., Jakimova L. Le travail de recherche scientifique des étudiants des écoles supérieures (l'expérience de travail de la faculté des bibliothèques et de la documentation et des systèmes d'information de l'Institut d'Etat de la Culture de Kiev (IECK))

8 Begoune V. La formation des professionnels de la bibliothèque en Espagne

Les communications documentaires et les technologies informatiques

10 Karnouchenko V. La structure et les caractéristiques essentielles du «thesaurus» de la base des données «Plasma»

De la psychologie du lecteur et de la lecture

15 Khimitsch Ja. Les composés psychologiques du système de desserte des bibliothèques

De l'histoire de la bibliothéconomie

20 Zvorsky S. A propos des problèmes de l'étude de l'histoire de la bibliothéconomie en Ukraine

Bibliographie

Arutunova S. L'activité bibliographique de M.I. Jassynsky à la

Bibliothèque publique de l'Ukraine.

25 Babenko J. Au service des organisateurs de la lecture pour enfants et adolescents

28 Dobko T. Au sujet des personnalités éminentes

Des fonds de la BNBU

29 Apanovytch O. Le «Journal» de Jakov Markovytch

La bibliologie

32 Prokopenko V. Au sujet de l'édition ukrainienne

34 Maslov S. Les voies du développement de la science du livre

Comptes rendus

38 Depentchouk L. A propos de l'histoire du droit en tant que processus d'enseignement général

40 Slobodjanyk M. Une précieuse contribution à la formation des bibliographes des écoles supérieures

Fondateurs de bibliothèques

41 Terno V. L'architecte en chef des bibliothèques

Les maîtres de l'art du livre

14 Le peintre Ivan Lytvyn

42 Robert Lisovsky

Faits de la vie scientifique. Chronique des événements

27 Bereziouk N. A la mémoire de K. Roubynsky

Ада Чачко

Бібліотечна професіологія в системі багатоступеневої фахової освіти та її стандартизації

Розробка бібліотечної професіології як навчальної дисципліни є самостійною складною проблемою. Коли в часі і за змістом таке завдання збіглося зі створенням концепції вищої бібліотечної освіти для України, участь професіології виявилася природною і корисною. Автор розповідає про особливе місце бібліотечної професіології серед діючих навчальних дисциплін, що полягає в її узагальнюючому профорієнтаційному змісті. У статті розглядається перша і друга фаза профорієнтації (подано тематику програми навчальної дисципліни «Бібліотечна професіологія», за якою цей курс викладається автором з 1994 р.). Аналізується професіологічний підхід до багаторівневої фахової освіти та її стандартизація. Наголошується, що нині плани й програми майже узгоджені, розроблені методичні матеріали, продовжується робота над новими посібниками. У плані - видання підручників, словників, довідників, покажчиків. Створення «Української бібліотечної енциклопедії» необхідне як наукове підґрунтя для першого стандарту бібліотечної освіти в нашій державі.

На час створення програми й курсу бібліотечної професіології для факультету бібліотечно-інформаційних систем Київського державного інституту культури [30] існували спроби викладання її в Москві А.І.Каптеревим [6] та в Челябінську Т.Д.Рубановою [20], учнями Ю.М.Столярова. Це були спецкурси (обсягом 18 - 28 годин), автори яких впроваджували в навчальний процес висновки своїх дисертацій. А.Каптерев основну увагу приділяв необхідності чіткішого визначення змісту сучасної бібліотечної діяльності, напрямів її диверсифікації; Т.Рубанова акцентувала на історії, теорії об'єднань бібліотекарів у демократичному розвитку фаху. Спецкурс С.Шалімової (КДІК) спрямовано на опрацювання тем «Підвищення кваліфікації кадрів» і «Управління трудовим колективом» нормативного курсу «Організація та управління бібліотечною справою».

Найближче до змісту аналізованої дисципліни підходили у викладанні курсу «Обслуговування читачів», де ще професор В.Пілецький розглядав спілкування між бібліотекарем та читачем як процес психологічний і технологічний, тобто дійсно фаховий.

Бібліотечна професіологія в сучасному вигляді активно формується з середини 70-х років. У кінці 80-х вона мала значний інформаційний набуток: дисертації, монографії, збірники наукових праць та окремі монографічні наукові статті, матеріали тематичних конференцій, аналітичні огляди, бібліографічні покажчики. Посилання на ці роботи, згідно зі вченням про зміну парадигм, засвідчили сприйняття фахівцями бібліотечної професіології та визнання її як бібліотекознавчої самостійної науки. Це полегшувало авторську розробку, яка ґрунтується на власній концепції та апробованих публікаціях [2, 24-30].

Утім, з 1994 р. здійснювалося і спеціальне дослідження місця бібліотечної професіології, її меж та змісту в структурі фахової підготовки сучасного бібліотекаря. Воно включало: вивчення системи навчальних планів, програм і змісту тих дисциплін, які споріднені або стикаються тематично зі змістом і завданнями бібліотечної професіології; відбір концепцій, визначень, висновків та інших елементів теорії бібліотечної професіології, а також її методичних рекомендацій щодо професіографування, моделювання, соціального портретування, тематичну структуру лекційного курсу, визначення змісту й методики проведення практичних і лабораторних занять, тем і питань семінарів, проблем курсових та дипломних робіт, системи перевірки знань за допомогою тестування і з використанням системи заліково-екзаменаційної документації.

Особливість бібліотечної професіології серед діючих навчальних дисциплін визначається її узагальнюючим профорієнтаційним змістом, що реалізується спочатку щодо обраної студентом професії в цілому, а потім щодо вибору певної спеціальності, роду занять, робочого місця у бібліотечній професії. Перша фаза профорієнтації має сприяти свідомому опануванню знаннями, уміннями, навичками, зумовленими вимогами майбутньої діяльності як цілісності, давати уявлення про специфіку професійної придатності до цієї діяльності як багатоаспектної, налаштовувати студентів на завдання не лише навчання, а й професійного самовиховання. Друга фаза профорієнтації пов'язана із завданням адаптації в реальних умовах бібліотеки, при виконанні конкретних технологічних процесів і завдань, коли великого значення набувають засоби освоєння певних традицій нового колективу та установи, не втрачаючи власних поглядів на професію. Міжособистісній адаптації допомагають, зокрема,

рекомендовані психологією методики запобігання конфліктам, пошуку ефективних шляхів співробітництва і компромісів, які використовуються у професіологічних тренінгах [12, 13, 22].

Наслідком дослідження є система тематичних планів для різних за рівнем підготовки студентів: початкова бібліотечна освіта (старші класи школи та її модифікацій), середня фахова освіта (коледж або схожі заклади), бакалавр (бібліотечна школа в межах університету), спеціаліст (університет), магістр (на базі вищої освіти). Для наочності наводимо один із діючих нині варіантів (спеціаліст - чотири роки навчання на бібліотечному факультеті інституту культури).

Тематичний план навчальної дисципліни «Бібліотечна професіологія»

Тема 1. Бібліотечна професіологія як наука і навчальна дисципліна.

Тема 2. Витоки та становлення бібліотечної діяльності.

Тема 3. Початки і сучасний стан професіології.

Тема 4. Бібліотечна професія як система і структура.

Тема 5. Професійні вимоги та відповідність їм фахівців.

Тема 6. Бібліотекарі як соціально-професійна група.

Тема 7. Образ світу бібліотекаря.

Тема 8. Науково-методичне забезпечення прикладної професіології.

Тема 9. Перспективна проблематика досліджень з бібліотечної професіології.

Особливості діяльності викладаються аналітико-порівняльним методом, оскільки діючий принцип формування груп за типами бібліотек реально не збігається з практикою працевлаштування. Бібліотечна професіологія виконує функцію «Клей для системи», постійно враховує понадмету цілісної діяльності та її наскрізних технологій і таким чином доповнює галузеве, типологічне, функціональне профілювання, фрагментарність якого компенсується узагальненим поглядом на професійну діяльність. У 1995-1996 н. р. бібліотечна професіологія пройшла апробацію на денному й заочному відділеннях факультету бібліотечно-інформаційних систем, на першому та третьому курсах (у різних варіантах) одночасно. На третьому курсі стаціонару в цьому широкому експерименті брали участь такі групи: «масові бібліотеки», «дитячі бібліотеки», «спеціальні бібліотеки», «технічні бібліотеки», «гуманітарні науки», «природничо-технічні науки», «документно-інформаційні системи», «книгознавець-бібліограф», а також студенти з середньою фаховою освітою, зібрані на базі випускників Ужгородського училища. Так нова дисципліна реально ввійшла у навчальний процес як нормативна. Вона одночасно широко розкрила великій кількості студентів свій світоглядний і соціально-психологічний потенціал, методи технологічного аналізу та культурно-інформаційної інтерпретації його наслідків.

Нами створені перші в Україні, а також у межах СНД підручник і навчальний посібник з бібліотечної професіології для самопідготовки студентів, магістрів і викладачів. У підручник, поряд з матеріалами діючої програми, включені також і необхідні для поглибленого вивчення дисципліни, зокрема при підготовці до

магістерських, кандидатських іспитів [21-24]. Спостерігається формування дослідницького інтересу до проблем професіології: захищено чотири дипломні роботи, обрано для дисертаційних робіт актуальні теми, проблемні семінари готують виступи на звітні наукові конференції студентів і аспірантів, стають традиційними наукові читання з професіології [13, 28].

Професіологічний підхід до багаторівневої фахової освіти та її стандартизації

Розробка, здійснена у вузівській ситуації, виявила, що професіологія має не лише орієнтаційний, а й прогностичний потенціал. Побудована на аналізі праці, професійного світогляду, особливостей комунікативної діяльності, професійних вимог і можливостей, вона здатна до ґрунтовніших узагальнень та прогнозів. Зокрема - розробки комплексу стандартів бібліотечної освіти для України. Актуальність цього завдання очевидна, існують і можливості його вирішення на базі реальної моделі спеціаліста, тобто системі навчальних планів, програм, посібників, які в систематизованому, послідовному і завжди умовно завершеному вигляді характеризують сучасну відповідь на питання «яким має бути спеціаліст». У даний час плани й програми певним чином узгоджені, розроблені й методичні матеріали, повільно, але створюються нові посібники, планується видання підручників, словників, довідників, покажчиків. Великого значення набуває створення «Української бібліотечної енциклопедії». Це є підґрунтям розробки першого стандарту бібліотечної освіти в Україні, наближеного до міжнародних орієнтирів.

Підготовка відповідного стандарту важлива не лише як символ можливої конвертації дипломів, а й як еталон, норма якості, з досягненням якого в стратегії навчання відкриється ширша можливість творчості, тактики кожного факультету, кафедри, викладача. Концептуальний підхід передбачає, що стандарту, який відповідає міжнародним умовам, на даному етапі може бути досягнуто за певними нормативами перехідного періоду: від існуючого рівня підготовки та кваліфікації - до міжнародного. Аналіз сучасної кадрової ситуації в бібліотечних системах України, вивчення міжнародних вимог, норм, стандартів змісту та форм організації бібліотечної освіти; порівняльний аналіз існуючого досвіду багатоступеневої освіти - російського, європейського і американського варіантів; створення проекту відповідного стандарту й нормативів для України перехідного періоду, їх експертиза та обговорення, підготовка робочого варіанта для затвердження. Такий поетапний план.

Зміст освіти не є абстракцією, а відповіддю на актуалізовані суспільством виклики часу. Тому найсерйознішому аналізу піддано розділ, що стосується багатоступеневої освіти. Критерії і зміст підготовки бакалавра, магістра; бібліотекарського та технічного, допоміжного персоналу; керівників і вчених бібліотекарів, - усе це має поєднуватися в систему, що враховує міру складності й відповідальності. Ці показники визнано як доцільні для встановлення логічного зв'язку між кваліфікацією, посадою і оплатою праці. Наступність має бути саме такою: з підвищенням кваліфікації фахівцю пропонується посада, що вимагає більшої відпо-

відальності, робота складніша, ніж попередня, як наслідок указаних змін - від підвищення кваліфікації до зростання посадової відповідальності, - збільшується оплата праці.

Введення магістратури на базі вищої бібліотечної освіти вирішує, поряд з іншими, ще й гостру проблему осучаснення кваліфікації дипломованих робітників. Наводимо одну зі схем бачення автора.

Учений ступінь - магістр бібліотекознавства.

Кваліфікація - маркетолог-консультант бібліотечно-інформаційної сфери.

Теорія: 1. Теорія бібліотеки.

2. Теорія інформаційних потреб.
3. Теорія культурних потреб.
4. Бібліотечна професіологія.
5. Бібліотечна соціологія.
6. Бібліотечна психологія.
7. Науковий метод і дослідження бібліотеки.

Методика: 1. Методика маркетингового підходу до бібліотеки.

2. Методика маркетингового аналізу сфери бібліотечно-інформаційних послуг.
3. Методика некомерційного, соціально-орієнтованого маркетингу послуг.
4. Методика комерційного, бізнесового маркетингу послуг.
5. Методика бібліотечної реклами.
6. Методика бібліотечного дизайну.
7. Методика сучасних зв'язків з громадськістю (паблік релейшинз).

Технологія: 1. Системний аналіз наскрізних бібліотечних процесів: традиційний та комп'ютерний варіанти.

2. Індустрія інформації: комп'юнікаційна

техніка, нетрадиційні носії, новітні технології, транснаціональні мережі.

3. «Фактор користувача» у технології, інтерактивний режим пошуку даних.

4. Технологія сучасної організації інформації та документів.

5. Технологія забезпечення вільного доступу до інформації та її джерел.

Практикуми: 1. Тренінг професійного спілкування.

2. Тренінг професійного етикету.
3. Комп'ютерний практикум.
4. Практикум режисури масових заходів.
5. Практикум професіологічного дослідження.
6. Практикум маркетингового дослідження.
7. Практикум «паблік релейшинз».

За міжнародними зразками, підготовка магістра базується головним чином на дослідницькій діяльності. Кількість дисциплін для викладання обмежується лише необхідними. Тому наведена схема узагальнена. На базі кафедри бібліотекознавства КДІК, зважаючи на її науковий потенціал, планується вже в 1997/98 н. р. підготовка ще двох кваліфікацій магістерського рівня: менеджер-організатор бібліотечно-інформаційної сфери та соціальний психолог-дослідник і викладач бібліотечно-інформаційних дисциплін.

Для психологічної лабораторії факультету вже замовлено все необхідне. Об'єднання соціологів та психологів бібліотечної справи, що узагальнило у збірнику свої попередні наукові читання [13, 28], готує тематику професійних і психологічних тренінгів, а також зустріч у травні 1997 р. в Центральній освітянській бібліотеці.

1. Библиографы как социально-профессиональная группа: Сб. науч. докл.: В 2 ч. - К., 1989 / Наук. ред - доп. А.С.Чачко.
2. Библиотекари как социально-профессиональная группа: Науч.-аналит. обзор: В 2 ч. - К., 1989. - Ч.1. - 48 с., 42-48 с. / Укл. А.С.Чачко.
3. Библиотечная профессиология: проблемы становления и развития: Сб. науч. ст. - СПб., 1991. - 178 с.
4. Кадры научных библиотек: Библиогр. указ. - 1970-1978 гг. - К., 1979. - 92 с. / ЦНБ АН УССР.
5. Кадры научных библиотек: Библиогр. указ. [Вып.3 - 1984-1989 гг.] - К., 1989. - 48 с. / Ин-т философии: ОНИОН.
6. Каптерева А.И. Библиотечная профессиология: проблемы и перспективы: Метод. разработка по спецкурсу. - М., 1990. - 19 с.
7. Каптерева А.И. Информационный анализ профессионального пространства. - М., 1992. - 142 с.
8. Каптерева А.И. Теоретические проблемы профессионализации в библиотечной деятельности. - М., 1993. - 130 с.
9. Кодак Н.Ф., Сиволоб Ю.В., Чачко А.С. Бытие книги. -К.: Лыбидь, 1991. - 178 с.
10. Рубанова Т.Д. Библиотечная профессиология: Программа спецкурса и метод. указания. - Челябинск, 1991. - 18 с.
11. Симонова Е.Г. Предварительные итоги изучения документального массива по проблемам подготовки библиотечных кадров высшей квалификации (1946-1983) // Высш. биб.-библ. образование. - М., 1984. - Вып. 62. - С.125-142.
12. Скнар В.К. Дидактические основы профессионально-модульного обучения библиотечных кадров: Учеб. пос. - К., 1991. - 170 с.
13. Соціально-психологічні проблеми бібліотечної професіології, менеджменту і маркетингу послуг: Матеріали наук. чит. - К., 1996. - 42 с. / Наук. ред. - укл. А.С.Чачко.
14. Социодинамика и социокультура библиотечной профессии:

- Сб. науч. тр. - СПб., 1993. - 224 с. / Науч. ред. - сост. А.Н.Ванеев.
15. Столяров Ю.И. Библиотека: структурно-функциональный подход. - М.: Книга, 1981. - 235 с.
Бібліотекар у системі «бібліотека», с.135-155.
16. Столяров Ю.И. Структурирование библиотековедения как научной дисциплины и предмета преподавания // Книга: Исслед. и материалы. - Вып. 68. - С.135-159.
Бібл. персонал і бібл. професіологія, с.152-158.
17. Трофимова Р.А., Растов Ю.В., Жданова Т.А. Установки на библиотечную профессию: Опыт междисциплинарно-эмпирического исследования. - Новосибирск, 1990. - 28 с.
18. ЦНБ ім.В.І.Вернадського АН України: Бібліогр. покажчик за 1918-1993 рр. - К., 1993. - 295 с.
Бібл. професіологія, с.133-137.
Наукова організація праці, с.137-141.
19. Чачко А.С. Библиотекари как социально-профессиональная группа: Автореф. дисс... д.п.н. - М., 1991. - 30 с.
20. Чачко А.С. Бібліотекарі як складова української інтелігенції // Культура України: історія і сучасність. Матеріали Всеукр. наук. конф. - Х., 1996. - С.66-67.
21. Чачко А.С. Бібліотечна професіологія: професіологія бібліотечно-інформаційної діяльності: Навч. посібник. - К.: Аерленд, 1996. - 120 с.
22. Чачко А.С. Бібліотечна професіологія: професіологія бібліотечно-інформаційної діяльності: Навч.-метод. посібник для самопідготовки студентів, магістрів і викладачів. - К., 1997. - 100 с.
23. Чачко А.С. Бібліотечна професіологія: Тематичний план і програма курсу. - К., 1995. - 14 с.
24. Чачко А.С. Бібліотечна професіологія: Тематичний план, програма курсу та рекомендації до вивчення. - К., 1997. - 20 с.
25. Чачко А.С. Библиотечный специалист: особенности труда

- и профессионализации. - К., 1986. - 192 с.
 Кадры научных библиотек: 1979-1983 гг., с.117-191.
26. Чачко А.С. Информационное общество: культурно-психологические ориентиры будущих библиотекарей // Информ. об-во: культуролог. аспекты и проблемы. - Краснодар, 1997. - С.117-123.
27. Чачко А.С. Місія бібліотекаря у демократичному суспільстві // Бібліотека у демократичному суспільстві. - К., 1996. - С.6-8.
28. Чачко А.С. Научные чтения в Киеве // Науч. и техн. б-ки - 1996. - № 12. - С. 40-45.
29. Чачко А.С. Разработка библиотечной профессиологии: основные этапы, итоги и проблемы // Библиотечная профессиология: проблемы становления и развития. - СПб., 1991. - С. 3-17.
30. Чачко А.С. Розробка бібліотечної професіології як нової навчальної дисципліни на факультеті БІС КДІК в 1994-1995 н. р. // Бібліотека і суспільство: Тези наук. конф. - К., 1995. - С.74-75.

Олена Кашук, Лариса Якімова

Науково-дослідна робота студентів вузів культури (з досвіду роботи факультетів бібліотечного і документознавства та інформаційних систем КДІК)

Автори порушують актуальне питання сьогодення - розвиток наукової творчості студентської молоді, пропонуючи конкретні форми та методи його вирішення. Науково-дослідна робота (НДР) розпочинається на першому курсі, і це спонукає студентство до різноманітної творчості.

У статті висвітлюються діяльність проблемних груп та наукових гуртків, участь студентів у дослідженнях з тематики планових і господарчо-договірних науково-дослідних праць кафедр. Одержано позитивні результати наукової творчості: протягом трьох років підготовлено майже 150 дипломних робіт, 30 з них рекомендовано для впровадження та опублікування.

Творчі здібності майбутніх спеціалістів розвиваються шляхом впровадження активних форм навчання, які формують у студентів самостійну думку та творчу активність, відповідальність в оволодінні професійними знаннями.

Багато вузів культури вже набули значного досвіду в цьому напрямі, зокрема з використанням автоматизованих навчальних систем, що дають змогу вести діалог з ЕОМ.

Сучасна науково-дослідна робота студентів складається з: навчання юні елементам дослідницької діяльності, прищеплення їм навичок НДР; власне наукового дослідження (виконуються під керівництвом викладачів).

Керівництво НДР є обов'язковою складовою діяльності професорсько-викладацького складу вузів. У кожному з них працює Рада науково-дослідницької роботи молоді, очолювана, як правило, ректором. На факультетах існує чітка система організації НДР студентів.

Головне завдання рад НДР - сприяти їх активній участі у науково-дослідницькій та творчій роботі, розповсюджувати позитивний досвід такої діяльності, організовувати практичну допомогу бібліотекам, органам НТІ у вирішенні актуальних завдань силами студентів, проведення студентських наукових конференцій, виставок, конкурсів та ін.

Форми й методи залучення молоді до наукової творчості умовно розподіляються на НДР, що є скла-

довою частиною навчального процесу і проводиться в учбовий час згідно з планами й програмами та НДР, яка виконується у позаучбовий час. Навчальні програми всіх дисциплін, що викладаються на факультетах, мають елементи НДР у різних видах занять (спеціальні семінари з тематики курсових та дипломних робіт, контрольні домашні завдання, проблемне викладання лекційного матеріалу, ділові ігри, моделювання виробничих ситуацій на практичних заняттях, завдання науково-дослідницького характеру, які виконуються під час учбової та виробничої практики тощо).

Основним завданням учбової НДР є прищеплення студентам навичок мислити теоретичними категоріями, ознайомлення з реальними умовами праці у виробничих колективах, уміння застосовувати свої знання при вирішенні наукових та виробничих проблем.

НДР починається на першому курсі, зі спеціального курсу з основ організації та методики проведення наукових досліджень.

Цікавою формою дослідницької роботи є наукові семінари. Плани розробляються з огляду на те, щоб протягом семестру кожен студент мав можливість виспустити з доповіддю, повідомленням, що підсумовує конкретне дослідження. Такі семінари успішно працюють на всіх кафедрах факультетів бібліотечного та документознавства. Для молодших курсів однією з розповсюджених форм НДР у рамках навчального процесу є підготовка реферату, виконання індивідуального домашнього завдання з елементами наукового пошуку.

НДР у період учбової (ознайомчої) та виробничої

практики спрямована, головним чином, на виконання в умовах бібліотек та органів НТІ конкретних завдань з тематики НДР кафедр або ж на аналіз проблем бібліотек, підбір фактичного матеріалу, його обробку з метою використання у курсових, дипломних роботах та наукових дослідженнях.

НДР у рамках курсових і дипломних робіт, як правило, пов'язана з розробкою актуальних теоретичних проблем бібліотекознавства та бібліографознавства, реальних практичних завдань. Наприклад, на кафедрі загального бібліографознавства КДІК працюють групи «Проблеми бібліографознавства в умовах суверенної України», «Аналітико-синтетична обробка документів в умовах переходу до ступеневої системи підготовки кадрів». Студенти розробляли теми «Предметизація в традиційних та автоматизованих ІПС», «Книжкова палата України та проблеми бібліографічної стандартизації», «Оптимізація систематичного каталогу Національної парламентської бібліотеки України в сучасних умовах», «Автоматизація процесів каталогізації документів» на прикладі наукових бібліотек. На кафедрі галузевих бібліографічно-інформаційних ресурсів є проблемні групи: «Рекомендаційна бібліографія в художньому розвитку особистості», «Бібліографічне забезпечення сільського господарства України», «Документальні та інформаційно-бібліографічні ресурси з економіки та економічних наук». Студенти працювали над такими проблемами: «Довідково-бібліографічне обслуговування спеціалістів АПК», «Бібліографічна діяльність інституту Української археографії НАН України», «Традиційні та інноваційні форми інформаційно-бібліографічного обслуговування в галузі економіки та економічних наук», «Бібліотечно-бібліографічна діяльність Національної парламентської бібліотеки України в галузі суспільних наук. 1957-1995 рр.» тощо.

На кафедрі бібліотекознавства працюють проблемні групи «Бібліотечна справа як фактор культурного та національного відродження», «Історія бібліотечної справи в Україні».

Кафедра бібліотечно-інформаційного обслуговування дітей та юнацтва розробляє разом зі студентами проблеми: «Українська художня література в читанні дітей», «Історія розвитку дитячих і шкільних бібліотек України». Студенти працювали над питаннями науково-допоміжної бібліографії літератури для дітей та юнацтва в Україні, досліджували типологію читачів-дітей. Актуальні цікаві розробки є на кожній кафедрі.

Практичні студентські курсові та дипломні роботи використовуються в бібліотеках як методичні поради, бібліографічні покажчики, картотеки тощо. Студенти, доповіді яких були відзначені на наукових конференціях, були рекомендовані до аспірантури, захистили дисертації.

Старшокурсники беруть участь і в таких формах навчальної НДР, як рецензування, опонування під час захисту курсових та дипломних робіт.

Позаучбова діяльність студентів - це участь у дослідженнях з тематики планових і господарчо-договірних НДР кафедр, в організації проблемних груп, наукових гуртків, науково-інформаційних центрів. Так, кафедра інформатики та інформаційних технологій проводить учбово-творчі олімпіади з курсу «Основи інформатики та обчислювальної техніки», наукові конференції (на

базі НБУВ). Постійна школа програмістів розробляє програми для бібліотек.

Дослідження студентів мають суто практичний характер: «Основні напрями автоматизації бібліотечно-бібліографічних процесів», «Особливості бібліографічного запису історичних картографічних документів в електронному каталозі», «Формування друкованих версій електронних енциклопедій на прикладі енциклопедії «Книжкова спадщина України», «Створення банку даних» тощо.

Наукові гуртки та проблемні групи на кафедрах - це порівняно невеличкі колективи, які розробляють певну наукову проблему. Кожен учасник виконує самостійне завдання наукового керівника. Студенти складають анотації та реферати, готують доповіді й повідомлення, з якими виступають у виробничих колективах, на семінарах бібліотечних працівників, наукових конференціях, беруть участь у семінарах, які проводять ЦНСГБ НААН України, бібліотеки: Державна України для дітей, Національна імені В.І.Вернадського, Національна парламентська, Центральна селянська та ін.

Гуртківці - активні помічники в багатьох заходах, що проводить УБА.

Різноманітність форм і методів наукової роботи потребує комплексного підходу до її планування та організації.

Комплексна система НДР студентів має забезпечувати ступеневу послідовність заходів і форм її наукової роботи згідно з навчальним процесом. Основою для впровадження такої системи є комплексний план організації НДР на весь період навчання у вузі. Згідно з ним НДР диференціюється залежно від курсу та спеціалізації.

На першому курсі основним змістом наукової роботи є формування практичних навичок та умінь, необхідних для виконання наукових досліджень, прищеплення основ самостійної роботи, розвиток нестандартного мислення. У наукових гуртках і проблемних групах вивчаються питання історії України, української та зарубіжних літератур, психології, іноземні мови, дисципліни спеціальних кафедр. На другому курсі в ході вивчення суспільних, загальнонаукових і спеціальних дисциплін, виконання невеликих самостійних досліджень та завдань творчого характеру формуються спеціальні дослідницькі навички, поглиблюються знання методів, методик і засобів проведення експерименту та обробки результатів. Ускладнюються завдання і форми НДР, збільшується її обсяг. На цьому ж курсі до вже названих додаються гуртки й групи, в яких поглиблено вивчають естетику, новітню історію, документознавство, бібліотечне фондознавство, історію культури, бібліотечну професіологію та ін. На третьому-четвертому курсах здійснюється подальше формування, закріплення знань і навичок, розвивається творче мислення у студентів. Головна увага зосереджується на розширенні знань зі спеціальності. Це проблеми організації та управління бібліотечною справою, маркетингу й менеджменту в бібліотечній справі, галузевих бібліографічно-інформаційних ресурсів та інформаційних систем. Така єдина комплексна система НДР студентів факультетів дає змогу краще її організувати, повніше використовувати потенціал вузу в підготовці сучасних висококваліфікованих спеціалістів. Наприклад, протя-

гом останніх трьох років до різних форм наукової діяльності залучалися близько півтори тисячі студентів факультетів. За успіхи в науковій роботі понад двісті студентів відзначено дипломами, преміями на інститутському, міському, республіканському рівнях.

Кращими в цьому році були визнані роботи «Еволюція інформаційних потреб читачів публічних бібліотек. Соціологічне дослідження» Г.Тарковської, «Психологічні проблеми підготовки бібліоменеджера» Н.Різницької, «Бібліографічна діяльність Інституту української археографії НАН України» І.Дяченко, «Ділова графіка ПЕОМ» В.Матухно, С.Сидоренко, «Автоматизація процесів каталогізації документів (на прикладі НБУВ)» І.Павлуші, «Міжнародний книгообмін бібліотеки Конгресу США» Г.Башкірової, «Реставація та консервація документів у контексті збереження Національних документальних фондів» Джой Унгінда Орісакве та ін.

З метою пропаганди культури та мистецтва серед населення прочитано понад 150 доповідей, лекцій; опубліковано самостійно або в співавторстві з викладачами більше 20 статей. Протягом трьох років підготовлено

близько 150 дипломних робіт, тридцять з них рекомендовано державною екзаменаційною комісією для впровадження та опублікування. Силами студентів виконано 60 макетів, картотек, матеріалів до учбових посібників, програм ПЕОМ.

Для поліпшення НДР студентів необхідно: нарощувати матеріальну базу факультетів, яка б дала можливість використовувати ЕОМ у науковій роботі, поповнювати фонди бібліотеки інституту, мати повноцінний фонд періодики й аудіовізуальних матеріалів; продовжувати вести дослідження з актуальних проблем бібліотекознавства та бібліографознавства, суспільно-політичного й культурного життя України; розвивати ініціативу та самостійність студентів у науковій роботі; розвивати диференційований підхід до студентів при залученні їх до наукової роботи; розробляти і впроваджувати різні форми заохочення студентів, які успішно займаються науковою роботою; видавати щорічно збірку студентських наукових праць (тез, рефератів, статей).

Усе це в цілому значно підвищить рівень наукової роботи факультетів.

Варвара Бегун

Підготовка бібліотечних професіоналів в Іспанії

Автор статті - студентка IV курсу факультету документознавства та інформаційної діяльності КДІК. Зацікавившись питаннями підготовки спеціалістів у галузі інформаційної діяльності в різних країнах світу та перебуваючи в Іспанії під час літніх канікул, відвідала університет м.Мурсія (регіон Мурсія), де ознайомила з навчальним процесом в Університетській школі бібліотечної справи і документації та збрала матеріал щодо історії і сучасного стану підготовки бібліотечних спеціалістів у цій країні. Зважаючи на те, що такого роду інформація про Іспанію в Україні практично відсутня, стаття становитиме інтерес для фахівців і студентів вузів.

Навчання професіоналів у галузі бібліотечної справи та документації в Іспанії почалося із заснування відповідно до королівського указу від 7 жовтня 1856 р. Вищої школи дипломатики в Мадриді, де готувалися лише архівісти. Спочатку навчальну програму складали палеографія і латина, а випускники отримували диплом палеографа. З 1863 р. її було реформовано і включено такі предмети, як «Загальна палеографія», «Критична палеографія», «Латинська мова», «Бібліографія», «Впорядкування архівів та бібліотек».

У 1858 р. королівським указом створено Факультативний департамент архівістів і бібліотекарів, до якого вступили деякі студенти зі Школи дипломатики, щоб отримати диплом палеографа-бібліотекаря або архівіста-бібліотекаря.

На початку ХХ ст. в Іспанії розпочалася реформа планів підготовки всіх гуманітарних навчальних закладів і факультетів, внаслідок чого перестала існувати Вища школа дипломатики (1900). Це означало практичне виведення бібліотечних дисциплін з навчальних планів Мадридського університету, адже бібліографію - єдиний, пов'язаний з цією галуззю знань предмет, - у 1940 р. також було скасовано, і тільки через 16 років відділ римської філології університету включив

до навчального плану предмети «Бібліографія Іспанії» та «Методологія літературних досліджень».

У 1915 р. було засновано Школу бібліології в Барселоні, котра, як і решта бібліотечних навчальних закладів Іспанії, видавала невизнаний державою диплом. Характер програм цих шкіл був винятково «бібліотечний», хоча деякі викладачі були «піонерами» підготовки документалістів і читали такі курси, як «Вступ до документації» та «Довідково-інформаційна робота».

У Мадриді з 1964 по 1986 р. функціонувала Школа документалістів при Національній бібліотеці Іспанії (з 1980 р. - Центр бібліотечного й документального навчання). У програмі читалися курси «Бібліотечна справа і документація» та «Архівна справа і документація»¹.

Таким чином, функціонування деяких шкіл, курсів, факультетів при різних університетах Іспанії сприяло підготовці спеціалістів у галузі бібліотечної справи і документації в період від закриття Вищої школи дипломатики в 1900 р. до створення Університетських шкіл бібліотечної справи й документації в 1982 р.

Інформаційну й документальну політику Іспанії в галузі

¹ Garcia Ejarque Luis. La formacion del bibliotecario en Espana.- Madrid: ANABAD, 1993.

підготовки спеціалістів для всіх типів бібліотек та документальних центрів змінило виникнення на початку 80-х років університетських шкіл бібліотечної справи та документації. За законом від 24 лютого 1981 р. нове Міністерство університетів та досліджень затвердило основні положення, якими мали керуватися ці школи в своїй діяльності щодо визначення строків навчання, обсягів навчального навантаження, розробки номенклатури дисциплін і проведення практики в бібліотеках.

За десяток років Університетські школи бібліотечної справи і документації виникли практично в усіх автономних областях Іспанії, хоча поряд з ними продовжували функціонувати ряд бібліотечних кафедр, відділів, факультетів при різних університетах, які було створено ще на початку ХХ ст. Прикладом може бути факультет інформаційних наук при Мадридському університеті².

У бібліотечних навчальних закладах країни запроваджено денну форму навчання (три роки). Умовою вступу є наявність у абітурієнта документа про середню освіту (8 років), про закінчення інституту (2 роки) та дворічного курсу підготовки до вступу в університет, де на досить високому рівні проводиться профорієнтаційна робота. Вступні іспити відсутні, але для осіб віком понад 25 років існує спеціальний відбір.

Керуючись базовою програмою, затвердженою Міністерством, кожна Школа бібліотечної справи та документації вирішує питання про номенклатуру навчальних дисциплін самостійно і залежно від спрямованості. Незважаючи на загальну тенденцію до уніфікації підготовки бібліотекарів, архівістів та документалістів, зміст навчальних програм різних шкіл дуже різноманітний, варіюється від традиційного бібліотекознавства до сучасних, спеціально розроблених курсів інформатики³.

Система вищої бібліотечної освіти в Іспанії будується на принципах обов'язковості та вибірковості предметів. Студент самостійно складає програму свого навчання, використовуючи поради викладача. Вибір предметів зумовлює індивідуальні навчальні програми. Основними формами навчання є лекції, семінарські та практичні заняття. Відвідування теоретичних курсів вільне. Знання оцінюються двічі на рік (в лютому та липні), тобто в кінці кожного семестру. Але систематично проводяться так звані «проби» з метою стеження за безперервним успішним засвоєнням матеріалу. На третьому курсі всі студенти мають виконати дипломний проект - «фінальну роботу».

У 1991 р. вийшов королівський указ про уніфікацію дипломів, які видаються всіма бібліотечними навчальними закладами країни. Відтоді кожен з них, за умов наявності і виконання певного навчального плану, має право видавати диплом бакалавра в галузі бібліотечної справи і документації, тоді як раніше цим правом користувалися лише університетські школи.

За цим указом було розроблено також спеціальну систему «кредитів», якими оцінюється кожна дисципліна залежно від її складності. Кожного семестру студент повинен набрати певну кількість «кредитів», яка визначається адміністрацією кожної школи окремо.

² *Molina Campos Enrique*. Realidad de la enseñanza de la Biblioteconomía en España: Boletín de la Asociación de Bibliotecarios, 23 junio 1991. - P. 5-14.

³ *Ruiz Rodriguez Antonio Angel, Jimenez Contreras Evaristo*. Universidad y formación de profesionales. Tres años de experiencia // Segundas Jornadas Españolas de Documentación Automatizada. - Málaga: Asociación Andaluza de Bibliotecarios, 1986. - P. 79-719.

Програмою передбачено трирічне навчання, максимум 15 годин теоретичних і від 5 до 15 годин практичних занять щотижнево, а також обов'язкові предмети (з указаними в дужках «кредитами»):

- документальні аналіз та лінгвістика (20);
- архівна справа (10);
- бібліографія та джерела інформації (10);
- бібліотечна справа (10);
- загальна документація (10);
- документальні дослідження в галузі історіографії (6);
- інформаційні технології (15);
- практика (10)⁴.

У зв'язку зі зростанням вимог до інформаційних працівників виникла необхідність підготовки спеціалістів вищого рівня, тобто ступеня магістра.

Зважаючи на те, що до цього часу в Іспанії готувалися лише бакалаври, королівським указом було затверджено ступінь магістра в галузі документації. Для його отримання необхідно пройти спеціальний дворічний курс навчання з 15 годинами теорії та від 5 до 15 годин практики і такими обов'язковими предметами (зі вказаними в дужках «кредитами»):

- управління ресурсами в інформаційних центрах (8);
- статистика (6);
- планування й оцінка документальних та інформаційних систем (6);
- автоматичні бібліотечні системи (8);
- інформаційні системи (5);
- техніка складання резюме в науковій документації (8);
- документальне забезпечення досліджень (6).

Загальна кількість «кредитів» за два роки - 140.

Вступати на другий цикл навчання мають право особи зі ступенем бакалавра в галузі бібліотечної справи і документації, а також особи, що мають як мінімум ступінь бакалавра в небібліотечній галузі, і вивчали такі предмети, як «Документальний аналіз і лінгвістика», «Архівна справа», «Бібліографія та джерела інформації», «Бібліотечна справа», «Загальна документація», «Інформаційні технології» і набрали при цьому від 40 до 45 «кредитів»⁵.

Нині бібліотечна освіта Іспанії йде шляхом скасування ступеня бакалавра як мінімального та заміни його ступенем магістра. Існує величезна кількість різноманітних бібліотечних курсів різної спрямованості і тривалості. Наприклад, тримісячні курси помічників бібліотекаря, курси організації архівів, створення баз даних, мікрофільмування тощо.

Цікавими є так звані курси «майстер». За певну плату особи з вищою освітою в будь-якій галузі знань проходять річний курс (200 годин обов'язкових і 90 годин вибіркових предметів). Серед обов'язкових - «Теорія та історія документальних і бібліотечних наук», «Документальний аналіз». Серед вибіркових - «Документація в Європейському Союзі», «Економічна документація» тощо. Щорічно ці курси організовуються при різних університетах. Будь-який небібліотечний факультет може проводити такі бібліотечні курси⁶.

⁴ *Osca Lluch Maria Julia, Amparo Almero Canet*. La formación en España de Bibliotecarios y Documentalistas: Situación actual // Miscelánea-Homenaje a Luis Garcia Ejarque. - Madrid: FESABID, 1992. - P. 163-166.

⁵ *Jimenez Contreras E*. Notas en torno a la futura licenciatura en ciencias de la Documentación // Revista Española de Documentación Científica. - 1990, - №1. - P. 631-635.

⁶ *Ros Garcia Juan, Lopez Yepes Jose*. Políticas de Información y Documentación. - Madrid: Editorial Síntesis, 1993.

Віра Карнаушенко

Структура та основні характеристики тезауруса бази даних «Plasma»

Лінгвістичне забезпечення БД «Plasma» ґрунтується на методі пізнавального, лінгвістичного й комунікативного підходу до розпізнання спеціальної лексики наукової термінології. Дослідження показало, що наукова термінологія з фізики плазми характеризується наявністю великої кількості номінацій-синонімів зі слідами конотативної забарвленості та має свої обмеження на лексичному, синтаксичному й семантичному рівнях.

Аналіз спеціальної лексики підмови «фізика плазми» став основою для побудови дескрипторного словника, який містить перелік дескрипторів їх аскрипторів і вказує на парадигматичні відносини між дескрипторами.

Тезаурус до БД «Plasma» регулярно поповнюється новими дескрипторами у процесі запровадження даних до цієї БД. Відкрита структура тезауруса дає змогу швидко реагувати на нову інформацію та відбивати зміни, що мають місце в предметній галузі.

Спроможність спеціалізованих БД на персональних ЕОМ оперативно реагувати на зміни потреб інформаційного ринку зумовила утворення локальної реляційної БД з фізики плазми для забезпечення інформаційних потреб (ІП) наукових співробітників даної галузі. Необхідною умовою забезпечення доступу до БД завдяки формалізованій природній мові є розробка дескрипторного словника даної предметної галузі.

Інформаційно-пошуковий тезаурус до БД «Plasma» - це контрольований словник лексичних одиниць дескрипторної мови, який базується на лексиці англійської формалізованої природної мови, відображає семантичні відносини між лексичними одиницями і призначений для організації пошуку інформації шляхом індексування документів та запитів.

Тематичний профіль тезауруса БД «Plasma» визначається аналізом ІП користувачів і предметною галуззю бази даних з фізики плазми (БДФП). БДФП розроблена з метою задовольнити ІП фахівців даної галузі науковими матеріалами, надісланими з європейських, американських та японських лабораторій і містить реферати англомовних статей за фахом. Збір лексики та формування словника ключових слів відбувається одночасно з поповненням БД новими даними. Словник, тобто вихідний масив термінів підмови «фізика плазми» формується шляхом вибірки ключових слів з рефератів у процесі їх індексації та вводу до БД. Чистота вибірки ключових слів визначає якість наповнення тезауруса дескрипторами та надалі позначається на ефективності пошуку і видачі релевантних запитові документів. Відсутність довідкової літератури й таблиць класифікації, які могли б допомогти у роботі з термінологією даної вузькоспеціалізованої наукової галузі, призвели до того, що головна відповідальність за вірний вибір

ключових слів лежить на адміністраторі БД «Plasma». Тому велике значення на цьому етапі роботи приділяється володінню адміністратором лексикою підмови предметної галузі та регулярним консультаціям з науковими співробітниками. Відбір ключових слів, а також визначення родових і видових дескрипторів тезауруса стали можливими завдяки проведенню лексикологічного аналізу спеціальної української та англійської термінології з фізики плазми і знайомству з етапами термінологізації, запропонованими А.С.Гердом¹. Сюди належать:

- проведення повної систематизації всіх назв, включаючи всі типи вживання термінів у текстах, у розмовній мові, а також усі синоніми - стандартні, жаргонні, професійно-діалектні;

- розробка чіткої логіко-понятійної моделі терміносистеми, на основі якої оцінюється та уніфікується реально існуюча термінологія. Підсумком цієї роботи є визначення для кожного поняття одного-двох основних термінів, що можуть розглядатися як «кандидати» в стандартні терміни;

- безпосередньо стандартизація термінології. Аналіз логіко-граматичних організацій, дериваційних спроможностей, системності та інших важливих характеристик «кандидатів» у стандартні терміни дасть змогу обрати термін і рекомендувати його до офіційного вживання у словниках, енциклопедіях, керівних документах, офіційних виданнях тощо;

- контроль за процесом термінотворення, встановлення кордонів допустимості застосування іноземних термінів у вітчизняній науково-технічній термінології, вироблення правил аббревіації термінів та ін.

Традиційно предметна галузь знання описувалася фразами, що склалися з іменників і не включали дієслова та інші частини мови. Ця методика заснована

на тому, що в деяких західних мовах (наприклад, англійській) дієслова можна легко перетворити в іменники, використовуючи герундій або віддієслівний іменник. Прагнення фахівців відбити динаміку явища, описаного в документі, призвело до використання дескрипторів інших частин мови, зокрема дієслів (у формі інфінітива).

Аналіз спеціальної лексики наукової термінології з фізики плазми підтвердив наше припущення щодо необхідності відбирати до дескрипторів не тільки окремі номінації-іменники, а й термінологічні словосполучення, які в смисловому відношенні являють собою цільні лексичні одиниці (наприклад, *sawtooth discharge* - розряд з пилкоподібними коливаннями, *gigo-landau drift resonance* - гіродрейфовий резонанс Ландау, *particle confinement* - утримання часток та ін.). Незважаючи на те, що в ролі ключових слів БД «Plasma» використовуються іменники та прикметники, в разі необхідності передбачається включення інших частин мови (дієприкметників, прислівників, дієслів). Іменники подаються в називному відмінку однини. Щоб уникнути інформаційних втрат, було розроблено спеціальну проміжну мову даних, що передбачає використання як критерію запиту спеціальної форми дескрипторів (основи слів) та символів-замінників мови SQL.

У процесі дескрипторизації вихідний масив термінів піддається семантичній обробці. Аналіз спеціальної лексики підмови «фізика плазми» стає основою для створення дескрипторного словника, який містить перелік дескрипторів та їх синонімів і вказує на парадигматичні відносини між дескрипторами.

Особливість термінів полягає в їх відношенні до спеціальної понятійної галузі. Понятійна галузь знання описується за допомогою природничих підмов, що мають обмеження на лексичному, синтаксичному й семантичному рівнях. Кожна підмова характеризується своїм набором понять, який організовується термінологом у систему на базі родових, причинних та інших відносин між поняттями. Тому терміни можуть бути реалізовані за допомогою спеціальної лексики в зв'язу концептуальну термінологічну систему.

Хоча терміни характеризують спеціальне поняття певної галузі знання і належать до спеціальної лексики наукової термінології, інколи їх буває важко відрізнити від слів звичайної мови через такі явища, як синонімія, омонімія й полісемія. Крім того, одне й те ж слово може характеризувати різноманітні поняття в різних підмовах та мати відмінне лексичне значення в звичайній розмовній лексиці.

Розпізнанню спеціальної лексики наукової термінології та організації словника дескрипторів даної предметної галузі значно сприяла методика, запропонована Італійською національною дослідницькою радою³. Для поліпшення якості пошуку інформації в Інтеграційній юридичній експертній системі розроблено спеціальний тезаурус юридичних термінів Thes Guig. Тезаурус розглядається не тільки як дійова підтримка в роботі інформаційної системи, йому відводиться центральне місце в процесі придбання додаткової інформації, необхідної для використання юридичної експертної системи. На стадії розробки тезауруса було ретельно проаналізовано лексику юридичної термінології. Чіткі критерії щодо відбору дескрипторів дають змогу відмежувати юридич-

ну термінологію від лексики загальноживаної мови і таким чином обмежити ймовірність помилкових зв'язків між дескрипторами та зменшити інформаційний шум у роботі системи. При встановленні лексичних зв'язків між дескрипторами утворені від одного й того ж морфологічного кореня терміни, які не здатні змінити синтаксис фрази та зберігають її смислове значення, визначались як еквіваленти. Наприклад: *adotare* - *приспосовувати*, *adottato* - *приспосований*, *adottante* - *приспосувальний пристрій*, *adottabilita* - *приспосовування*. Враховувалася багато-значність омографічних термінів. Щодо вияву семантичних зв'язків особлива обережність виявлялася при відборі синонімів. Синонімічні відношення зазначалися тільки у випадках абсолютної синонімії. Ще одна група відносин, характерних для тезауруса юридичних термінів - це відношення термінологічної ієрархії зі вказівкою на ширші та вузчі значення термінів.

Визначення парадигматичних зв'язків у тезаурусі БД «Plasma» базується на вивченні лексичних, семантичних та ієрархічних відносин між дескрипторами. Під дескриптором, тобто лексичною одиницею інформаційно-пошукового тезауруса, прийнято розуміти слово чи словосполучення, обране з безлічі умовно-еквівалентних ключових слів для його позначення². Терміни, що мають той самий морфологічний корінь та зберігають смислове значення фрази, визначались як еквіваленти. Наприклад: *discharge phase* - *discharging phase* (*фаза розряду*); *magnetic surface* - *surfase of magnet* (*магнітна поверхня*). Еквіваленти, а також дублети, одержані внаслідок абсолютної синонімії, займають у тезаурусі місце дескрипторів. До цієї ж групи віднесено повне найменування загальноживаних аббревіатур, що містяться в тексті реферату.

Пошук даних у БД «Plasma» виконується за тими ключовими словами, які знаходяться безпосередньо в тексті реферату, минаючи процес їх зведення до єдиної форми чи заміни на стандартну лексику даної предметної галузі. Характерність тезауруса до БД «Plasma» в тому, що при віднесенні ключового слова (терміна або термінологічного словосполучення) до групи дескрипторів ми керувалися не значущістю його як сталої лексичної одиниці в термінологічній системі фізики плазми, а смисловим навантаженням, яке несе дана номінація в тексті реферату. Тому до групи дескрипторів було частково віднесено сталі лексичні одиниці наукової термінології, які при формуванні запиту підлягають заміні на дескриптори, представлені термінами-професіоналізмами зі слідами конотативної забарвленості. Інформація, що міститься в колонці «Аскриптори», базується на даних лінгвістичного аналізу наукової термінології з фізики плазми і допомагає користувачеві краще орієнтуватись у спеціальній лексиці предметної галузі в процесі формування пошукового образу документа. У тезаурусі також передбачені посилання на полісемію деяких термінів та термінологічних словосполучень. Наприклад: *rotational transform 1* - *обертальне перетворення*, *rotational transform 2* (*see, toroidal transform angle* - *кут обертального перетворення*). Якщо аббревіатура не виділяється як дескриптор, вона подається в графі дескрипторів після повного найменування термінологічної номінації.

Фізичне подання тезауруса до БД з фізики плазми полягає в утворенні робочого файлу з поширенням mdb (tesaur.mdb) на базі системи керування БД Microsoft Access. Для зручності виводу на екран та використання в процесі пошуку інформації структуру тезауруса подано в двох таблицях дескрипторів: головній (містить перелік родових дескрипторів - найменувань полів БД «Plasma»), та підпорядкованій (з переліком видових дескрипторів і вказівкою на відносини синонімії, омонімії і полісемії між ними). Родові дескриптори становлять тематичні рубрикатори БД, розміщені за значущістю й широтою охоплення тематики предметною рубрикою. Видові дескриптори подані за алфавітом. Наводимо фрагменти таблиць тезауруса.

Зі встановленням реляційного зв'язку між таблицями досягається цілісна картина відбиття парадигматичних зв'язків між дескрипторами. Для зв'язку таблиць використано зв'язок «один до багатьох».

При цьому кожному запису (родовому дескриптору) головної таблиці відповідає один чи більше записів (видових дескрипторів) підпорядкованої. Однак практика показала, що один видовий дескриптор може бути віднесений до кількох родових, а це суперечить організації даних у структурі тезауруса. Тому парадигматичні зв'язки між дескрипторами встановлювалися на основі індексації документа, тобто віднесення його до тієї чи іншої рубрики (тематичного поля БД). При цьому ключові слова документа, внесені до поля тезауруса як видові дескриптори, підпорядковуються тому ж родовому дескриптору-рубрику, що й документ. У разі наявності в документах з різноманітною тематикою того самого ключового слова видовий дескриптор двічі вноситься до таблиці зі вказівкою різних кодів родового дескриптора.

Тезаурус "Plasma"
Таблиця родових дескрипторів

Код родових дескрипторів	Родові дескриптори	Код родових дескрипторів	Родові дескриптори.
1	автор	17	current drive
2	назва	18	diverter
3	місце публікації	19	pellet injection
4	рік видання	20	diagnostics
5	країна	21	low-high transition
6	реферат	22	equilibrium
7	theory	23	stability
8	experiment	24	confinement
9	numeral experiment	25	magnetic hydrodynamic characteristics
10	tokamak	26	instability
11	stellarator	27	wall-plasma
12	reactor	28	impurities
13	ion-cyclotron resonance heating	29	boundary plasma
14	electron-cyclotron resonance heating	30	ion heatconductivity
15	low hybrid resonance heating	31	electron heatconductivity
16	neutral injection heating		

Таблиця видових дескрипторів

Дивизія	Видові дескриптори	Аскриптори	Код родових дескрипторів
1	advanced tokamak		10
2	Advanced Toroidal Facility, ATF		11
3	antenna		13
	antenna		14
	antenna		15
4	ASDEX	ASDEX tokamak	10
5	banana-plateau regime		24
6	bootstrap current		22
7	closed surface	continuous surface	24
8	charge-exchange recombination spectroscopy, CXRS		20
9	collisionless fluid model		23
10	comercial tokamak reactor		12
11	Compact Helical System, CHS		11
12	core fuelling		19
13	damping force	viscosity force	7
14	DIII-D discharge	discharge in tokamak DIII-D	7
15	density profile		22
16	density profile		23
17	density profile		24
18	direct radiation recombination inverse, DDR-inverse		7
19	dissipative trapped electron mode		7
20	driven current	drow current	17
21	dynamic discharge phase	time depended discharge phase	10
22	dynainic discharge phase	time depended discharge phase	11
23	edge localized mode, ELM		10
24	edge plasma		27
25	electron-cyclotron current drive experiment, ECCD experiment		17
26	electron-cyclotron emission, EC-emission		20
27	electron-cyclotron heating system, ECH system		14
28	electron-cyclotron radiation, EC-radiation		24
29	electron-cyclotron range of frequency, EC-range of frequency		14
30	electron-cyclotron wave, EC-wave		14
31	energy confinement		24
32	electron-cyclotron resonance driven current		17

Головна таблиця тезауруса має поля зі специфікацією:

Код родового дескриптора	числовий
Родові дескриптори	текстовий
Підпорядкована таблиця має такі поля:	
Лічильник	числовий
Видові дескриптори	текстовий
Аскриптори	текстовий
Код родового дескриптора	числовий

Для створення зв'язку був визначений ключ для обох таблиць. Його було привласнено полю «Код родових дескрипторів» головної таблиці, після чого встановлювався зв'язок з одноименим полем підпорядкованої таблиці. При цьому поле «Код родових дескрипторів» головної таблиці виконує функцію лічильника. Пер-

винний ключ у підпорядкованій таблиці було привласнено полю «Лічильник». Визначати первинний ключ при встановленні зв'язку для підпорядкованої таблиці не обов'язково, проте це значно прискорює роботу Microsoft Access. Крім того, для підпорядкованої таблиці було визначено поле вторинного ключа, найменування, тип даних і розмір якого збігаються з полем первинного ключа головної таблиці. На відміну від первинного ключа, для вторинного припускається наявність однакових значень полів. Для цього при наданні специфікації поля вторинного ключа «Код родових дескрипторів» йому була задана властивість «Так - Збіг допускається» у графі характеристик поля «Індексоване поле». Після цього було створено зв'язок між таблицями.

Гере А.С. Терминология-унификация или стандартизация? Научно-техн. инф-я. - 1978. - Сер.2. - №4. - С.14.
 2. Додова Н.В., Устименко А.И., Петренко Б.В. Информатика. - Минск: Высшая школа, 1990. - С.47.

3. Camelli A., Socci F. A thesaurus for improving retrieval in an Integrated Legal Expert System. Italian National Research Council, Proceedings of the 3-rd Int. ISKO Conf. 1994, V.4-P.242-251.

МАЙСТРИ ХУДОЖНЬОГО ОФОРМЛЕННЯ КНИГИ

Роберт Лісовський

Роберт Лісовський (1893 - ?) з нарбутівської плеяди. Народився в Запоріжжі. З походження - німець. Початкову освіту здобув у німецькій школі. Навчався в Миргородській мистецько-промисловій та в Київській мистецькій школах, в Українській академії мистецтв.

Безпосередніми наставниками художника були О.Сластіон, О.Мурашко, В.Кричевський, М.Бойчук, Ю.Нарбут. Його творча індивідуальність формувалася в колі майбутніх відомих українських митців: В.Крижанівського, В.Седлера, П.Ковжуна, А.Петрицького та ін. Він розробив обкладинки до багатьох книжок, що випускалися видавництвами «Грунт», «Вернігора», «Сяйво», «Музагет» тощо. Особливі роботи - обкладинки до «Сонячних кларнетів» П.Тичини, до оповідання Б.Лепкого «От так собі».

З 1927 р. митець працює в Академії мистецтв у Берліні, в 1929 - 1945 - в Українській пластичній студії в Празі. В останні роки життя мешкав у Лондоні. Учасник багатьох художніх виставок. На жаль, багата спадщина майстра майже невідома на його Батьківщині, в Україні.

Н.С.

Ярослава Хіміч

Психологічні складові бібліотечного обслуговування

Нині аналіз психологічних складових бібліотечного обслуговування зосереджується на вивченні психології читача, бібліотекаря та механізмі взаємодії між ними. Інакше кажучи, на вивченні «людського фактора бібліотечного обслуговування», отже, психології двох особистостей - читача й бібліотекаря, їх міжособистісної взаємодії (спілкування).

Спілкування бібліотекаря з читачем - це соціально-психологічна проблема в сфері бібліотечного обслуговування.

Вивчення стосунків читача й бібліотекаря має спиратися, насамперед, на соціальну психологію та психологію особистості й групи. Усвідомлення цього є основою як у вивченні читача, читацької психології, так і в дослідженнях постаті бібліотекаря, при створенні бібліотечної професіограми тощо.

У статті окреслюються окремі аспекти психологічного підходу до розгляду обслуговування користувачів бібліотеки, визначається проблематика дослідження, мета якого - вивчити психологічні особливості бібліотечного обслуговування в сучасній науковій бібліотеці, об'єктивні й суб'єктивні фактори, що впливають на розвиток та зміни цих особливостей, а також визначити психологічні умови й засоби їх дослідження, розробити методичні та організаційні засади роботи бібліотечної психологічної служби.

Розглянута автором структура бібліотечної діяльності читача може слугувати основою для розробки комплексної програми досліджень користувачів та для обґрунтування добору методів.

Поєднання емпіричного вивчення проблеми з історико-психологічним аналізом при подальшому комплексному розгляді дасть змогу відшукати дієві рекомендації не лише для вдосконалення рівня бібліотечного обслуговування, а й щодо соціального розвитку колективу бібліотеки, оптимізації його соціально-психологічного клімату, його стабілізації, вдосконалення системи управління, добору та розстановки кадрів.

Сутність та особливості психологічного підходу до бібліотечного обслуговування - одна зі складових бібліотечної справи, бібліотекознавства, яке має глибокі інтегративні зв'язки з психологією. Підкреслимо тут поєднання давньої традиційності й відносної їх молодості.

З одного боку, питання взаємодії психологічних та бібліотечних наук, так само, як і питання інтегративних зв'язків бібліотекознавства з книгознавством, інформатикою, економікою, педагогікою, вже давно стали хрестоматійними. Вони розглядаються у підручниках з бібліотекознавства, є складовою частиною багатьох учбових курсів та спецкурсів («Робота з читачами», «Бібліотечне обслуговування як система», «Соціально-психологічні основи бібліотечного обслуговування» тощо). З другого боку, інтеграція бібліотекознавства та психології складається з періодів піднесення (початок століття, 20-30-ті роки, кінець 70-х - 90-ті роки ХХ ст.)

і майже повного забуття (з середини 30-х до середини 70-х). Усе це відбилося на дослідженнях бібліотечного обслуговування (бібліотекознавчих, бібліопсихологічних, психологічних тощо).

Вивчення особливостей бібліотечного обслуговування (обслуговування користувачів бібліотеки - читачів) з точки зору психології вимагає поглибленого розгляду трьох його складових частин: читача (того, кого обслуговують), бібліотекаря (того, хто обслуговує) та процесу їх взаємодії - спілкування під час обслуговування.

У світовому бібліотекознавстві існує давня традиція вивчення читачів. Багатий досвід у дослідженнях з читацької психології мають і вітчизняні фахівці. Хоча, задля справедливості, необхідно відзначити, що «замовниками» вивчення читачів у нашій країні частіше виступали не бібліотечні працівники, а книговидавці та книготорговці, педагоги, психологи, ідеологи.

Дослідження читачів в Україні (тоді - в складі Російської імперії) почало помітно розвиватися в другій

половині XIX ст. Серед перших читачезнавців були Христина Алчевська, С.Ан-ский (С.О.Раппопорт), Б.Грінченко, М.Рубакін та ін. Вивчення читачів проводилося загалом у школах, особливо в школах для дорослих. Яскравим прикладом таких досліджень є діяльність гуртка Х.Алчевської при харківській жіночій недільній школі. За допомогою М.Корфа в ньому був розроблений та використовувався так званий експериментальний метод вивчення читачів - різноманітні бесіди з читачами та слухачами голосного читання. Результатом цієї багаторічної діяльності став тритомний критичний покажчик «Що читати народу?» (1884 - 1906).

Висновки Х.Алчевської ґрунтувалися передусім на інтуїції дослідниці, а необхідність вивчення психології читача та читання теоретично обґрунтоване в працях М.Рубакіна («Психология читателя и книги. Краткое введение в библиотечную психологию», «Что такое библиологическая психология?», «Этюды по психологии читательства» та ін.). Саме його як засновника бібліопсихології, можна вважати предтечею в застосуванні психологічного підходу в бібліотекознавстві.

Що ж до вивчення читачів того періоду, то воно, на жаль, зазвичай зводилося до врахування статистичних даних про їх склад, відвідування бібліотеки, про популярні видання тощо. Саме такі дані посідали головне місце у звітах.

Новий етап вітчизняного читачезнавства розпочався лише в 20-х роках XX ст. (діяльність Українського науково-дослідного інституту книгознавства, Надії Фридьєвої, Л.Когана та ін.). Ці дослідження проводилися планомірно, але мали соціологічний характер: головним чином вивчалися читачькі інтереси, іноді мотиви вибору книг та мета читання. Методи досліджень: бесіда, спостереження, аналіз читачьких відгуків і формулярів (серед чотирьох томів «Трудів УНІК» - т. 2 «Бібліотека й читач на Україні. Праці кабінету вивчення книги і читача. Зб. перший» (1930).

Інтенсивна розробка проблем бібліотечної психології, психології читача та читання припадає на період піднесення психологічної думки в країні й застосування практичної психології у різних сферах життєдіяльності людини. Це праці Д.Балики «Аналітичний та синтетичний метод вивчення читачівства» (1926); «Інтереси читачів-українців загальної читальні ВБУ» (1927), С.Вальгарда (зокрема «Очерки психологии чтения», 1931), Є.Хлебцевича («Массовый читатель и работа с книгой», 1930), Я.Шафіри («Библиопсихология и изучение читателя»; «Очерки психологии читателя», 1927).

Однак з середини 30-х років ідеологічний наступ на психологічну науку призвів до скорочення професійних досліджень і в бібліотечній справі, зокрема у вивченні читачької психології.

Але справжня наука існувала. Прикладом може бути стаття Д.Чижевського «До психології читача та читання», опублікована 1931 р. в бібліотечно-бібліографічному часописі «Книголюб» - органі Українського товариства прихильників книги в Празі. Завдяки передруку в журналі «Бібліотечний вісник» (1996, №3, с.35 - 37) ми маємо уявлення і про погляди визначного українського вченого, і про сам часопис, який виходив протягом 1927 - 1932 рр. за редакцією вченого, педагога і книгознавця С.Сірополка.

У Радянському Союзі питання «психології читача» з

другої половини 30-х і аж до кінця 50-х років майже не порушувались, як і пов'язані з ними дослідження читачів. Становище змінюється, починаючи з 60-х років. Результатом масштабних соціологічних досліджень стали праці: «Советский читатель» (1968), «Специалист - библиотека - библиография» (1971), «Книга и чтение в жизни небольших городов» (1973), «Книга и чтение в жизни советского села» (1978), «Рабочий читатель» (1983) та ін. Але в дослідженнях того часу переважали кількісні характеристики читання і майже не розглядалися якісні (психологічні) характеристики читача.

Увага з боку бібліотекознавців та бібліотечних працівників до особистісних якостей читачів посилюється у середині 80-х років і пояснюється змінами в суспільному житті та «перебудовою мислення». Читача почали розглядати як особистість. Крім вивчення читачьких інтересів та розробок типологій читачів (зокрема й за психологічними ознаками), науковців почало цікавити ставлення читачів до бібліотеки та бібліотекаря, читачькі ціннісні орієнтації тощо. З українських дослідників, які розробляли цю проблему, відзначимо Ірину Мейжис («Отношение читателей к библиотеке и библиотекаря», 1991; «Белы ли одежды библиотекаря?», 1992 (у співавторстві з Г.Н. Недельчо) та ін.

Поняття «психологія бібліотекаря» (немає в бібліотечному словнику) визначається як «розділ наукової дисципліни, що пов'язаний з професіологією та вивчає: вимоги, що висуваються до людини бібліотечно-бібліографічними спеціальностями; психологічні питання підготовки, добору та розстановки кадрів, організації праці в бібліотеці, взаємовідносини в колективі. Предметом досліджень тут виступає не лише особистість та праця бібліотекаря, а й психологічна атмосфера бібліотеки, вплив на читача її обладнання, оформлення і т.п.» (2, с.107). Ця теза підтверджується і в праці А.Чачко «Библиотечная профессиология: актуальные проблемы и новые аспекты» (Науч. и техн. б-ки СССР. - 1987. - № 12. - С. 3).

Спроби вивчення психології бібліотекаря розпочинаються з 20-х років. Ця професія, як й інші політпросвітницькі, стала предметом спеціального вивчення бібліотекознавців, методистів, психологів, фізіологів, медиків. Вивчалися праця та побут бібліотекаря (огляд досліджень у журналі «Красный библиотекарь», 1929, № 8/9, підпис Л.Д.), здійснювався психологічний аналіз цієї професії (В.Давидович, 1926), розглядалися питання застосування психотехніки в бібліотечній справі (А.А. Гайворовський, Мн., 1928) та ін.

Така робота планово проводилася Інститутом охорони праці при Народному комісаріаті праці РРФСР. Літературні джерела свідчать про локальність, короткотривалість, обмеженість обсягу перших досліджень. Тимчасом значення їх для нас суттєве, оскільки в них зароджувалися методи й засоби досліджень особливостей бібліотечної праці (2, с. 6). Це були й перші в Союзі спроби застосування психологічних лабораторій у бібліотечній справі.

Предмет бібліотекознавчих досліджень 20-х років продовжила в наш час, зокрема, А.Чачко. З середини 70-х років вона шукає і знаходить механізми розкриття психології бібліотекаря шляхом психологічних характеристик бібліотечної професії, аналізу психологічних проблем та особистісних факторів ефективності праці

бібліотечних кадрів, дослідження психологічних особливостей довідково-бібліографічної роботи у великій бібліотеці, створення професіограми бібліотекаря (3; 1. Бібліотечна професіологія, с. 133-136).

Аналіз його самосвідомості, сприйняття ним читача, комунікативні здібності як партнера читача у спілкуванні та інші питання його психології привернули увагу науковців лише в середині 80-х і посіли належне місце в 90-х роках¹. Це зумовлено переглядом багатьох бібліотечних підходів, зокрема й взаємовідносин між бібліотекарем і читачем, що у вітчизняному бібліотечному тривалий час розглядалося загалом у руслі концепції «керівництва читанням». Саме як фактор керівництва самоосвітнім читанням читачів розглядалося спілкування бібліотекаря й читача Н.В. Клименковою, яка однією з перших у бібліотечному повернулася до вивчення цієї проблеми та розкрила її значення для бібліотечної справи.

На сучасному етапі проблема бібліотечного спілкування продовжує активно розроблятися, але вже на основі співпраці з читачем, як фактор оптимізації обслуговування, підвищення його продуктивності. У цьому напрямі працюють бібліотечні І.Мейжис (розробляє питання бібліотечного спілкування: його перцептивну, інтерактивну та комунікативну сторони (6), С.Єзова (досліджує проблему культури спілкування та її формування), С.Матліна (розглядає бібліотечне обслуговування як діалог), Е.Смоліна (вивчає спілкування в межах індивідуальної роботи з читачами), Л.Красинська (психолого-педагогічний аспект професійного спілкування бібліотекаря) та ін.

Вивчення проблеми спілкування зумовило необхідність досліджень взаємовідносин та ставлення партнерів один до одного. Неоднозначність цього ставлення заважає ефективному обслуговуванню. Спостерігаються суттєві розбіжності в поведінці самих бібліотекарів: від впевненого та навіть авторитарного керівництва читанням до ніяковості та відвертої боязні читача. Постає питання про особистісні та комунікативні якості бібліотекаря, який займається обслуговуванням (серед яких уміння слухати, розуміти підтекст сказаного, донести свої думки до співрозмовника, знайти потрібний тон у розмові, форму спілкування залежно від психологічного стану та особистості співрозмовника, здатність привертати до себе людей, емпатія, тактовність, ввічливість, установка на спілкування, вміння подолати стресовий стан («хворобу спілкування», за виразом Л.О. Китаєва-Смика), який виникає в людей, професійно зайнятих спілкуванням) (4, с. 59).

Усе це зумовлює необхідність глибшого вивчення особистості бібліотекаря (його психодіагностику) та

практичне соціально-психологічне навчання бібліотекарів, підготовку їх до бібліотечного спілкування (психологічне консультування, тренінги людських взаємовідносин та комунікативних навичок тощо). Однією з перших спроб навчання були статті психолога Л.Гозмана в журналі «Бібліотекар». Надалі цю проблематику (включаючи розроблення тренінгових програм) продовжували розробляти І.Мейжис, С.Єзова, І.Джерелієвська, В.Бородіна, Б.Зильберман та ін. Однак завершених праць розвинутої практики тренінгу бібліотекарів у нашій країні ще не створено.

Отже, інтерес до психологічних аспектів бібліотечного обслуговування (психології читача, бібліотекаря, спілкування) зростає. Але говорити про достатню опрацьованість, вивченість цих питань ще не можна. А дослідження психологічних особливостей бібліотечного обслуговування необхідно проводити лише зважаючи на історичний період, визначаючи методологічні засади, той чи інший підхід або комплекс підходів.

Ще в «Етюдах о русской читающей публике» (1895) М.Рубакин підкреслював, що прагнення та турботи суспільства відразу відбиваються на виборі книг, яких вимагають найчутливіші елементи з читацького середовища. А байдуже чи апатичне ставлення читацької публіки до добору книг, у свою чергу, служить переконливим показником суспільного настрою. Яскравою ілюстрацією цієї тези може бути інтерес до «самвидаву» у «застійні роки» та підвищений попит на колись заборонені твори (М. Драй-Хмари, М. Зерова, І. Світличного, І. Дзюби, М. Хвильового, В. Стуса) наприкінці 80-х років.

У 80-90-х роках на бібліотеку значно вплинув, зокрема, «інформаційний вибух». «Головною увагою потребували не технічні засоби інформативності і навіть не самі документи - носії інформації, а люди, які споживають та створюють цю інформацію» (5, с. 3). Коли проблему забезпечення швидкого доступу до неї за допомогою обчислювальної техніки було вирішено, з'ясувалося, що на шляху до одержання інформації є інші бар'єри - психологічні, які виникають між користувачами й працівниками бібліотек та інформаційних служб (6, с. 9). Це привело до пріоритетності досліджень саме людини («людського фактора») як у сфері діалогу абонента з інфосистемою, так і самих працівників інфосистеми в усіх галузях їх комунікативних взаємодій між собою, з абонентом та з документами, що складають фонди інфосистеми (5, с. 3). Посиленню уваги до людини сприяли також і політичні зміни.

Нині вивчення психологічних особливостей бібліотечного обслуговування зосереджується на дослідженні психології читача, бібліотекаря та механізмі взаємодії між ними.

Читач і бібліотекар це, насамперед, особистості, вивчення яких має спиратися на соціальну психологію та психологію особистості і групи. Усвідомлення цього є основою як у вивченні читача, читацької психології, так і в дослідженнях постаті бібліотекаря, при створенні бібліотечної професіограми тощо.

Що таке «особистість»?

Це поняття використовують різні психологічні напрями, вкладаючи в нього різний зміст. Гуманістичний підхід, що визнає своїм головним предметом особистість, розглядає її як унікальну цілісну систему, яка

¹ Мерес Т.Х. К портрету библиотекаря // Сов. библиотечное ведение. - 1989. - №6. - С. 66 - 68; Соколов А.В., Афанасова Л.И. Библиотечарь - 90 // Там же. - 1992. - № 3/4. - С. 53 - 70; Джерелиевская И.К., Джерелиевская М.А. Особенности восприятия библиотечарем себя и читателя // Библиотечное ведение. - 1993. - №1. - С. 40-46; Решетникова О.В. Каким хотел бы видеть библиотечаря читатель // Там же. - С. 46-49; Профессиональное сознание библиотечарей: необходимость перемен в переходный период: Материалы семинара (3 - 4 июня 1993 г., Москва) Моск. биб. ассоц., Рос. гос. дет. б-ка, Рос. гос. б-ка для слепых. - М., 1994. - 118 с; Чачко А.С. Научные чтения в Киеве // НТБ. - 1996. - № 12. - С. 40-45.

являє собою не щось задане наперед, а відкрити можливість самоактуалізації, притаманну лише людині.

За психологічним словником «особистість» має два основних визначення. Перше - це індивід як суб'єкт соціальних відносин і свідомої діяльності; друге - системна якість індивіда, яка визначається включенням до суспільних відносин і формується у спільній діяльності та спілкуванні. Людину як особистість характеризує система відносин, зумовлена життям у суспільстві і суб'єктом якої вона є (7, с. 193).

При розгляді бібліотечного обслуговування (процесу взаємодії двох особистостей: бібліотекаря та читача) треба враховувати також, що особистість формується і виявляється у діяльності (діяльнісний підхід).

З точки зору цього підходу головними характеристиками діяльності є предметність та суб'єктивність.

Діяльнісний підхід - один з найрозробленіших у вітчизняній традиції підходів до проблем бібліотечного обслуговування, в межах якого читач розглядається не як пасивний об'єкт маніпулювання в руках бібліотекаря, а активний, творчий суб'єкт бібліотечного обслуговування. Взаємодія між бібліотекарем та читачем, з точки зору цього підходу, це взаємодія двох суб'єктів (бібліотекаря та читача) щодо об'єкта (книги).

Особистісний та діяльнісний підхід звичайно використовують разом, тому найчастіше їх об'єднують у особистісно-діяльнісний або діялісно-особистісний підхід.

Особа читача в бібліотечній діяльності як користувача бібліотеки (бібліотечна діяльність читача) та при спілкуванні (суб'єкт-суб'єктна взаємодія бібліотекаря та користувача). При спілкуванні (суб'єкт - суб'єктна взаємодія ...) та у своїй професійній діяльності виявляється й особистість бібліотекаря.

Розглянемо цей взаємозв'язок детальніше.

З точки зору психології, бібліотечна діяльність читача як один з видів діяльності людини складається з потреб, мотивів, інтересів, установок, що входять до читацької спрямованості (психології читача), на базі якої формується мета діяльності. Далі йдуть засоби досягнення мети (дії), результат діяльності, оцінка.

У структурі бібліотечної діяльності читача можна

виділити три фази. Перша розпочинається, на думку багатьох авторів, поза бібліотекою - з виникнення потреби в бібліотечних послугах - і закінчується зверненням до бібліотеки. Друга фаза розпочинається з

запису до неї. Далі користувач знайомиться з послугами, котрі надає бібліотека (ці його дії можуть бути притаманні й першій фазі); робить вибір необхідної йому послуги; згідно з метою своєї бібліотечної діяльності формулює запит.

Технологія подальшої бібліотечної діяльності користувача визначається характером його запиту. Це може бути: отримання первинних документів у тимчасове користування (для роботи в читальному залі, на абонемент, по МБА), одержання тематичних, уточнюючих, адресних, фактографічних довідок, аналітичних оглядів та інше; одержання перекладів текстів, звукозаписів; копій документів тощо.

Саме на цьому етапі бібліотечна діяльність читача найтісніше пов'язана з професійною діяльністю бібліотекаря (обслуговуванням) і є процесом спілкування двох особистостей. Отримавши запит, у якому відображені потреби користувача, бібліотекар, у свою чергу, спрямовує діяльність на його задоволення, а читач допомагає йому в цьому: уточнює запит, погоджується або відмовляється від запропонованого бібліотекарем, якщо воно задовольняє (або ні) його потреби (приймає чи ні послугу).

Таким чином, задоволення ІП користувача в бібліотечній передбачає активну взаємодію бібліотекаря та читача як партнерів. Інформаційний зв'язок між ними, відтак, стає двостороннім - набуває суб'єкт-суб'єктного характеру, що є специфічним для спілкування як особливого виду людської активності, в якій реалізуються відносини «суб'єкт-суб'єкт» (7, с. 244).

Уміння бібліотекаря спілкуватися, вести діалог визначає ефективність бібліотечного обслуговування.

Що стосується наукової бібліотеки то, на думку Е.Шапіро, спілкування бібліотекаря з користувачами інформації є тим важливим, а часто і єдиним стиком, за допомогою якого здійснюються контакти бібліотек з рештою ланцюгів різних підсистем «наука - техніка - виробництво» (8, с. 3).

Третя фаза діяльності читача (користувача) - читання (перегляд, прослуховування) та використання отриманої інформації в різних сферах життєдіяльності особи. При цьому абонемент сам обирає засіб та швидкість читання, здійснює сприйняття, розуміння, вибір необхідної інформації, робить оцінку, запам'ятовує або занотовує.

Бібліотечну діяльність користувача можна певною мірою розглядати як цикл, оскільки в процесі сприйняття, розуміння та використання прочитаного (переглянутого і тому подібне) виникають нові потреби, які приводять до поновлення його бібліотечної діяльності. Саме тому проблемі сприйняття та розуміння тексту (спеціального, художнього тощо) приділяють велику увагу не лише психологи, педагоги, а й бібліотекознавці. (Одним з перших вплив книги на людину досліджував М.О.Рубакін).

Знання та розуміння проблем психології читача важливе для діяльності бібліотекаря, оскільки від її врахування залежить задоволення читацьких потреб, ефективність використання ним бібліотечних каталогів, картотек, бібліотечна діяльність читача в цілому.

Розглянута нами структура бібліотечної діяльності читача може служити основою для розробки комплексної програми досліджень користувачів та для обренту-

вання добору методів.

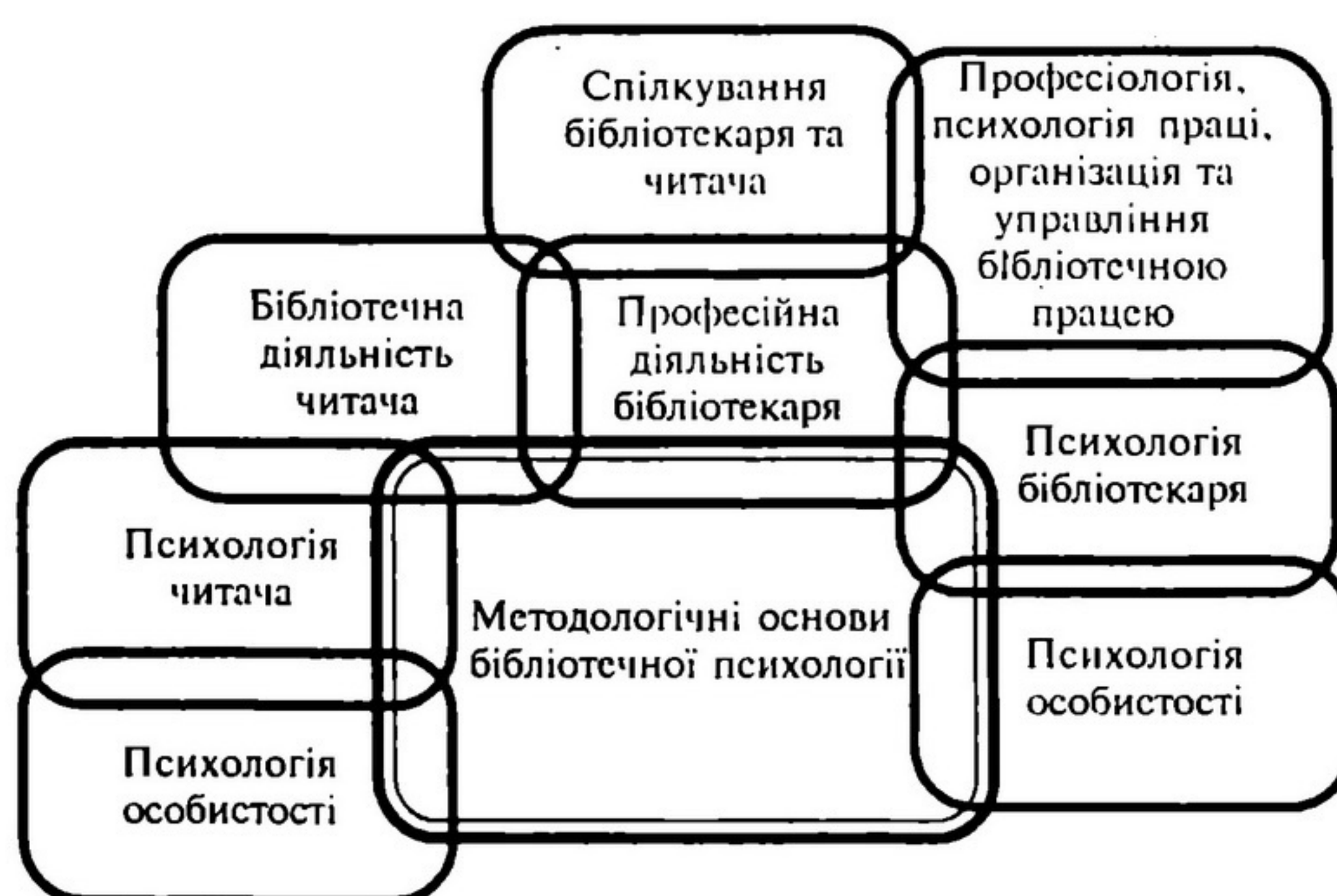
Як уже відзначалося, вивчення особливостей бібліотечного обслуговування з точки зору психології потребує розгляду трьох його складових частин: читача, бібліотекаря та самого процесу їх взаємодії - спілкування. Ці складові пов'язані між собою, і їх дослідження має бути системним. Наочно цю систему можна подати у вигляді схеми (перехрещення множин).

Психологія читача та психологія бібліотекаря перетинаються з психологією особистості, а остання дає особистісний підхід до методологічних основ бібліотечної психології. Психологія читача пов'язана з бібліотечною діяльністю читача, яка взаємодіє з професійною діяльністю бібліотекаря. Розгляд бібліотечної діяльності читача, спілкування між ним та бібліотекарем, професійної діяльності бібліотекаря, здійснюється завдяки діяльнісному підходу, що ввійшов у методологічні основи бібліотечної психології. За традицією психоло-

гія бібліотекаря пов'язана з професіологією, психологією праці, організації та управління бібліотечною справою.

На сьогодні найдоцільнішим є розгляд таких складових системи, як бібліотечна діяльність читача (в якій відображається діяльнісно-особистісний підхід: спрямованість особистості, її діяльність тощо), суб'єкт-суб'єктна взаємодія бібліотекаря та читача (спілкування між бібліотекарем та читачем), і психологічні вимоги до професійної підготовки бібліотекарів (впливають з ланцюга: психологія бібліотекаря, професійна діяльність бібліотекаря, спілкування бібліотекаря та читача тощо).

Таким чином, сутність психологічного підходу при вивченні бібліотечного обслуговування виявляється у принципі системного розгляду його складових: читача, бібліотекаря та процесу спілкування між ними (див. схему).

Читач та бібліотекар - особистості (гуманістичний та особистісний підхід), тому, досліджуючи їх, необхідно усвідомлювати, що кожна людина неповторна і здатна до самовдосконалення, має певну спрямованість (потреби, мотиви, інтереси) та самосвідомість.

Особистість формується і виявляється в діяльності. Діяльнісний підхід допомагає проаналізувати діяльність читача в бібліотеці, процес спілкування між бібліотекарем та читачем, а також висунути вимоги до професійної підготовки бібліотечних працівників.

Психологія людини та її діяльності змінюється з розвитком суспільства. Інформатизація суспільства і розбудова держави впливають на психологію читача та бібліотекаря, змінюють їх діяльність (яка стає більш автоматизованою та комп'ютеризованою), а процес спілкування поступово позбувається тоталітарної ознаки тощо. Саме з таких позицій розглядаються психологічні особливості бібліотечного обслуговування, зокрема особистісний фактор у цьому процесі.

1. Центральна наукова бібліотека ім. В.І.Вернадського Академії наук України: Бібліограф. покажчик за 1918 - 1993 рр. - К., 1993. - 295 с.
2. Чачко А.С. Библиотечный специалист: особенности труда и профессионализации. - К., 1986. - 191с.
3. Работа с читателями: Учебник / Под ред. В.Ф. Сахарова. - 3-е изд., перераб. и допол. - М.: Книга, 1981. - 295 с.
4. Дворкина М.Я. Библиотечное обслуживание: теоретический аспект. - М., 1993 - 249 с.
5. Шапиро Э.Л. Исследование «человеческого фактора» инфодеятельности на прибалтийских семинарах // Психологи-

ческие проблемы информатики и информационной деятельности. Тез. докл. семинара 5-9 сент. 1988 г. - Тарту, 1988. - С. 3-4.

6. Мейжис И.А. Социально-психологические основы библиотечного обслуживания: Уч. пособ. - Николаев, 1994. - 192 с.
7. Психология: Словарь / Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Т. Ярошевского. - 2-е изд., испр. и доп. - М.: Политиздат, 1990. - 494 с.
8. Шапиро Э.Л. Диалог научно-технической библиотеки с потребителями информации // Науч. и техн. б-ки СССР. - 1982. - № 9. - С. 3-9.

Запрошуємо до обговорення

Сергій Зворський

До проблеми вивчення історії бібліотечної справи в Україні

Мабуть, жодний напрям вітчизняного бібліотекознавства не набув у останні роки такого повсюдного поширення, як вивчення історії бібліотечної справи в Україні загалом та історії окремих книгозбірень зокрема. Це цілком закономірне явище: розбудова незалежної української держави об'єктивно викликає великий інтерес громадськості до історичного минулого нашої країни, її надбань у царині культури.

Свого часу В.Винниченко з гіркотою зазначав, що історію України неможливо читати без брому. Що вже казати про історіографію бібліотечної справи? Починаючи з 1930-х років, після закінчення швидкоплинного, але досить плідного «золотого часу» вітчизняної бібліотекознавчої школи і до кінця 1980-х не надто численні історичні розвідки з цієї теми зараз можна читати лише з певними застереженнями, бо фальсифікацій, перекручень і замовчувань у них більш ніж достатньо.

Так, навіть об'єктивний літопис найбільших книгозбірень Києва, що нині мають статус національних установ, - колишньої Державної республіканської бібліотеки УРСР ім. КПРС (зараз Національна парламентська бібліотека України) та ЦНБ АН УРСР (тепер - Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського) ще донедавна був табуованим. Зокрема, в ґрунтовній монографії про історію ЦНБ [1] жодним словом не згадується про причетність до створення бібліотеки визначних діячів Центральної ради, насамперед М.Василенка, гетьмана П.Скоропадського, багатьох відомих представників української науки й культури, наприклад, освітян В.Науменка і С.Постернака, книго- і бібліотекознавця Левка Биковського, літературознавця С.Єфремова та ін. Чимало замовчувань та упущень і в книжці [2], що вийшла до 100-річного ювілею ДРБ ім. КПРС в 1966 р.

В останні чотири-п'ять років зростає тематика й географія досліджень з історії бібліотечної справи та бібліографії в Україні, що ведуться у напрямках: історія окремих бібліотек, розвиток бібліотечної справи в регіоні, вивчення наукового доробку окремих бібліотекознавців і бібліографів. Так, по першому з них можна назвати вивчення історії Вінницької, Донецької, Дніпропетровської, Житомирської, Херсонської обласних універсальних бібліотек, Київської обласної книгозбірні для дітей. Історичну монографію і збірник наукових праць видали в 1996 р. фахівці НПБ України до її 130-річчя [3, 4]. Багато маловідомих і цікавих подробиць з історії книгозбірень розкрито в книжках, виданих у Львові [5] та Харкові [6]. Історію розвитку бібліотечної справи у своїх регіонах за різні періоди вивчають Дніпропетровська, Миколаївська, Одеська, Сумська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька ОУНБ. НПБ України у взаємодії з викладачами КДІК та інших установ, повертаючи з забуття імена визначних бібліотекознавців і бібліографів, започаткувала серію біобібліографічних покажчиків «Видатні діячі української книги». Вже вийшли покажчики, в яких висвітлюється діяльність Л.Биковського, І.Бойка, В.Дорошенка, Ф.Максименка, С.Маслова, Ю.Меженка, М.Плевака, М.Ясинського. Різні книгозбірні періодично прово-

дять читання, присвячені пам'яті визначних бібліотеко- та книгознавців Д.Балики, Л.Биковського, Ю.Меженка, К.Рубинського, С.Маслова.

Ослаблення координаційних зв'язків між бібліотеками, погіршення комплектування національних книгозбірень не дають можливості відтворити об'єктивний стан справ в історії бібліотечної справи України. Відшукування достовірної інформації про дослідження стає досить трудомістким процесом. У зв'язку з цим необхідно відзначити внесок «Бібліотечного вісника», який багато робить для популяризації духовної спадщини України, історії багатьох книгозбірень, надаючи першорядної ваги публікаціям з цієї тематики. НПБ України також звертає посилену увагу на необхідність ознайомлення фахівців з результатами історичних досліджень. Вона започаткувала (з 1995 р.) видання тематичних наукових збірників «Історія бібліотечної справи в Україні» [7]. Завершено підготовку до друку другого випуску, є сподівання, що й наступні виходитимуть раз на два роки. В інших збірниках наукових праць, що випускаються під егідою НПБ, історичній тематиці також приділяється належне місце, зокрема навіть у присвяченому сучасним бібліотечним проблемам [8] вміщено чотири статті історичного змісту.

У нещодавно виданому довіднику «Бібліотечна Україна» [9] є перелік діючих книгозбірень, що мають понад столітню історію. Таких в Україні налічується 69, а ще п'ять у 1997 р. відзначатимуть свій столітній ювілей. Але далеко не всі з них мають власні літописи чи бодай ґрунтовні історичні розвідки в пресі. Так, і досі не створені літописи великих наукових книгозбірень - державних наукових бібліотек в Одесі (вона, до речі, є найстарішою публічною книгозбірнею України, заснована 1829 р.) і в Харкові.

В Україні існувало багато книгозбірень, що, свого часу відіграючи помітну роль у культурному й суспільному житті, згодом перестали діяти, але згадки про них залишилися в спогадах сучасників та в нечисленних і важкодоступних публікаціях. Згадаймо лише деякі відомі в другій пол. XIX - на поч. XX ст. київські бібліотеки - приватні книгозбірні Павла Должикова, Василя Барщевського, Леона і Владислава Ідзиковських, громадських об'єднань - «Старої громади», «Просвіти», Товариства грамотності тощо.

Однак кількість історичних розвідок на місцях ще не переросла в якість. Про це побічно свідчать підсумки першого Всеукраїнського конкурсу на кращу науководослідну роботу обласних універсальних наукових бібліотек, організованого в 1994-1995 рр. Міністерством культури України та НПБ. Серед 11 конкурсних матеріалів був репрезентований лише один з історичної тематики - програма й

методика дослідження «Історія бібліотечної справи Дніпропетровщини (1834-1994 рр.)». Цій роботі присуджено диплом III ступеня [10].

На превеликий жаль, відсутні ґрунтовні підручники з історії бібліотечної справи України для студентів факультетів бібліотечно-інформаційних систем вузів та для училищ культури. Існуючі методичні розробки повноцінно замінити підручники не можуть. Як же навчати майбутніх фахівців? Звісно, студенти мають опанувати історію бібліотечної справи в контексті світової культури, але чи не виходить на практиці, що вони набагато краще знають історію бібліотечної справи в Росії, ніж у рідній країні? Ще зовсім недавно, вже після проголошення України незалежною державою, історія вітчизняної бібліотечної справи читалася у вузах як спецкурс! Тому конче потрібно об'єднати зусилля викладачів вузів і дослідників-істориків з наукових книгозбірень держави для підготовки необхідних підручників.

Не може не викликати стурбованості і невисокий, загалом, науковий рівень історичних розвідок, особливо периферійних. У публікаціях бракує всебічного аналізу рушійних сил, тенденцій, факторів, що спричинювали ті чи інші події, пов'язані з бібліотечним рухом. Історичні розвідки зводяться, здебільшого, до елементарної констатації фактів, переліку дат, подій, імен, бібліотечних заходів та ін. Навіть бібліографічні посилання в цих матеріалах часто оформлені недбало, що неприпустимо для бібліотечних фахівців. Слабко використовуються архівні матеріали, спогади ветеранів бібліотечної справи, публікації з місцевої преси та інші джерела. До дослідницької роботи майже не залучаються історики, архівісти, викладачі вузів, кваліфіковані краєзнавці, музейні працівники.

Фахівців з бібліотекознавства вузи України не готують (хоча перший вітчизняний підручник нещодавно вийшов з друку [11]), істориків бібліотечної справи й поготів. Звичайно, щороку в інститутах культури декілька студентів пишуть курсові й дипломні роботи з історичної тематики, але для більшості з них на цьому участь у науковій роботі й закінчується. Отже, майже весь тягар копіткої праці з історії бібліотечної справи перебирають на себе аматори, ентузіасти, подвижницьку працю яких треба лише вітати й всіляко заохочувати.

Зважаючи на те, що дослідникам історії бібліотечної справи бракує спеціальних знань і навичок, на допомогу їм видано методичні поради, підготовлені фахівцями НПБ України [12].

З метою активізації і підвищення ефективності науково-дослідної роботи (НДР) вважаємо за необхідне створити повноцінний комп'ютерний банк (базу) даних (БД) «Історія

бібліотечної справи в Україні». БД має включати: інформацію про дослідження з тематики, що ведуться як бібліотеками, так і окремими фахівцями, аспірантами, пошуковцями; максимально повний реєстр публікацій з теми за понад 150 років; матеріали конференцій, семінарів; перспективні плани НДР, заявки на дослідження, проведення конференцій тощо. Інформація з БД може видаватися будь-кому, на будь-який запит з теми, зокрема в мережі Internet. БД дасть змогу уникнути можливого дублювання й паралелізму в історичних дослідженнях, суттєво полегшить вибір теми і пошук публікацій для науковців. Створювати й постійно поповнювати БД здатний відділ організації НДР НПБ, але, звичайно, якість і повнота БД залежатиме від оперативності надходження до відділу інформації від усіх причетних до вивчення історії бібліотечної справи в Україні.

Про те, що фахівцям небагато проблем вивчення історичного минулого книгозбірень, свідчить їх активність під час заходів з цієї теми. Жваві дискусії велися, зокрема, на круглому столі «Історія розвитку бібліотечної справи в Україні» під час I Всеукраїнського бібліотечного конгресу в червні 1992 р., науково-практичної конференції «Бібліотеки в розвитку історичної науки в Україні» в Державній історичній бібліотеці України (2 - 4 жовтня 1994 р.) тощо.

Що ж потрібно зробити, аби надати нового імпульсу, динаміки зустрічам бібліотечних істориків, перейти від обміну думками до практичних дій? Вже давно обговорюється ідея створення своєрідного неформального клубу (асоціації) істориків бібліотечної справи, хоча б серед фахівців Києва (а це, як мінімум, 15 - 20 осіб). Фахівці з інших міст можуть бути асоційованими членами клубу, при нагоді - приїжджати на засідання до столиці. Вбачається, що збираючись один-два рази на рік, його члени обговорюватимуть стан справ у цій сфері бібліотекознавства, визначатимуть векторність перспективних тем, виконуватимуть експертизу різноманітних проектів, пов'язаних з вивченням історії бібліотечної справи в Україні, зокрема програм і методик досліджень, організації конференцій та семінарів тощо. Важливо також щороку видавати один-два випуски тематичного інформаційно-аналітичного бюлетеня, на зразок, наприклад, «Соціологічних досліджень у бібліотеках», які з 1992 р. видає соціологічна служба НПБ України (за неповних п'ять років вийшло 20 випусків) й розсилати його до наукових бібліотек. Обов'язковими елементами бюлетеня мають стати аналітичні огляди стану вивчення історії бібліотечної справи в Україні, хроніка подій і оголошення. Це й будуть конкретні та взаємокорисні результати співпраці членів клубу, спрямовані на підвищення якісного рівня цієї сфери бібліотекознавства.

1. История Центральной научной библиотеки Академии наук Украинской ССР. - К., 1979. - 227 с.
2. Скарбниця людського розуму. - Х., 1966. - 181 с.
3. Літопис Національної парламентської бібліотеки України. Ч. 1: 1866 - лютий 1917 р. / НПБ України. - К., 1996. - 138 с.: іл.
4. Бібліотека і час: Ювіл. зб. до 130-річчя Нац. парламент. б-ки України. - К., 1996. - 122 с.
5. Бібліотека Наукового товариства ім. Шевченка: книги і люди: Матеріали круглого столу / ЛНБ ім. В.Стефаника НАН України: НТШ у Львові. - Львів, 1996. - 139 с.
6. История Центральной научной библиотеки Харьковского университета (1805-1917). - Х., 1992. - 73 с.
7. Історія бібліотечної справи в Україні: Зб. наук. праць. Вип. 1. / Нац. парламент. б-ка України. - К., 1995. - 88 с.
8. Державні бібліотеки: сучасні проблеми і перспективи: Зб. наук.

- праць / Держ. б-ка України. - К., 1993. - 112 с.
9. Бібліотечна Україна: Довідник / Укл. О.Ф.Артем'юк, Т.М.Слепцова. - К., 1996. - 383 с.
10. *Александрова О.К., Савіна З. І.* Журі підвело ризику: Про підсумки I конкурсу на кращу науково-дослідну роботу обласних універсальних наукових бібліотек України // *Культура і життя.* - 1995. - 22 лист.
11. Бібліотекознавство: Теорія, історія, організація діяльності бібліотек: Підр. для бібл. фак. ін-тів культури та училищ культури / В.О.Ільганасва, Г.Д.Ковальчук, Т.П.Самійленко та ін. - Х., 1993. - 194 с.
12. Вивчення історії обласної бібліотеки: (Метод. рекомендації) / Скл.: З.І.Савіна, С.Л.Зворський; Держ. б-ка України. - К., 1993. - 18 с.

Софія Арутюнова

Бібліографічна діяльність М.І.Ясинського у ВБУ

Серед відомих знавців української книги та бібліотечно-бібліографічної справи ХХ ст. чільне місце займає постать Михайла Ілліча Ясинського (1889-1967), «бібліографа за покликанням душі та серця», що «більше тридцяти років самовіддано служив книзі, бібліографії»¹. Як багато діячів українського розстріляного відродження, він немало пережив: арешт, поневіряння після виходу з в'язниці. З творчого відрізка життєвого шляху бібліографа 10 найінтенсивніших років було віддано Всенародній Бібліотеці України. Цьому періоду одного з фундаторів ВБУ і присвячено дану статтю, підготовлену на основі не лише відомих бібліографічних, бібліографознавчих та історико-літературних джерел, а й маловивчених архівних матеріалів*.

Михайло Ясинський народився 21.XI 1889 р. у Києві в сім'ї вчителя**. Навчався на історико-філологічному факультеті Київського університету (закінчив 1914 р.). Готувався до наукової роботи. У м. Кам'янці-Подільському він спочатку працював у місцевому університеті помічником бібліотекаря, а потім завідувачем його бібліотекою. При навчальному закладі діяв організований відомим українським літературознавцем та бібліографом М.Плевако бібліографічний гурток. М.Ясинський брав у ньому участь, і саме тут зародився інтерес до бібліографії.

Повернувшись до Києва, М.Ясинський з 1923 по 1933 р. працює у ВБУ, займаючи посаду заввідділом україніки. «Мені було доручено, - згадував на схилі літ учений, - доукомплектувати фонд українськими виданнями. Ця цікава робота захопила мене і, власне, на все життя зробила бібліографом»⁴.

М.Ясинський разом з колегами, передусім Ф.Максименком, їздив по містах України та Росії у пошуках потрібної літератури, особливо українознавчої, для очолюваного відділу⁵. Його основу становили фонди колишнього Кременецького лицю, бібліотеки Першої київської гімназії, збірки колеги П.Галагана, істориків М.Костомарова, О.Лазаревського, професора Університету св. Володимира психіатра І.Сікорського та ін. (названі фонди спочатку входили до складу університетської бібліотеки). Численні дарунки надходили від шанувальників книги.

Листи та звернення Ясинського до директора ВБУ свідчать про його активну діяльність як організатора відділу україніки. Так, у робочому плані відділу на 1925/26 р. Ясинський зазначає, що в його штаті є лише чотири особи, а для забезпечення правильного функціонування відділу з самого початку «в його новій організаційній стадії слід визначити функції двох співробітників, що

мають проводити бібліографічну роботу»⁶. Далі характеризуються обсяг та специфіка бібліографічної роботи з українознавчим фондом⁷.

У листі директору ВБУ від 31 листопада 1928 р. йдеться про реорганізацію бібліотеки за функціональним способом, організацію збірок «Київ», «Шевченкіана», україномовного каталогу україніки⁸.

У черговій доповідній записці директорів бібліотеки від 17 грудня того ж року М.Ясинський зазначає: «За основну функцію відділу україніки природно визнати роботу над українською бібліографією. Роботу цю слід поширити в напрямку розроблення різних окремих питань і цілих проблем української бібліографії, зокрема освітлення цих питань і проблем в історичному аспекті»⁹.

Ясинський хотів свій підрозділ бачити «відділом української бібліографії», чи «українським відділом ВБУ»¹⁰. Він порушував питання про організацію українознавчого каталогу бібліотеки¹¹, обґрунтовував доцільність спеціальної картотеки літератури про Крим, Бессарабію, Кубань, Західну Україну¹². Основою українознавчого каталогу ВБУ міг бути систематичний каталог відділу україніки¹³.

На сторінках спеціальних видань завідувач та його колеги постійно звертали увагу на проблеми комплектування відділу, визначення його обсягу, бібліографічного забезпечення тощо.

У статті «Обсяг відділу Україніки ВБУ» порушувалися такі питання: що вважати українським, а що українознавчим; як робота зі створення українського фонду літератури та його бібліографічного забезпечення поставлена в різних регіонах республіки, в Західній Україні (була на той час у складі іншої держави). Дбаючи про майбутнє відділу, Ясинський закликає всіх зацікавлених «продумати принципи сконструювання дорогої для всіх нас справи» (Бібл. журн., 1925, №1, с.11). У наступному номері часопису вчений порушує питання бібліографічного забезпечення відділу україніки¹⁴. «Всім нам відомо, - пише він, - що минулого року була спроба колективно допомогти відділові Україніки в його бібліографічній роботі». За чотири місяці було описано десятки журналів (понад 1500 каталожних карток), для бібліографічного опрацювання взято журнальну літературу, випущену в Україні за 1917-1923 рр., а також суто

* Основні матеріали з особистого фонду М.Ясинського (переважно рукописні та машинописні праці) передано Ф.Сараною до КДІК, а окремі листи, записки, робочі плани відділу україніки ВБУ знаходяться в інституті рукопису НБУВ.

** Основні віхи життєвого й творчого шляху М.Ясинського відображено в публікаціях І.Корнейчика², Ф.Сарани³, інших авторів та в біобібліографічному нарисі про нього Н.Королевич та М.Герашенка.

економічну періодику, що виходила на території Радянського Союзу за ці ж роки. Нарікаючи на брак коштів, людських сил, неповноту комплектів періодичних видань, відсутність найвідоміших і «ходових» книг тощо, Ясинський підкреслює, що завдання відділу – стати найповнішою українознавчою книгозбірнею, а для цього мало випадкових надходжень за такими ж випадковими відомостями. Конче потрібно підготувати і планово розробити дезідерати, а це можливо лише тоді, «коли бібліографічна робота відділу буде провадитись як постійна, окрема функція».

Автор закликає до ретельності в бібліографічній роботі, особливо при підготовці та веденні каталогу україніки. «Потреба в міцному бібліографічному ґрунті чим далі, все більше пекуче відчувається. Ось чому відділ підносить перед товаришами справу свого бібліографічного озброєння й кличе до утворення при відділі робочої, хоч і невеликої групи, яка б взялась до закінчення розпочатої минулого року роботи». Якби вона була створена, то відділ міг би клопотати перед адміністрацією бібліотеки, щоб цій групі було дозволено працювати в новому приміщенні. Потім можна було б розширити діяльність у даному напрямі і бібліографічно, і організаційно, залучивши інші бібліотеки. Відповідальність за бібліографічну роботу групи готовий взяти на себе М.Ясинський. «Коли двоє чи троє товаришів відгукнуться, – закінчує статтю автор, – відділ візьметься за організацію праці».

А ось ще кілька статей М.Ясинського з названої проблеми: «До питання про сконцентрування й поширення українознавчої бази в роботі ВБУ» (Бібл. журн., 1925, №6/7, с. 10-14), «Українська книжка як поняття» (№8/10, с. 16-20), «Український книжковий фонд Всенародної Бібліотеки України» (Бібл. зб., 1927, ч.2, с. 54-65). В останній статті автор ніби підбиває певні підсумки діяльності ВБУ, зокрема і в роботі з українською книжкою. Головні завдання бібліотеки та україніки, нагадує дослідник, це «укомплектування і організація можливо повного фонду й створення українського бібліографічного репертуару», а «праця над складанням українського бібліографічного репертуару, звичайно, коли існуватиме в ВБУ потрібний книжковий фонд, набуде реального значення й стане справою не кількох аргонавтів, а цілого покоління українських бібліографів».

Прагнучи зібрати українську книгу воедино, бібліографічно її опрацювати й популяризувати, підкреслити краєзнавчий характер діяльності бібліотек у цій справі, Ясинський використовував сторінки не лише згаданих фахових видань, а й інші, скажімо, катеринославський літературно-громадський журнал «Зоря» («Чергова краєзнавча робота бібліотек», «Реальні можливості бібліотек у краєзнавчій роботі», «Краєзнавча робота Всенародної бібліотеки», «З'ясування українознавчих книжкових фондів» (відповідно номери 1, 5, 7, 11 за 1925 р.); «Конференція наукових бібліотек УСРР й українознавча бібліотечна робота» (1926, №15); «Бібліотечна справа на Радянській Україні» (1927, №10/11). Про книжкову культуру та науково-дослідний інститут бібліотекознавства ВБУ Ясинський писав у журналі «Нова книга» (1925, №4/6, №7/8); про роль бібліотек та охорону краєзнавчих матеріалів – у київській газеті «Пролетарська правда» (1926, 4 липня); про діяльність

бібліографічної комісії Української Академії наук та проблеми бібліографії в Україні – в харківській газеті «Культура і побут» (1928, 23 червня) та ін.

Навіть побіжний огляд творчої спадщини бібліографа свідчить, що з 55 його публікацій (1920-1966) – 45 було підготовлено та опубліковано саме в час роботи у ВБУ¹⁶: 1920 р. – 5 публікацій; 1923 – 3; 1925 – 15; 1926 – 6; 1927 – 7; 1928 – 5; 1929 – 3; 1930 – 5; 1932, 1934, 1952, 1961, 1965, 1966 – по одній.

У своїй чи не найважливішій праці «Головні моменти з історії української бібліографії»¹⁷ науковець зарекомендував себе як перший історик української бібліографії, котра поглиблено вивчається зараз у вузах культури, осмислюється істориками та практиками бібліографічної справи в Україні*.

У «Програмі для аспірантів ВБУ» він простежує розвиток української бібліографії від часів Київської Русі до 1929 р.¹⁸ В аналогічній програмі з історії російської бібліографії дослідник подає відмінну від української періодизацію основних фактів та явищ¹⁹.

Досліджував Ясинський і життя та діяльність окремих українських бібліографів. Так, у рік смерті відомого західноукраїнського бібліографа І.Т.Калиновича він пише статтю-некролог з бібліографічними посиланнями на його творчий доробок²⁰. Але найбільше цікавила Ясинського постать М.Комарова, «Бібліографічний покажчик нової української літератури. 1798-1883» (К., 1883) якого добре знав і цінував академік УАН, видатний український вчений М.Грушевський.

У 1929 р. М.Ясинський публікує свою першу працю про М.Комарова як бібліографа²². На основі численних історико-літературних джерел, архівних матеріалів, зокрема епістолярної спадщини М.Комарова, він подас цікаву постать людини, яку М.Коцюбинський ставив «...поміж кращих та найбільш заслужених працівників на полі української літератури»²³. Згодом Ясинський розширив статтю²⁴. Для нього М.Комаров був взірцем бібліографа-патріота і бібліографа-новатора.

Праці Ясинського з історії української бібліографії лягли в основу бібліографознавчих досліджень І.Корнейчика, М.Гуменюка, Н.Королевич та багатьох ін.

М.Ясинський оперативно відгукувався на бібліографічні питання часу. Збираючи літературу, видану в Україні та поза її межами і пов'язану з нею за ознаками авторства, мови чи змісту, він усвідомлював, що потрібно мати добре розроблену базу – бібліографічно-інформаційні ресурси, тобто те, що сьогодні називається бібліографією другого ступеня.

За рішенням першого пленуму Бібліографічної комісії АН УСРР (квітень 1927 р.), керівництво ВБУ доручило М.Ясинському скласти новий ретроспективний покажчик другого ступеня, що розглядався як важливе джерело й необхідна передумова на шляху створення українського бібліографічного репертуару. В 1928 р. він виступив зі статтею «Бібліографія української бібліографії», доповненою «Проектом інструкції для складання бібліографії української бібліографії». Вона «стала першою теоретико-методичною працею у

* І.Корнейчик у монографії «Історія української бібліографії. Дожовтневий період: Нариси» (Х., 1971) застосовує дещо схожу періодизацію національної бібліографії з тою, яку пропонує М.Ясинський.

царині української бібліографії бібліографії»²⁵. Вказуючи на її підсумкову функцію для організації бібліографічної роботи в Україні, Ясинський зарекомендував себе як родоначальник цього виду української бібліографії. До речі, орієнтовний систематичний покажчик українських бібліографічних посібників (264 назви), виданих у дореволюційний час та в перші повоєнні роки, він додав до вже згаданої статті «Головні моменти з історії української бібліографії». Це був «перший в Україні бібліографічний покажчик другого ступеня, в якому представлені найважливіші універсальні, галузеві, персональні, краєзнавчі покажчики, списки, огляди літератури, незалежно від того, де й як вони були надруковані...»²⁶.

З 1927 р. М.Ясинський почав виступати зі щорічними бібліографічними оглядами «Бібліографічна робота на Радянській Україні» за 1926-1929 роки, «започаткувавши поточний облік бібліографічної продукції України та зробивши її аналіз»²⁷. В оглядах подавалася бібліографічна діяльність деяких установ, організацій бібліотек, праці з бібліографознавства, окремі бібліографічні покажчики, бібліотечно-бібліографічна періодика тощо. Крім покажчиків другого ступеня, М.Ясинський укладав і покажчики першого ступеня. Так, у журналі «Україна»^{*} Ясинський опублікував список «Осібні книжки українською мовою і про Україну, що їх видано в БРСР й РРФСР 1927 р.»²⁸.

Повз увагу дослідника не проходили видання бібліографічних праць у Росії, Україні, Білорусії, Польщі. Компетентно відгукувався про «Матеріали сільськогосподарської бібліографії України» К.Дубняка (Х., 1927), «Матер'яли до беларускае бібліографії», т.4 (Менск, 1927), «Бібліографії історії України, Росії та українського права, краєзнавства й етнології за 1917-1927 рр.» (Х., 1930), «Записки Українського бібліографічного товариства», ч.1 (Одеса, 1928) та ін.²⁹

Цікавили Ясинського й питання теорії, методики та організації бібліографії. У «Бібліологічних вістях» він подає ґрунтовну рецензію на працю М.Куфаєва «Книга як поняття й предмет науки та бібліографії», де підкреслює тісний зв'язок цієї галузі з актуальними потребами життя. У вже згадуваній роботі «Бібліографія українсь-

кої бібліографії» Ясинський визначає основні напрями сприяння бібліографії українській науці та культурному будівництву. Теоретичні праці («Бібліографічна робота на Радянській Україні», «Програма для аспірантів ВБУ. Історія української бібліографії») з методики бібліографічної роботи свідчать про досвідченість автора. Так, він розробив методику складання персональних бібліографій (статті «Індивідуальна бібліографія»³⁰ і «Шевченківська бібліографія та її завдання»)³¹. До персонального покажчика, вважав автор, слід включити найсуттєвіше, надзвичайно уважно ставлячися до бібліографічного опрацювання творів друку (відбір, хронологічне розміщення матеріалу, використання групових анотацій тощо).

У статті «Шевченківська бібліографія та її завдання» вчений підсумовує бібліографічну шевченкіану від появи перших творів поета до 1929 р. та подає методичні рекомендації щодо складання покажчиків, присвячених Т.Шевченку (крім питань відбору матеріалу та його групування особлива увага зверталася на організацію довідкового апарату посібників). До речі, вказівками Ясинського стосовно методики складання бібліографічних покажчиків, присвячених життю та творчості Т.Шевченка, послуговуються й досі.

Торкався дослідник і питань організації бібліографічної роботи в Україні. Виступаючи на Першій конференції наукових бібліотек УСРР з доповіддю про організацію бібліографії продуктивних сил³², він закликав до краєзнавчої роботи всі бібліотеки республіки, до створення зональних краєзнавчих бібліотечно-бібліографічних об'єднань з центрами в наукових бібліотеках, до покращення їх комплектування краєзнавчою літературою та підвищення фахового рівня бібліотечних працівників.

Але чесних і відданих українській культурі людей звинувачували в буржуазному націоналізмі, націонал-фашизмі тощо. За висловом С.Якубовського, «ударний загін ентузіастів бібліографічного репертуару (Сагарда, Постернак, Ясинський, Максименко, Меженко) розгортає навколо справи українського бібліографічного репертуару божевільну націоналістичну тріскотню»³³. На довгі роки Ясинський змушений був відійти від бібліографічної діяльності, працюючи то електромонтером на київській АТС, то економістом на плодокомбінаті. І лише 1946 р. повертається до бібліографії, влаштувавшись до наукової бібліотеки Київського університету (працював до 1952 р.). Але це вже інша сторінка його життєвого та творчого шляху.

* Багато уваги приділяв питанням бібліографії. Тут було опубліковано працю Ясинського про Комарова, в його бібліографічному відділі «Критика, звітлення, обговорення» співпрацювали М.Грушевський, М.Сагарда, М.Зеров та багато інших відомих діячів української культури.

¹ Королевич Н.Ф., Геращенко М.В. Бібліограф М.І.Ясинський (1889-1967): Біобібліографічний нарис: Видатні діячі української книги. Вип.2. - К., 1995. - С.5.

² Корисійчик І. І. Михайло Ілліч Ясинський // Бібліотекознавство та бібліографія. - 1971. - Вип. 11. - С.147-155.

³ Сарана Ф.К. Піввіку служіння книзі // Літ. Україна. - 1964. - 27 листоп.

⁴ На все життя // Соц. культура. - 1966. - №12. - С.40.

⁵ Королевич Н.Ф. Бібліограф Федір Пилипович Максименко (1897-1983): Біобібліографічний нарис: Видатні діячі української книги. Вип.6. - К., 1996. - С.3.

⁶ ІР НБУВ, ф.52, №57, арк.1.

⁷ Там само, арк.1-3.

⁸ Там само, №155-159, арк.1-4.

⁹ Там само, №156, арк.5.

¹⁰ Там само.

¹¹ Там само, №158, арк.9.

¹² Там само.

¹³ Там само, арк. 10.

¹⁴ Ясинський М. І. Бібліографічна робота відділу Україніка як завдання // Бібл. журн. - 1925. - №2. - С.13-14.

¹⁵ Цит. за: Багалій Д.І. Харківська громадська бібліотека як тип наукової і загально-просвіткової обласної бібліотеки // Книжний вісн. - 1919. - Кн.2. - С.42.

¹⁶ Хронологічний покажчик праць М.Ясинського // Королевич Н.Ф., Геращенко М.В. Бібліограф М.Ясинський - С.26-29.

¹⁷ Бібліотечний збірник. - 1927. - Ч.3. - С.8-34.

¹⁸ Ясинський М. І. Програма для аспірантів ВБУ: Історія української бібліографії. - К., 1929. - 17 с. (Машинопис).

¹⁹ Ясинський М. І. Історія російської бібліографії: Програма для

- аспірантів ВБУ на 1930-1931 рр. - К., 1930. - 18 с. (Машинопис).
- ²⁰ Зоря. - 1927. - №12. - С.21.
- ²¹ Грушевський М.С. Споми́ни // Київ. - 1988. - №12. - С.126.
- ²² Ясинський М. І. До характеристики М.Ф.Комарова як бібліографа // Україна. - 1929. - Кн.38. - С.65-72.
- ²³ Коцюбинський М.М. Твори: В 6 т. - К., 1961. - Т.5. - С.142.
- ²⁴ Ясинський М. І. Михайло Комаров: 3 минулого української бібліографії // Рад. літ-во. - 1965. - №11. - С.24-28.
- ²⁵ Королевич Н.Ф., Геращенко М.В. Бібліограф М.І.Ясинський... - С.13.
- ²⁶ Там само. - С.15.
- ²⁷ Там само. - С.16.
- ²⁸ Україна. - 1928. - Кн.31. - С.138-145.
- ²⁹ Королевич Н.Ф., Геращенко М.В. Бібліограф М.І.Ясинський... - С.27-29.
- ³⁰ Бібліологічні вісті. - 1930. - №1. - С.23-47.
- ³¹ Україна. - 1930. - Кн.40. - С.113-132.
- ³² Ясинський М. І. Створення в наукових бібліотеках України краєзнавчих осередків і організація бібліографії продуктивних сил // Бібл. зб. - 1926. - Ч.1. - С. 68-78.
- ³³ Цит. за: Дашкевич Я. Репертуар української книжки 1798-1916 років - коли він буде? // Наука і культура: Щорічник. - К., 1990. - Вип. 24. - С.166.

Жанна Бабенко

Для організаторів дитячого та юнацького читання

Мета статті - привернути увагу бібліотекарів-практиків і науковців до проблеми вдосконалення бібліографічного забезпечення діяльності організаторів дитячого та юнацького читання; ознайомити з бібліографічними виданнями Державних бібліотек України для дітей та юнацтва; проаналізувати прийняті в них методичні рішення; сприяти використанню цих посібників у роботі бібліотек (зокрема юнацьких, дитячих та шкільних).

Незважаючи на відносну стабільність чисельності читачів молодіжних бібліотек на фоні спаду читацької активності в Україні [1, с.7], соціологічні дослідження свідчать про непопулярність читання та бібліотеки серед частини молоді, прагматичне ставлення до книги. Так, за результатами комплексного соціологічного дослідження «Молодий читач України на початку 90-х років», проведеного протягом 1990-1992 рр. Державною бібліотекою України (ДБУ) для юнацтва на базі юнацьких бібліотек чотирьох регіонів республіки, майже 49% респондентів відвели бібліотеці лише третє місце серед джерел отримання літератури. Тривожать і варіанти відповідей типу «закінчила навчання і книжки більше не потрібні», «бібліотеку ніколи не відвідував», «думав, що бібліотека обслуговує тільки до 8-го класу», «був лише одного разу на масовому заході» [2, с.15]. За даними дослідження «Реалії сьогоденних молодіжних уподобань», проведеного соціологічною групою обласної соціальної служби для молоді серед старшокласників та учнів СПТУ Полтави й Решетилівки, встановлено, що захоплення юні літературою займає лише шосту з дванадцяти позицій. «17% опитуваних взагалі не читають, 30 - звертаються до класики за навчальною програмою, 30 - віддають перевагу детективам, фантастиці та еротичній літературі» [3, с.38].

Певною мірою це зумовлено невідповідністю фондів дитячих та юнацьких бібліотек потребам їхніх користувачів, недоліками в бібліотечному обслуговуванні дітей та юнацтва, а також невисоким рівнем культури їхнього читання. Одним зі шляхів ліквідації такого стану речей, на нашу думку, є об'єднання зусиль усіх соціальних інститутів, причетних до справи освіти та виховання молодого покоління. Відповідно до нової концепції освіти в Україні зросла відповідальність усіх фахівців, які беруть участь у вихованні молоді [4]. У зв'язку з цим

молодіжним бібліотекам необхідно більше приділяти уваги організаторам дитячого та юнацького читання. До цієї групи споживачів інформації належать батьки, працівники закладів дошкільного та позашкільного виховання, середніх загальноосвітніх, спеціальних навчальних закладів.

З огляду на умовність вікового поділу читачів на категорії, а також дискусійність терміна «керівництво читанням» [5, 6-8, 9, 10, 11-13, 14], вважаємо за доцільне замість терміна «керівники дитячого читання», який використовується у бібліотечній теорії та практиці для означення перерахованих вище категорій користувачів молодіжних бібліотек, вживати термін *організатори дитячого та юнацького читання*. Він точніше характеризує сутність цілеспрямованої допомоги юним читачам [9, 10]. Щоб здійснювати роботу, спрямовану на залучення молоді до книжкової культури, організатори дитячого і юнацького читання мають бути добре обізнаними з літературою для юних, володіти методикою її популяризації серед них. Ця категорія користувачів інформації потребує оперативного і якомога повнішого інформування про книги для молоді, про літературу з проблем дитячого та юнацького читання.

Одним з важливих каналів розповсюдження такої інформації є бібліографічні посібники (БП). Система БП для організаторів дитячого та юнацького читання ще не сформувалася. Але певна робота в цьому напрямі ведеться. Зокрема ДБУ для дітей випускає такі поточні БП, як «Українська дитяча література» (К., 1996. Вип. 1-4) та «На допомогу розширенню знань учнів 1-9 класів з предметів шкільної програми» (К., 1996. Вип. 1-4). Інформуючи про художню та науково-пізнавальну літературу для дітей різного віку, про матеріали з проблем історії, теорії та критики української дитячої літератури, ці БП надають суттєву допомогу в роботі з юними читачами. Матеріали в них згруповано за віковими категоріями дітей. Так, у посібнику «Українська дитяча

література» виділяється науково-пізнавальна, художня література, в окремому розділі подано критичні статті, персоналії, рецензії. А в посібнику «На допомогу розширенню знань учнів 1-9 класів з предметів шкільної програми» матеріал згруповано за віковою ознакою та за предметами шкільної програми. Оскільки посібники за жанром є списками літератури (тобто, БП з простою структурою) [15, с.9], способи бібліографічного групування та бібліографічної характеристики в них мають максимально орієнтувати користувачів інформації у змісті документів, включених у ці списки. Обидва посібники анотовані, але досить лаконічно. На нашу думку, розширені анотації допомогли б краще орієнтуватись у літературі, популяризувати її серед читачів.

Хоча цінність згадуваних посібників безперечно, вони не в змозі повністю задовольнити різнобічні інформаційні потреби організаторів дитячого та юнацького читання. Актуальним є їхнє інформування про літературу для молоді. Потрібна спільна робота багатьох установ. Кваліфікованої допомоги у читанні потребують діти не тільки дошкільного, молодшого шкільного та підліткового віку, а й старші.

ДБУ для юнацтва випускає БП, які орієнтують організаторів дитячого та юнацького читання у літературі для молоді. Видані останнім часом БП цікаві як за тематикою (історія, етнографія, філософія, літературознавство тощо), так і з погляду методики їх складання. Зважаючи на потреби молоді та сучасну соціокультурну ситуацію, ДБУ для юнацтва поряд з традиційними жанрами бібліографічних посібників (показчики, бесіди про книги), випускає і нові: бібліографічні нариси, розвідки, дайджести, коментовані показчики літератури. Відзначимо особливості деяких БП, найцікавіших, на наш погляд, за методикою бібліографування.

Так, показчик «50 кращих романів світу» (К., 1995), визнаний УБА кращим бібліографічним посібником року, популяризує шедеври світової та вітчизняної художньої літератури серед молоді, адже, за даними соціологічних досліджень, значна частина юнацтва втрачає інтерес до доробків письменників-класиків ще в шкільному віці, одержує спрощене, схематичне уявлення про класичну літературу, назавжди відводячи їй місце обов'язкового (а отже, нецікавого) читання [16]. Посібник має два розділи. Відомості про кращі зразки класичної художньої літератури у першому розділі подаються досить нетрадиційно - у формі 24-х листів героїв творів до читачів. До цього прийому можуть вдаватися й організатори дитячого і юнацького читання при проведенні масових заходів. Показчик містить і коротку інформацію про письменника.

Другий розділ - «Вершини світового письменства, або старовинний спосіб розвеселитися, коли вам сумно, і засумувати, якщо занадто весело». Тут орієнтуватись у змісті літератури допомагають не тільки анотації, а й тематичні рубрики, виділені в межах розділу («якщо ви втратили почуття гумору», «якщо ви закохані...» тощо).

Кожен розділ розпочинається звертанням до читача, в якому окреслюються проблеми, розв'язувані авторами рекомендованих творів. Лаконічні вступ та післямова надають показчику цілісності, закінченості.

На жаль, тираж 300 примірників і спосіб друку (ротапринт) не відповідають змістовій цінності книги.

Бібліографічні дайджести (БД) від традиційних бібліографічних посібників відрізняються способом бібліографічної характеристики документів. У них поряд з традиційними анотаціями деякі описи документів супроводжуються коротким викладом їх змісту, на зразок реферату [17, с.100], тобто подається фактографічна інформація. Наприклад, БД «Ціннісні орієнтації молоді» (К., 1996), який містить інформацію про результати різних соціологічних досліджень, проведених Українським науково-дослідним інститутом проблем молоді, бібліотеками для юнацтва, громадськими організаціями тощо. Такий спосіб бібліографічної характеристики є доцільним з точки зору можливостей використання бібліографічних дайджестів працівниками бібліотек та іншими категоріями організаторів дитячого і юнацького читання в умовах дефіциту книгозабезпечення. ДБУ для юнацтва повинна продовжувати випуск БД і надалі, зважаючи при виборі їх тематики на ІП читачів юнацьких бібліотек. Для поширення серед бібліотек досвіду складання бібліографічних посібників нових жанрів було б доцільно підготувати відповідні рекомендації.

Бібліографічний показчик-дайджест «Ціннісні орієнтації молоді» міг би стати прикладом нового жанру бібліографічних посібників, призначених, насамперед, для організаторів дитячого та юнацького читання.

У циклі «Карта захоплення» ДБУ для юнацтва випустила БД «Риби, птахи, звірі! Я вас не ображу...» (К., 1993). У ньому зібрано (у формі бесід) інформацію про книги, альманахи, статті науково-пізнавального характеру. Є список художньої літератури.

У цілому ідея створення БП з циклу «Карта захоплення» є дуже цікавою. Вони корисні і для молоді, і для організаторів читання.

Бібліотека видає також бесіди про книги з циклу «Духовні світочі людства». Перша бесіда має назву «Зороастр, Будда, Конфуцій, Мухамед, Ісус Христос» (К., 1996. Вип.1). Тут є огляд літературних джерел, присвячених цим особистостям. Крім інформації про літературу, подаються відомості про постать, якій присвячено конкретний розділ. Але відзначаючи необхідність цього БП, хотілося б висловити і певні зауваження. По-перше, невиправданою є назва допоміжного показчика «Алфавітно-іменний», адже в ньому подано в алфавітному порядку інформацію про авторів та назви творів друку, отже, логічніше було б назвати його традиційно: «Алфавітний показчик авторів та назв творів». По-друге, немає посилань до сторінок, на яких подаються відомості про літературу. Це робить неможливим використання даного показчика як допоміжного.

У показчику літератури для молоді «Пізнай свій народ і в ньому себе. Письменники і поети українського зарубіжжя» (К., 1993) подається інформація про доробок зарубіжних українських літераторів різних поколінь, короткі відомості про кожного з них [18].

Поточний БП «Хто ми? Чиї сини?» (К., 1993. Вип. 5-6) вміщує відомості про літературу історико-етнографічного характеру, згруповану в тематичних розділах. Посібник частково анотований. Анотації лаконічні і мають довідковий характер. Зміст розділів деталізують рубрики та підрубрики, які виконують допоміжні довідкові функції.

До цього посібника можна було б скласти «Алфа-

вітний показник авторів і назв неперіодичних видань» і «Алфавітний список періодичних та продовжуваних видань, статті з яких відображені в бібліографічному посібнику». За їх допомогою бібліотекарі могли б звірити БП з алфавітним каталогом і картотекою періодичних видань і встановити наявність певного видання в бібліотеці. При друкуванні таких допоміжних показників слід залишати місце (збоку) для проставлення шифрів видань. Пошукові можливості посібника підвищив би й «Показник персоналій».

Слід зазначити, що випуск БП для організаторів дитячого та юнацького читання, формування в Україні системи БП для даної категорії користувачів інформації є лише одним з напрямів удосконалення їх бібліотечно-бібліографічного забезпечення. Ця актуальна проблема ще зовсім нерозроблена. Вона досить багато-

аспектна і потребує ґрунтовного дослідження. Для висвітлення практичного досвіду роботи бібліотек у даному напрямі можна використовувати щоквартальний інформаційний бюлетень «Бібліотеки України - юнацтву. Досвід, проблеми, перспективи» (випускає ДБУ для юнацтва).

Досить цінною для вдосконалення роботи бібліотек була б систематична публікація аналітичних оглядів бібліографічних та методичних видань, які випускають обидві Державні бібліотеки України - для дітей та юнацтва.

Сподіваємося, що провідні бібліотеки нашої держави, які обслуговують дітей, молодь, а також організатори дитячого та юнацького читання врахують потреби бібліотекарів-практиків і науковців в інформації такого змісту.

1. Бурбан В.Я. Завдання юнацької бібліотеки на сучасному етапі розвитку суспільства // Бібліотеки України - юнацтву: Досвід, проблеми, перспективи: Інформ. бюл. Вип. 6-7: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Молодь. Інформація. Бібліотека» /Держ. б-ка України для юнацтва. - К., 1994. - С.6-14.
2. Ярошенко Т.О. Проблеми вивчення читання юнацтва в Україні // Там само. - С.13-16.
3. Пасько Л.П. Вплив масової роботи на інтелектуальне, духовне та культурне зростання молоді // Там само. - С.37-39.
4. Україна ХХІ століття: Державна національна програма «Освіта» //Освіта. -1992. - 2 груд.
5. Афанасьев М.Д. «Руководство или «управление?» // Сов. библиотечное ведение. -1986. - №5. - С.25-28.
6. Ванев А.Н. Воздействие на чтение в условиях библиотеки // Там же. - С.17-25.
7. Ванев А.Н. Проблемы руководства чтением в отечественном библиотечном ведении //Сов. библиотечное ведение. - 1991. - №3. - С.15-21.
8. Малевич Е. Публицистика или наука // Науч. и техн. б-ки. - 1990. - №10. - С.15-18.
9. Мелентьева С. Осмыслить цели руководства чтением юношества // Сов. библиотечное ведение. - 1989. - №1. - С.39-44.
10. Методичні рекомендації бібліотекарям, які обслуговують юнацтво, задля їх самоосвіти і професійного вдосконалення //Держ. б-ка України для юнацтва. -К., 1995. - 32 с.
11. Столяров Ю. Дискуссия о руководстве чтением в лицах и красках //Науч. и техн. б-ки. -1993. - №8. - С.51-59.
12. Терешин В. Руководство чтением или библиотечная педагогика //Там же. - 1990. - №2. - С.29-35.
13. Терешин В. Еще раз о руководстве чтением //Там же. -1992. -№7. - С.22-29.
14. Черняк А.О. О руководстве чтением, рекомендательной библиографии, а также о термине «bibliop» //Там же. - 1991. - №10. - С.24-26.
15. ГОСТ 7.0-84. Библиографическая деятельность: Основные термины и определения. -Взамен ГОСТ 7.0-77; Введ. 01.01.86 // Стандарты по библиотечному делу и библиографии. - М., 1985. - С.5-20.
16. Ашаренкова Н.Г. Методика рекомендації класичної літератури у процесі формування моральності молоді // Бібліотеки України - юнацтву. - С.40-42.
17. ГОСТ 7.9-77. Реферат и аннотация. -Взамен ГОСТ 7.9-70; Введ. 01.07.78 // Стандарты по библиотечному делу и библиографии. - С.100-105.
18. Череваченко Л. Нарешті разом! //Пізнай свій народ і в ньому себе: письменники і поети українського зарубіжжя: Коментований показник літератури для молоді /Держ. б-ка України для юнацтва. - К., 1993. - 25 с.

ФАКТИ НАУКОВОГО ЖИТТЯ. ХРОНІКА ПОДІЙ

Ніна Березюк

Читання пам'яті К.І.Рубинського, ім'я якого понад 70 років було вилучене з історії української культури, стали традиційними в Центральній науковій бібліотеці Харківського державного університету.

Перші читання відбулися в 1995 р. З архівних і друкованих джерел встановлені точна дата, місто народження, національність (українець), походження К.Рубинського. З часом буде видано перший у бібліотечному бібліографічному показнику, присвячений К.Рубинському.

Наприкінці березня цього року в ХДУ пройшли Другі читання пам'яті видатного українського бібліотечного діяча. У них взяли участь фахівці ЦНБ, вчені університету, Харківського державного інституту культури (ХДІК), співробітники вузівських бібліотек.

© Березюк Ніна Михайлівна, Київ, 1997

Пам'яті Костянтина Рубинського

Наукові читання відкрила директор ЦНБ Е.Балла. Доцент ХДІК В.Мільман у доповіді «К.І.Рубинський - фундатор вітчизняного бібліотечного знання» охарактеризувала його внесок у розвиток цієї галузі.

У доповіді головного бібліографа Н.Березюк «К.Рубинський і перший всеросійський з'їзд з бібліотечної справи 1911 р.» простежено діяльність бібліотечного діяча в період підготовки і проведення цього заходу. К.Рубинський гідно репрезентував Україну на цьому бібліотечному форумі. Його доповідь «Становище бібліотечної справи в Росії та інших державах» відкривала з'їзд і разом з підготовленими за його участю документами утворила той стрижень, що став основою його роботи.

Розглядаючи наукову спадщину К.Рубинського в історичному аспекті доцент, к.і.н. С.Куделко зазначила, що його можна

вважати одним із засновників історичного бібліотечного знання в Україні.

Доцент С.Посохов тепло вітає лауреатів премії імені К.Рубинського 1997 р., заснованої в ХДУ. Ними стали: зав. ДБВ, автор численних бібліографічних показників, провідний виконавець фундаментальної бібліографічної праці «Библиографический словарь ученых Харьковского университета Т.1. Ректоры (1805-1919,1933-1995)» (1995) В.Проколова та один з укладачів цієї бібліографії, співавтор «Истории Центральной научной библиотеки Харьковского университета (1805-1917)» (1992) к. і. н. С.Куделко.

Зі словами подяки керівництву університету та колективу ЦНБ за пам'ять про К.Рубинського звернувся до присутніх його правнук, засл. артист України О.Рубинський.

Тетяна Добко

Про визначних осіб

Русский биографический словарь = Russkii biograficheski slovar / Izdanie Imperatorskogo Russkogo istoricheskogo obshchestva; Introduction E.Kasinec, R.H.Davis; Foreword H.A.Ross. - N.-Y.: Norman Ross Publishing Inc., 1991.

Т.3А: Вавилов - Веселовский. - XII, 624 с.

Т.20А: Тобизенъ - Тотлебенъ. - XII, 208 с.

Серед джерел біографічних відомостей про визначних осіб дореволюційної Росії важливе місце займає «Русский биографический словарь», виданий у 25-ти томах протягом 1896-1918 рр. у Санкт-Петербурзі (Петрограді) за пропозицією та наглядом Імператорського російського історичного товариства (далі - Товариство), заснованого 1866 р. в цьому ж місті. Його головою було обрано князя П.О.Вяземського, а секретарем - О.О.Половцова. Товариство розгорнуло роботу, спрямовану на видання матеріалів та документів з російської історії, що зберігалися в урядових і приватних архівах та бібліотеках як у Росії, так і за кордоном.

У 1879 р. головою Товариства став Олександр Половцов (1832-1909) - відомий російський державний діяч. За його ініціативою та фінансуванням і було розпочато видання «Русского биографического словаря» (далі - Словник). Активні роботи з його підготовки розпочалися у другій половині 80-х років. У 1887-1888 р. у 60 та 62 томах «Сборников Императорского русского исторического общества» було опубліковано алфавітний покажчик осіб, біографії яких передбачалося включити до Словника. «Азбучный указатель имен русских деятелей для Русского биографического словаря» уміщував список імен відомих діячів на всіх поприщах державного та народного життя Російської імперії. Подавалися: прізвище, ім'я, по батькові, дати народження і смерті (враховувалися особи, які померли до 1880 р.) та короткий опис професійної діяльності і досягнень.

У підготовці статей до Словника брали участь визначні вчені Росії, зокрема: К.Бестужев-Рюмін, В.Бобинін, Б.Городецький, В.Дружинін, В.Іконников, Б.Менжукін, Б.Модзалевський, А.Піпін, С.Платонов, В.Саїтов, М.Сумцов та ін.

Цей Словник, хоча й залишився незавершеним (букви В, Е, М і У ніколи не були опубліковані, а Г, Н, П і Т - незакінчені), є найбільшим за масштабами виданням російської словарно-біографічної літератури. Незважаючи на компілятивний характер багатьох біографій, диспропорційність статей та нерівномірність бібліографічних списків, Словник включає багато фактичного матеріалу, досі не втратив актуальності та наукового значення і користується підвищеним попитом у науковців, дослідників, читачів різних бібліотек та установ. Це одне з найважливіших джерел про відомих осіб, які діяли протягом понад тисячоліття східнослов'янської історії.

Тому вельми важливим є вихід у світ (майже через

сто років після підготовки) двох неопублікованих томів Словника. Видання томів на букви В та Т було здійснене в Нью-Йорку видавництвом Нормана Росса (Norman Ross Publishing Inc.), відомого значною видавничою діяльністю та мікрофільмуванням слов'янських книжок і періодики. Нещодавно п.Н.Росс подарував ці безперечно цінні видання НБУВ.

У вступній статті, підготовленій Робертом Девісом - завідувачем наукової бібліотеки, та Едвардом Касинцем - завідувачем слов'янського та балтійського відділу Нью-Йоркської публічної бібліотеки, висвітлено історію та проблеми створення «Русского биографического словаря», проаналізовано матеріали цих томів, подано порівняльний аналіз осіб, попередньо запропонованих в «Азбучном указателе...», з реально підготовленими статтями про включених у дані томи осіб.

Обидва томи незавершені, включають тільки частину статей, запропонованих в «Азбучном указателе...». Том «В» починається з архімандрита Вавила Івановського і закінчується статтю про Федора Павловича Веселовського, у томі відсутні сторінки 225-240, 321-368, 553-560, з 625 до кінця. Том «Т» починається статтю про І.Р.Тобізена і закінчується великою, але не закінченою статтю про графа Е.І.Тотлебена. Багато матеріалу в томі відведено родоводу Толстих.

Джерелом публікації цього нового видання стали гранки, знайдені у двох рукописних зібраннях. Гранки статей на літеру В були у відділі рукописів Державного історичного музею в Москві, а копію з них було зроблено для довідкового відділу Державної бібліотеки СРСР ім.В.І.Леніна (тепер Російська державна бібліотека). Оригінали гранок літери Т (підготовлені в 1908 р.) відтворені з оригіналів, що зберігалися у відділі рукописів Державного музею Л.Н.Толстого в Москві, копії яких були передані видавцю безпосередньо Музеєм. У передмові до видання п.Н.Росс висвітлює проблеми, які виникли з підготовкою оригіналів гранок до друку і значні зусилля, які були докладені видавництвом та різними фахівцями для поліпшення якості тексту, розбірливості шрифту. Можна сказати, що їм це вдалося. Вони зробили велику справу - повернули втрачені документи, відомі лише вузькому колу спеціалістів, науковцям, дослідникам, історикам, широким читацьким колам.

Історія створення «Русского биографического словаря» та й сама публікація двох нових томів буде корисною також при укладанні «Українського біографічного словника», активна підготовка якого здійснюється інститутом біографічних досліджень НБУВ.

До 80-річчя НБУВ

Олена Апанович

«Щоденник» Якова Марковича

Державний діяч України XVIII ст. Яків Маркович протягом півстоліття (1717-1767) фіксував події і факти, які, на його погляд, були важливими для історії України. Крім політичних, соціальних, економічних, культурних та родинних подій, у десятитомному «Щоденнику» відображається й пристрасне захоплення Якова Марковича книгами. Він зібрав величезну бібліотеку. Записи в «Щоденнику» свідчать про регулярне передплачування вітчизняних та іноземних газет і журналів.

Яків Андрійович Маркович - державний діяч України, письменник, мемуарист, автор десятитомного «Щоденника», народився 1696 р. в м. Прилуках. Належав до найвпливовішого, найбагатшого козацько-старшинського роду єврейського походження. Його батько - Андрій Маркович - був лубенським полковником, пізніше генеральним підскарбієм; тітка Настя Міклашевська з роду Полуботків стала дружиною гетьмана Івана Скоропадського; тесть - чернігівський полковник, пізніше наказний гетьман Павло Полуботок.

Яків Маркович навчався в Києво-Могилянській академії (закінчив у 1713 р.), був улюбленим учнем її ректора Феофана Прокоповича, який пророкував йому блискучу духовну кар'єру. «Ти, - писав він невдовзі після закінчення Марковичем академії, - при Божій допомозі виявив такі успіхи в богослов'ї, про які й подумувати не можуть прикрашені митрами голови»¹. Але той віддав перевагу світській державній діяльності і господарюванню у багатьох маєтках, нажитих його батьком.

1721 року Маркович одержав звання бунчукового товариша, і в 1723-1725 рр. був наказним лубенським полковником, членом генеральної лічильної комісії (1736-1739), потім генеральним підскарбієм (1740-1762), з 1762 р. - у відставці. Помер 20 вересня 1770 р. в с.Сваркові (тепер Глухівського р-ну Сумської обл.).

Яків Маркович був одним з найосвіченіших людей свого часу, з широкими культурними інтересами. Добре володів польською, німецькою, французькою мовами. Писав прозові та віршовані твори, зокрема на мотиви псалмів, а також композиції на теми проповідей - «слів» Іоана Златоуста та інших видатних отців церкви; перекладав з латини, залишив «Генеалогічні замітки». Схильність до такого роду творчості вихована була ще під час навчання в Києво-Могилянській академії. Там було обов'язковим складання віршів на мотиви псалмів, вільні композиції на богословські теми, переклади з латини тощо. Інтерес до всього того, чому навчали в академії, з роками не ослаб певною мірою й через зв'язки з Прокоповичем.

Найвидатнішим твором Я.Марковича був «Щоденник»

(«Діаруш»)², який складався з десяти рукописних книг, писаних ним власноручно протягом півстоліття (1717-1767)*. Автор був переконаний у необхідності фіксувати події і факти, які можуть мати значення в історії його батьківщини. Спочатку він продовжив «Кроніку» - короткі записи історичних подій за 1452-1715 рр., які вів його родич Павло Полуботок, а з 1717 р. розпочав записи про політичні, соціальні, економічні, культурні, господарські та родинні події. Ці нотатки він називав «Домашнім протоколом».

У поле зору автора потрапила широка панорама життя Гетьманщини 20-60-х років XVIII ст.

Приналежність Я.Марковича до вищої правлячої старшини, родинні зв'язки з гетьманами, умови державної служби (генеральний підскарбій) давали йому доступ до різноманітної інформації. Він мав можливість ознайомлюватися з державними, урядовими та іншими документами на різних рівнях: від сотенних канцелярій до Генеральної військової канцелярії - вищого органу виконавчої влади Гетьманщини. Його, як власника величезних маєтностей, дуже цікавили проблеми економіки, зокрема торгівлі, господарські справи, законодавство про селян, виконання ними шарварку, рух «шукачів козацтва» та інші соціальні питання. Все це він докладно висвітлював на сторінках «Щоденника», відзначаючи, як ці процеси впливали на його добробут та становище залежних селян.

Конкретні описи поєднуються з узагальнюючими, статистичними даними. Вони свідчать про піднесення землеробства в козацьких та старшинських господарствах, розвиток садівництва, виноградарства, будівництва, промислів і ре-

² «Щоденник» Якова Марковича видавався тричі (неповністю). Перше видання невеликої частини, у скороченій редакції, іноді у витягах, з передмовою його внука Олександра Марковича вийшло в двох томах: Дневные записки малороссийского подскарбия генерального Якова Марковича. Т.1-2. - М., 1859 (Далі: Дневные записки...) Вдруге «Щоденник» був опублікований у трьох частинах під редакцією Олександра Лазаревського як додаток до «Киевской старины» (однак без виписок з газет, віршів, рецептів та ін., наявних в оригіналі) під назвою: «Дневник генерального подскарбия Якова Марковича». Ч. I-III - К., 1893-1897. Ч. I (1717-1725) - 1893; ч. II (1726-1729) - 1895; ч. III (1730-1734) - 1897. (Далі: Дневник генерального подскарбия...). Четвертий том вийшов під редакцією Вадима Модзалевського в серії «Джерела до історії України - Русі». Дневник Якова Марковича. Т. IV Київ; Львів, 1913. (Далі: Дневник Якова Марковича, т. IV).

* Рукопис твору (8 книг з 10, дві - п'яту та шосту - не віднайдено), зберігається в інституті рукопису НБУВ (ф. I, XII, XXVIII).

¹ Цит. за: Каганов И.Я. Я.Маркович и его «Дневник» как материал для просветительства на Украине в первой половине XVIII века // Проблемы русского Просвещения в литературе XVIII века. - М.; Л., 1961. - С.114.

месел, торгового скотарства, про зміцнення торгових зв'язків Гетьманщини з Правобережною Україною і Запорізькою Січчю, Росією, Кримом, Польщею та країнами Західної Європи. Фіксує Маркович розміри оплати наймані праці, ціни на землю, сільськогосподарські та промислові товари протягом п'яти десятиріч XVIII ст., співвідношення українських грошових одиниць з грішми різних країн.

Він зібрав величезну бібліотеку. Любов до книги, пристрасне книжкове призибування, безперечно, було прищеплене йому в Києво-Могилянській академії. Відомо, що багато її вихованців збирали власні бібліотеки, нерідко згодом даруючи їх тим навчальним закладам, де вчителювали. Упродовж життя Маркович купував книжки в Україні, Росії, випишував з-за кордону, доручав і просив придбати для нього те чи інше видання, цікавився реєстрами книжок, що продавалися. Зокрема, під час перебування в Москві в 1728 р. закупівля книжок відбита багатьма записами.

У 40-х роках у «Щоденнику» з'являються записи, які свідчать про регулярну передплату французьких, німецьких, російських газет і журналів. Він клопотався, щоб своєчасно передплатити пресу і щоб та надходила систематично. У Москві сам їздив на пошту «до пошмейстера Володимира Володимировича фон Пестеля, котрому віддав 18 рублів на газети французькі, амстердамські на майбутній 1743 рік»³. (Голландія була на той час видавничим центром, де друкувалися твори, які за цензурними умовами не могли побачити світу у Франції). Перед від'їздом додому записує (8 грудня 1742 р.): «Їздив прощатися..., а потім на пошту, де взяв газети»⁴. 17 листопада 1743 р. фіксує: «Писав до поштмейстера Пестеля про ненадходження номерів газет і просив на наступний рік їх доставляти до нас, а гроші 18 рублів прийняв би від Масра»⁵ (аптекаря у Глухові).

Маркович активно листувався з книголюбями, високоосвіченими людьми, обмінювався книжками. Наприклад, з Федором Туманським - українським письменником, перекладачем, етнографом, видавцем*.

На книжкових інтересах ґрунтувалися контакти Я.Марковича з Г.М.Тепловим, ад'юнктом Петербурзької Академії наук**. У запису від 27 лютого 1752 р. читаємо: «Їздив рано у палац гетьманський, був у Теплова, який подарував мені російську книгу з філософії»⁶. Її автором був сам Теплов, вона називалася «Знання, касаючіеся вообщє до философии для пользы тех, которые о сей материи чужестранных книг читать не могут» (1751). 11 серпня 1760 р. записано: «Був у Теплова і про книжки розмову мали»⁷. Маркович ще

раніше передав йому рукопис Феофана Прокоповича⁸.

Генеральний підскарбій Яків Маркович і лубенський полковник Павло Апостол* деякий час майже регулярно пересилали один одному газети й журнали. 1746 року перший відправив спеціального посланця до Павла Апостола з проханням повернути томи журналу «Спектатор», який користувався популярністю в усій Європі. А в 1749 р. 7-го листопада він записує: «Через козака відправив до полковника лубенського ... газети»⁹. У попередньому запису Маркович відзначає: «Полковник лубенський купив за мої гроші 5 книжок от 1728 по 1733 рік»¹⁰.

У бібліотеці Марковича було чимало рукописних книг, адже українські літературні та історичні твори у XVIII ст. залишалися в рукописах. Тиражували їх, переписуючи, зацікавлені читачі. Списки з таких творів робив і Маркович, зокрема з твору козацького літописця Григорія Грабянки «Дійствія презильної і от начала поляків крвавшої небивалої брані Богдана Хмельницького гетмана запорожского з поляки».

Маркович не тільки постійно поповнював свою бібліотеку, а й дбав про неї, захищав від пошкоджень, періодично переглядав її, перевіряючи наявність, класифікував, підсушував книжки, віддавав їх в опрау.

Запис 11 лютого 1725 р. свідчить, що володар сам класифікує книжки своєї бібліотеки за науковими напрямками і таким чином визначає коло своїх інтересів. «Книг у Ромні залишених, - пише він, - переглядав і виявилось: богословських - 21, філософських - 12, історичних - 10, медичних - 5, прочих - 8, а з Глухова привезли 32, і того тут усіх - 345»¹¹. Через чотири роки (8 липня 1729 р.) він знову перевіряв свою бібліотеку, класифікуючи книжки цього разу за форматом. «Сьогодні не їздив нікуди, а передивлявся книжки свої і підсушував, яких після перелічення виявилось: великих книг самих - 88, аркушових - 29, чверткових і малих - 223, разом - 340»¹².

Яків Михайлович радо давав свої книжки читати численним знайомим, ретельно записуючи, кому, коли і яку дав, а потім відмічаючи дату повернення.

В останні 20 років життя він виявляв особливий інтерес до французької літератури, зокрема Фенелона, Роллена, Вольтера. «Історію Карла XII» Вольтера він придбав, очевидно, через Павла Апостола в 1750 р., хоча перша згадка про цей твір зустрічається у «Щоденнику» в 1746 р. Записує 1 листопада 1750 р.: «Полковник лубенський прислав мені перший том історії короля шведського, третій і четвертий залишив у себе для прочитання, а другий том помилково не присланий з Бреславля. За ці книжки заплачено 11 рейхталлерів і 15 чеських»¹³ (Voltaire Histoire de Charle XII, Rouen, 1731).

Особливий інтерес Марковича до вольтерівської «Історії Карла XII» і бажання мати повний комплект виданих томів викликано тим, що в цьому творі викладалися події, які безпосередньо стосувалися України і, головне, висвітлювалися зовсім інакше, ніж у Росії. Особливо це пов'язано з

³ Дневные записки... - Т. 2. - С. 181.

⁴ Там же. - С. 185.

⁵ Там же. - С. 198.

⁶ Там же. - С. 302.

* Вихованець Кенігсберзького університету, член Королівського пруського німецького товариства Ф.Туманський після закінчення навчання повернувся в Україну, дістав звання бунчукового товариша, в 1778-1779 рр. організував «Топографічний опис Гетьманщини», з 1779 р. - член-кореспондент Петербурзької Академії наук, з 80-х років розгорнув широку видавничу діяльність у Петербурзі, зокрема опублікував козацький «Літопис Грабянки» (1793), у 1792-1794 рр. видавав журнал «Русский магазин», де було вміщено багато матеріалів з історії України. Призначений був віце-губернатором-поручником правителя, з 1801 р. у відставці, жив на хуторі поблизу Глухова, не припиняючи літературної і публіцистичної діяльності. За ініціативою Туманського в Глухові було організовано книгарню.

** Наставник юного Кирила Розумовського, за гетьманства якого був управителем його маєтків.

⁷ Там же. - С. 368.

⁸ Там же. - С. 303.

* Павло Апостол - син гетьмана Данила Апостола, з юнацьких років захоплювався книжками і зберіг це захоплення на довгі роки. Високоосвічена людина, знав кілька мов, був лубенським полковником.

⁹ Там же. - С. 277.

¹⁰ Дневник генерального подскарбья... - Ч. III. - С. 399.

¹¹ Там же. - Ч. I. - С. 210.

¹² Там же. - Ч. II. - С. 308.

¹³ Дневные записки... - Т. 2. - С. 288.

характеристикою Мазепи. Вольтер підкреслював у своїй історії, що коли одного разу цар, напідпитку, почав називати Мазепу зрадником і погрожував зліквідувати Гетьманщину, той, повернувшись в Україну, вирішив за допомогою шведської армії досягти незалежності і створити могутнє Українське королівство, бо, як буквально висловився Вольтер: «Україна завжди прагнула бути вільною»¹⁴.

Під впливом Прокоповича, який був далеко не ортодоксом православ'я, Маркович захоплювався працями західних католицьких і протестантських письменників. 5 лютого 1729 р. в «Щоденнику» з'являється запис: «Архієрей новгородський (тобто Феофан Прокопович) прислав книжок 5», і далі називаються автори: «Буддеус, німецький богослов, і Данило Гуецій, єпископ абриценський»¹⁵. А на другий день на сторінках «Щоденника» робляться обширні виписки з цих трактатів протестантських теологів.

У природничих науках Марковича найбільше приваблювали досліди, експерименти, прилади, що використовувалися при цьому, за його словами «диковинки». Він не тільки придбав працю винахідника мікроскопа Левенгука «Таємниці природи» (Антверпен, 1697), а й ретельно виклав у «Щоденникові» «обсервації», описані в книжці¹⁶.

Записи щодо політичної та соціальної ситуації в країні відображають колоніальну політику царизму щодо України,

показують, яким важким тягарем лягла на український народ спустошлива війна 1735-1739 рр. Маркович фіксує чисельний склад козацького війська та окремих полків, що відправлялися з російською армією в похід, кількість зібраних волів, коней, возів, заготовленого провіанту, дані про мобілізацію козаків, селян, міщан на Українську лінію.

Під 1738 р. відображено факт притягнення селян навіть до участі у військових діях, коли треба було відбити напад татар. Згадується і про так зване полонін-ня льоду, тобто рубання криги на Дніпрі, щоб перешкодити ханським ордам перейти через річку. Для цього мобілізувалася кожного року величезна кількість «робітних людей» з числа міщан і селян¹⁷. «... За вимогою Рум'янцева звелено з кожного двору у всіх полках (крім Ніжинського) виганяти по душі до Дніпра і виганяти з великою тяжкістю»¹⁸. Пізніше Маркович вказує точну цифру кількості робітних людей, яких домагався Рум'янцев - 15 тисяч¹⁹.

У «Щоденнику» майстерно виписані картини й деталі побуту українського суспільства XVIII ст. Є також чимало витягів з періодики, у тому числі зарубіжної (польської, німецької, французької та іншої), копії віршів, рецепти тощо.

Отже, цей твір є важливим джерелом вивчення історії України XVIII ст.

¹⁴ Мацьків Теодор. Гетьман Іван Мазепа в західноєвропейських джерелах 1687-1709. - Мюнхен, 1988. - С. 178.

¹⁵ Дневник генерального подскарбия... - Ч. II. - С. 282.

¹⁶ Дневные записки... - Т.2. - С. 157, 159.

¹⁷ Симоновский П. Краткое описание о козацком малороссийском народе и о военных делах, собранное из разных историй иностранных - Бишенга, Безольди, Шевалье и рукописей русских - 1765. - М., 1847. - С. 147.

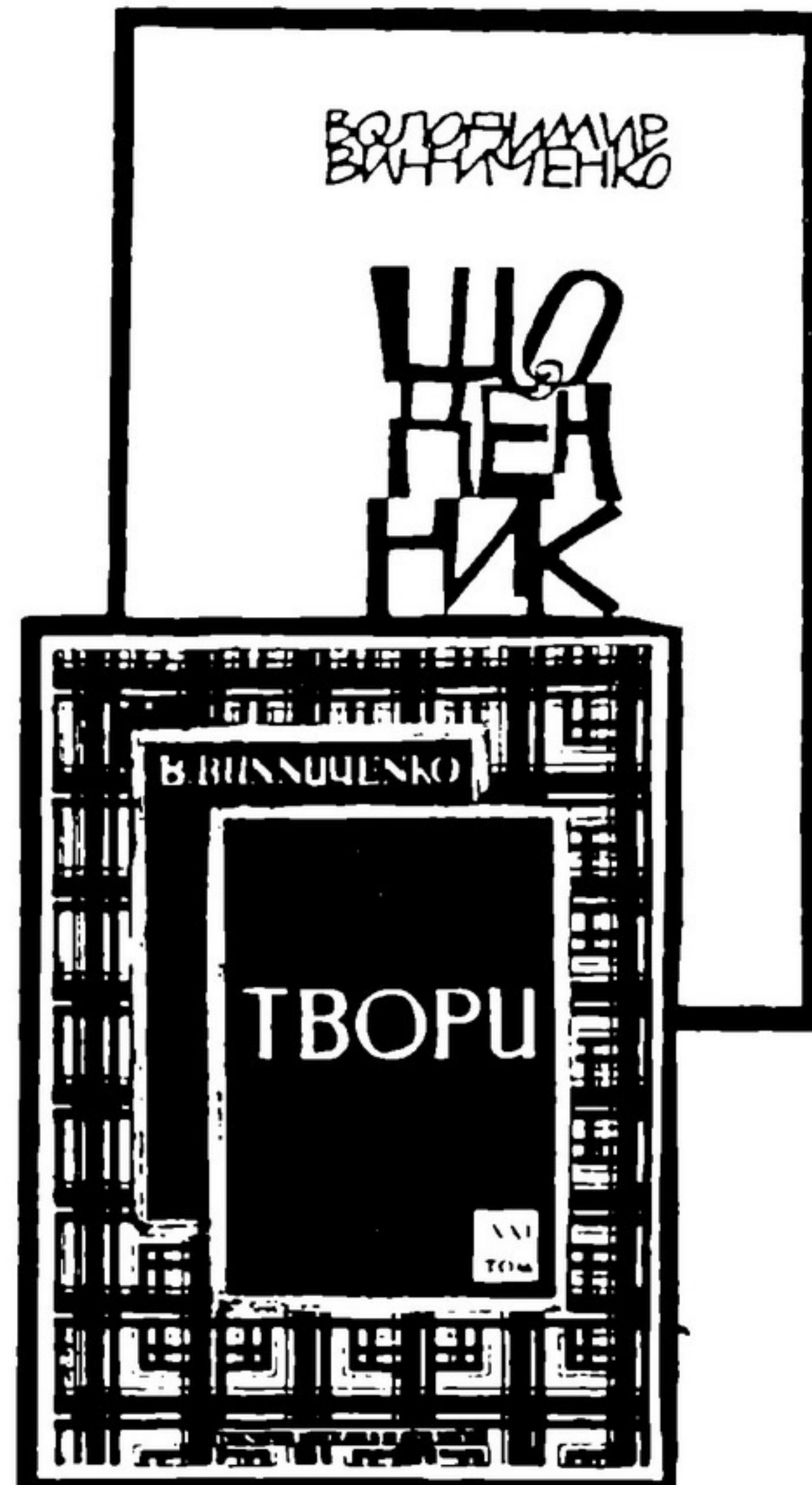
¹⁸ Дневник Якова Марковича... - Т. IV. - С.174.

¹⁹ Там же. - С.221.

КНИЖКОВІ ВИСТАВКИ

Книжкову виставку «Володимир Винниченко в літературі й політиці» підготовлено відділом зарубіжної україніки НБУВ.

Володимир Прокопенко

До проблем українського книгодрукування

Національному книговидавництву належить важливе місце в інформаційному просторі нашої держави. За роки її незалежності кількість видавництв значно зросла. Якщо до 1990 р. книжкову продукцію випускали 26 державних і 31 відомче видавництво, то з 1991 р. була надана можливість займатися книговидавничою діяльністю газетно-журнальним видавництвам, редакційно-видавничим відділам (підприємствам) обласних комітетів у справах преси та інформації, всім вищим навчальним закладам, науково-дослідним установам, провідним музеям і бібліотекам, іншим організаціям. Сьогодні функціонує понад 800 видавничих структур різних форм власності. Вони випускають усі види літератури: соціально-економічну й суспільно-політичну, енциклопедичну й довідкову, художню й дитячу, науково-технічну і сільськогосподарську, медичну, юридичну й правову, навчальну для загальноосвітніх шкіл, технікумів, вузів тощо.

Книжкову, газетну, журнальну, образотворчу, аркушеву продукцію виготовляють понад 1,5 тис. поліграфічних підприємств, цехів і дільниць.

За цей же період більше ніж удвічі зросла кількість друкованих періодичних видань, кожне з яких прагне знайти власне інформаційне обличчя. Значно розширилася тематична палітра.

Змінився й книжковий ринок. Він поповнився творами, які раніше не видавалися або тривалий час замовчувалися, книгами про відродження української культури, розвиток державності України.

Об'єднаними зусиллями видавництв, видавничих організацій і поліграфічних підприємств оперативно випущено словники, посібники, необхідні для реалізації Закону про мови. Випускаються твори М.Грушевського, Д.Яворницького, В.Винниченка, М.Драгоманова, М.Костомарова, інших видатних учених, письменників, твори репресованих, призабутих авторів у серіях «Історична спадщина України», «Культурна спадщина України», «Україна. Голоси історії», бібліотеках «Пам'ятки історичної думки України», «Літературні пам'ятки України», «Книги зарубіжжя» тощо.

Цільові тематичні програми охоплюють великі масиви художньої, дитячої літератури, з проблем національного відродження.

Важливе значення для вітчизняного книговидання мають постанови Кабінету Міністрів України про серії «Книга пам'яті України», «Звід пам'яток історії та культури України», «Реабілітовані історією» тощо.

Вагомим внеском до 50-річчя Перемоги став 210-томний історико-меморіальний серіал «Книга пам'яті України». Є плани підготувати ще 30 додаткових томів. Кабінет Міністрів України на початку квітня 1996 р. прийняв спеціальну постанову «Про продовження випуску «Книги пам'яті України», якою передбачено ряд заходів до завершення в 1996-1997 рр. видань серіалу. Зокрема, намічено завершити підсумкову «Книгу

пам'яті України» з узагальненими відомостями про внесок українського народу в перемогу над фашизмом у другій світовій війні, про подвиг громадян України в боротьбі за свободу й незалежність; видати поіменно зведену «Книгу пам'яті України» про загиблих у воєнних конфліктах, в яких брав участь колишній Радянський Союз.

За фінансової підтримки уряду до 50-річчя Перемоги у Великій Вітчизняній війні вдалося видати понад 70 назв наукової, документальної, мемуарної та художньої літератури всіх жанрів, зокрема твори письменників-фронтовиків, а також літераторів покоління «дітей війни». У реалізації цієї програми взяли участь 22 державні та недержавні видавництва. Серед видань, здійснених ними - твори О.Гончара «Прапороносці» і «Слогод про океан», П.Загребельного «Європа-45», О.Довженка «Зачарована Десна», «Україна в огні», Г.Тютюнника «Вир», М.Стельмаха «Чотири броди», Ю.Бедзика «Про що не доповідали фюреру», В.Щеця «Тайнопис», В.Бондаря «Все - правда. Листя летить проти вітру», А.Дімарова «Українська вендета», Є.Гуцала «З вогню воскресли», п'єси М.Зарудного, О.Коломійця «Тил. Планета сподівань», наукове дослідження «Українці в другій світовій війні» та ін.

Половину тиражів зазначеної тематичної програми безкоштовно було направлено бібліотекам, військовим частинам, передано госпіталям, школам.

Вагомим внеском в утвердження Закону про мови стала низка словників, випущених «Освітою», «Вищою школою», «Українським письменником», «Українською енциклопедією», «Науковою думкою», «Веселкою», «Довірою» тощо.

Аналіз роботи видавництв показує, що в складній економічній і фінансовій ситуації державні видавництва «Либідь», «Веселка», «Вища школа», «Урожай», «Освіта», «Каменярь», «Світ», СПУ «Український письменник» послідовно й наполегливо працюють над виконанням названого Закону, випускаючи літературу з самотньої спадщини українського народу, національно-культурного відродження суверенної України. Високо оцінені громадськістю та науковцями започатковані «Либіддю» видання престижних бібліотек - «Пам'ятки історичної думки України» та «Літературні пам'ятки України» («Моя сповідь» В.Антоновича, «Духовна Україна» М.Грушевського, «Історія українського друкарства» І.Огієнка, «Українські приказки, прислів'я» М.Номиса, «Історія української літератури» у 6 томах М.Грушевського, «Історія української літературної мови» І.Огієнка). У цьому ж видавництві побачили світ «Історія української культури» І.Крип'якевича, чотири книги найповнішої «Історії української літератури» та ін.

«Науковою думкою» відновлено «Бібліотеку української літератури», завершено видання п'ятитомника «Українська література в загальнослов'янському і світовому контексті», випущено двотомник «Українські гуманісти епохи Відродження» тощо.

«Веселкою» започатковано нові серії книжок і бібліо-

тек для дітей. Серед них: «Мово рідна, слово рідне», «Українське відродження», «Світочі», «Золоті ворота», «Живиця», «Нашого цвіту по всьому світу», «Перша книжка генія», «Український дивосвіт», «Родинне коло», «Ластовенятко» та ін. За 1991-1995 рр. обсяг українських книжок у цьому видавництві за назвами й тиражем дорівнює 93%.

Серед недержавних видавництв і видавничих організацій можна відзначити такі, як «Абрис», «Основа», «Довіра», «Обереги», «А-ба-ба-га-ла-ма-га», «Перун», «Спалах», «Генега», «Глобус», «Відродження», «Просвіта», «Вентурі» та ряд інших, україномовна література яких відома далеко поза межами нашої землі.

Удосконалюється і розширюється робота з випуску літератури мовами національних меншин. На виконання постанови Кабінету Міністрів від 15 серпня 1992 р. «Про спеціалізовані редакції для випуску літератури мовами національних меншин» четвертий рік функціонує державна система для задоволення потреб у літературі різних національностей, які проживають в Україні. За цей час Головна спеціалізована редакція літератури мовами національних меншин, спеціалізовані редакції при державних видавництвах «Каменяр», «Карпати», «Маяк», «Донбас», «Січ», «Таврія», «Прапор», «Освіта», «Світ», «Крымучпедгиз» випустили понад 220 назв офіційних видань, підручників і навчальних посібників, творів художньої літератури, розмовників 56 національними мовами. Усі ці видання двомовні (мовою етносів України та державною).

Хоча кількість видавничих структур в останні роки зросла, це поки що не поліпшило якісні й кількісні показники книговидання. Найвищого рівня випуск книг за даними «Книжкової палати України» досяг у 1989 р. - 8449 назв загальним тиражем 189,5 млн. прим. У 1993-1995 рр. кількість назв становила відповідно - 5002, 4752, 6109; загальні тиражі випуску видань за ці роки державними й недержавними видавництвами становили відповідно 87,5 млн. (1993), 52,1 млн. (1994), 68,2 млн. (1995).

Значно скоротився випуск художньої літератури українською мовою (1991 р. - 572 назви, 1995 р. - 351 назва). Якщо кілька років тому видавництво «Дніпро» (донедавна найбільше видавництво художньої літератури в Україні) випускало 220-250 назв книг щорічно, то в 1995 р. - 18 назв.

Зменшився випуск творів сучасних українських та зарубіжних авторів, книг української класики. Майже припинився випуск образотворчих, краєзнавчих, туристичних видань.

Склалося критичне становище з випуском шкільних підручників. Лише за останні два роки їх недодало понад 11 млн. прим. З 1994 р. припинено випуск підготовлених до друку творів українських і зарубіжних письменників, вивчення яких передбачено новими навчальними програмами.

Ситуація може призвести до повної дезорганізації випуску підручників, а це, в свою чергу, - до зриву навчального процесу. Надзвичайно скрутне становище

спеціалізованих поліграфічних підприємств Харкова, які виготовляють 80 відсотків шкільних підручників.

Фактично припинився випуск книг «Бібліотечної серії». Потрібні ефективні заходи щодо видавничої справи. Особливої уваги й державної підтримки потребують україномовні видання, дитяча, навчальна, наукова, енциклопедична література, книги мовами національних меншин.

Реальний шлях досягнення цього - введення пільгового оподаткування при випуску й розповсюдженні суспільно важливих друкованих видань, зміцнення матеріально-технічної та сировинної бази поліграфії, що можливо лише за умов прийняття відповідних законодавчих актів, виконання прийнятих державних програм.

Проводиться робота, спрямована на створення вітчизняної поліграфічної бази, врегулювання нормативно-правового забезпечення книговидання і преси. Освоюється випуск і розпочинається експериментальне виробництво поліграфічних фарб, фототехнічних плівок, поліграфічних лаків, фотополімерних пластин нового типу для виготовлення друкарських форм, технічних тканин, газетного, офсетного та інших видів друкарського паперу, картону, дослідних зразків поліграфічного устаткування. Переоснащується Жидачівський целюлозно-паперовий комбінат для випуску газетного паперу підвищеної якості, реконструюється Дніпропетровська паперова фабрика.

На превеликий жаль, нам не вдалося зберегти цивілізовану систему книгорозповсюдження - невід'ємну складову книговидання. Відбувається руйнація і перепрофілювання підприємств книгорозповсюдження. Внаслідок повального роздержавлення мережі книготоргівлі стан цієї важливої складової культурно-виховної сфери значно погіршився.

Позитивним явищем є збільшення уваги до ділових контактів, зустрічей, переговорів, взаємовигідних контрактів, укладання угод із зарубіжними партнерами. Поступово наші видавці набувають досвіду ефективної співпраці на міжнародному книжковому ринку. Нинішнього року книговидання України було вдало представлено в Лондоні, Болоньї, Лейпцігу, Женеві, Варшаві. Наша держава бере участь у міжнародних книжкових виставках-ярмарках, проводяться ярмарки у Львові, Харкові, Києві.

Розширюється співробітництво з іншими країнами на правово-договірній базі. Зважаючи на рекомендації Ради Європи з питань розширення міжнародного співробітництва та приєднання України до європейських стандартів і принципів, підписано угоду про співробітництво між Міжнародним агентством стандартної нумерації книг та Національним агентством ISBN в Україні щодо запровадження в нашій державі цієї системи.

На часі - покращення взаємодії бібліотек з видавництвами й видавничими організаціями України у благодійній справі духовного відродження народу, підвищенні його інтелектуального потенціалу.

У фонді УНІК (інститут рукопису НБУВ, од. зб. 336, арк. 47-55) серед неопублікованих матеріалів «Бібліологічних вістей» нам пощастило виявити рукопис, який за багатьма ознаками, належить видатному українському книго- та літературознавцю, члену-кореспонденту Академії наук України, проф. С.Маслову. На такі припущення наштовхують, передусім, нотатки вченого до майбутньої монографії, зокрема «Вступ до книгознавства», його лекції для аспірантів УНІК. Було проаналізовано праці тогочасних корифеїв книгознавства. Ми йшли шляхом виключення і порівняння кола наукових тем та почерків.

Текст написано українською мовою. За науковим рівнем він міг належати М.Куфаєву, який, до речі, писав тільки російською, але про його концепції якраз і йдеться в матеріалі. Ю.Меженко мав інший стиль викладу, інший почерк, як і Л.Биковський. Ідентифікація почерків за багатьма рукописами Сергія Маслова (за що ми широ завдячуємо співробітникам інституту рукопису НБУВ І.Лисиченко та Т.Воронковій) дає підстави для думки, що перед нами неопублікована праця Сергія Маслова. На жаль, у рукописі загублено останні сторінки, що, можливо, пролило б світло на розвідки і спростило наші розшуки. Втім, вагомість матеріалу незаперечна для сучасників дослідників.

Наталія Солонська

Сергій Маслов

Шляхи розвитку науки про книгу

Куфаєв у своїй праці «Проблеми філософії книги» відзначив, що книгознавство переживає нині філософський період і знання про книгу далеко ще не закінчене тепер, напередодні дальшого чисто наукового розвитку. Цей момент філософської стадії розвитку науки є моментом властиво історичним для неї, в протилежність попередньому передісторичному моменту.

Розглянути передісторичний шлях науки про книгу, еволюцію її визначень, обсягу, завдань та методів є мета цієї роботи.

Початок книгознавства, власне окремих його дисциплін, можна бачити уже десь у глибокій давнині. Каталоги Асстро-Вавилонських бібліотек VII віку (до Р.Х.), таблиці Колимаха, бібліотекаря Александрійської бібліотеки III ст. - от зародки бібліографії, яка, правда, не мала в той час такої назви.

Бібліотекар університету бібліотеки в Граці Ейхлер бачить початок цієї в роботі англійського бібліофіла XIV віку Річарда де-Бері «Philobiblon», де автор зводить «до певних мети й принципів пошук про цінність книги». Цю роботу можна прийняти і за початок філософії книги.

З кінцем XVII віку в англійському словарі Чемберса уже робиться спроба визначення книгознавства й з'ясування завдань, що стоять перед цією наукою.

Бібліографія, в розумінні книгознавства за Чемберсом, крім опису й класифікації мусить дослідити історію видань книжок та підвести «теоретичні підвали під порівнюючу оцінку видань». Англійські бібліографічно-бібліотечні праці XIX віку, розробляючи питання бібліотечної і бібліографічної теорії й практики, по-біжно зачіпають інші питання книгознавства.

Німецький бібліограф початку XIX віку Еберт ототожнював бібліографію з бібліологією та бібліогнозією, вважав цей термін найповнішою назвою науки, що студіює «письменницькі твори всія віків та народів, як у них самих, так і в відношенні до окремих зовнішніх обставин». Еберт ділить бібліографію на чисту та на прикладну. Чиста бібліографія, бібліографія в значінні книгоописання розглядає книги та всю письменність у них самих, аби підвести підсумки зробленому. В залежності від матеріалу, над яким працює бібліограф, та від способу обробки будуть її різні форми. Прикладна бібліографія чи так звана зовнішня студіює зовнішній бік книжки і книги у відношенні до зовнішніх обставин, у відношенні до друку їх, матеріалу, мистецької зовнішності, формату, цілості їх, оправи і т.п. Так Еберт ширив межі поняття бібліографії, вводячи до нього, крім книгоопису, інші питання науки про книгу.

На початку XIX віку виникає новий термін - бібліотекознавство, але поки що тільки в значінні сукупності практичних відомостей, необхідних аби «збірку книжок перетворити в бібліотеку». Зустрічається він уперше в 1808 р. в роботі молодого бібліотекаря Мюнхенської придворної і Державної бібліотеки Шреттінгера в «Строці повного курсу бібліотекознавства». Цей термін, вживаний німецькими бібліотекарями всього XIX віку, поволи доходить до визначення книгознавства в цілому.

Такі широкі завдання ставить перед бібліотекознавством вищезгаданий уже німецький бібліотекар Ейхлер у своєму докладі, читаному в Австрійському товаристві бібліотекознавства в 1896 р.

Правда, Ейхлер не настоює на цьому терміні і припускає, що «книгознавство й бібліотекознавство», можливо, краще визначили б науку про книгу. На його

думку, наука ця мусить розв'язати питання «як повстала й розвинулась писемність, як змінились форми пам'ятників з її винаходом, як ширились та зберігались пам'ятники письменства, як користувались та як користуються з них тепер, яке відношення між пам'ятником і науками, що на нього спираються - от питання, що вимагають вельми старанної розробки». Бібліотекознавством Ейхлер називає науку, що «завданням її є дослідити літературні пам'ятники, умови й історію їх повстання, ширення й експлуатацію». Дослідження умов й самого процесу повстання літературних пам'ятників - цебто письменності, питань книгопродукції (переписування книжок й книгодрукування їх), видавничої і книготоргової справи як факторів поширення книжки й, нарешті, бібліотечної справи з бібліографією як допоміжною дисципліною в бібліотечній роботі, зв'язаної з питаннями експлуатації книжки - от що має розв'язати наука про книгу. Методами, що з них користуючись, можливе розв'язання поставлених Ейхлером питань - від творення минулого книжки й підведення підсумків сучасності в її житті, можуть бути тільки історичні та статистичні.

У цей час виходить книжка італійського автора Піло «Бібліографія: Книга как таковая и библиотека как особая организация» (1893), де всі знання про книгу об'єднуються уже іншою назвою - «бібліософія». Піло визначає бібліософію «як сукупність знань про книгу, що вже єсть, так і тих, що будуть здобуті» й ділить їх на 1) бібліологію, що має завданням вивчення книги в історичному й теоретичному відношеннях як форму літературного явища; 2) бібліографію, що студіює та описує книжки з певного погляду й 3) бібліотекономію, що вчить, як збирати книжки, зберігати їх та користуватись ними.

Методами дослідів у Піло будуть історичні та статистико-бібліографічні методи.

Теоретик Чехії останнього часу Л.Живний у книзі своїй «Rukovet bibliografie i Nauka o porisu», Praga, 1924 (1925), 8°, 214 стор., подає свою спробу визначення книгознавства і розробляє по-своєму систему класифікації знань про книгу. За ним книгознавство або бібліологія є сукупність відомостей про книгу: «Наука, що студіює книги в найширшому історичному значенні слова, обіймаючи літературні документи всіх видів і всіх доб». Усі відомості про книгу автор поділяє на відомості 1) загального характеру чи абстрактні, бібліографією називаючи цей розділ, що студіює питання філософії книги, питання теорії та на 2) відомості спеціальні чи конкретні, які розбиваються на цілу низку окремих дисциплін, кожне з яких може бути або теорією, коли розглядаються закони бібліологічних явищ, чи практичною, коли використовуються здобутки теоретичної частини для практичних потреб.

Уся схема класифікації бібліологічних наук Живного виглядатиме так:

Бібліологія загальна теоретична (бібліософія).

Бібліологія спеціальна теоретична.

A. Бібліологія фізикальна, що трактує книгознавчу технологію (бібліотехніка) і ділиться:

I. Книга індивідуальна.

II. Книга як організаційний агрегат.

III. Книгознавча біологія.

B. Бібліологія нефізикальна (або ідеологічна).

I. Бібліопсихологія.

II. Бібліологія соціологічна.

III. Бібліологічне право.

IV. Книгознавство історичне і літературне.

V. Книгознавча статистика.

VI. Книгознавча логіка, системна таксономія.

Для фізикальної бібліології Живний пропонує назву бібліологічної морфології, що має завданням дослідження: 1) зовнішньої ознаки книги, фізикального розвитку книги, її різних форм, змін (бібліографія); 2) книгопоширення, бібліогеографія, бібліотекарство, й назву бібліологічної анатомії для бібліології нефізикальної, де будуть питання бібліопсихології, а почасти науки про виховання народу, демо-психологія та демо-гіка й, нарешті, бібліологічна систематика - бібліологічні класифікації.

Індуктивний метод, метод природничих наук для загальної бібліології допоможе їм збудувати загальні закони й правила з дослідів конкретних фактів та явищ і для бібліології особової (спеціальної) метод спостереження, досвіду, описової, порівняльної аналізи та синтезу.

Перша спроба визначення книгознавства як окремої науки зустрічається в Росії на самому початку XIX в. Належить вона російському бібліографу того часу Анастасевичу. В статті своїй «О библиографии» (Улей, 1811, №21) він каже про бібліографію як науку про книги, котра стала галуззю знання людського й тим важнішою, що має в собі всі інші, всі ж інші містяться в книгах.

У примітці до назви статті він визначає бібліографію «як книгоописание или наука знать книги и по их содержанию излагать в приличных разрядах по общей или принятой системе». А далі визначає він і науку про книгу в цілому, надаючи їй надзвичайно широкого обсягу. Називаючи її теорією бібліографії чи бібліологією, яку треба вважати за філософію бібліографії (книгоописання) або «вышнею» бібліографією, приймає він її за науку енциклопедичну, тому що до неї «относятся сведения о словах библиографических, описание истории и «принадлежащих сего искусства, об архивах, рукописях, медалях, древностях, прочее, о знатнейших библиотеках, о разных изданиях, об издателях, славнейших типографах и книгопродавцах, о разных хранилищных системах; словом, о всем, что только принадлежит к умпроизведениям». За систему знань, але для цього ще не ясно окреслену, приймає бібліологію Анастасевич: «Всякий из сих предметов требует особенных сведений. Она (наука) нейтральна... Требуется соединения трудов многих, по множеству заключающихся в ней предметов, кои естественно разделяются по особенным способностям каждого».

Сучасник Анастасевича В.С.Сопиков в «предуведомлении» до «Опыта российской библиографии» 1813 р. дає своє хоч і досить невиразне значення бібліографії, але все ж таки ніби як окремої науки про книгу.

Підкресливши існування такої науки «зі першою спробою російської бібліографії, науки нової у нас, мушу довести різницю між бібліографом, бібліофілом, бібліостафом, бібліоманом, бібліотекарем й взагалі дати зауваження про те, що зроблено у нас «в рассуждении сей науки». Розглядаючи кожний з термінів детально, слово «бібліограф» вважає він словом грецьким

в значенню «книгоописателя», але «сіе название заслуживает тот, который в главном упражнении состоит в познание книг вообще» в ученой истории и во всем том, что относится к искусству книгопечатания». Але він зводить заняття бібліографа тільки до книгоописання: «Вся жизнь его проходит в составлении из оных (книг) выписок, в разделении на разряды и в описании их», а про бібліографію каже вже як про «книгописание или основательное познание о книгах: «Помощью ея науки и изящныя искусства гораздо удобнее распространяется и достигает своего совершенства. Она из всех словесных произведений ума человеческого составляет, так сказать, всемирную библиотеку, открытую для каждого».

В 1833 р. в енциклопедичному лексиконі Плюшара, в У томі його, з'явилось ще одне визначення книгознавства, що подав його Базілі. Завдання бібліогнозії, бібліографії й бібліології, на його думку, «Исследование книг и их описание, в особенности их издания, внешней и материальной форме книги, касаясь содержания ея в той или другой отрасли человеческого познания при составлении точного и систематического каталога». Таке завдання ставить він перед «отдельной отраслью познания, получившей в новейшие века весьма обширное развитие». Й тільки з кінцем ХІХ віку питання книгознавства як окремої науки ставляться у всьому обсязі.

Першим автором, що спробував розібратися в питаннях обсягу, завдань, класифікації та методології книгознавства був М.М.Лісовський. Ототожнюючи бібліографію і книгознавство, він визначає науку про книгу в статті своїй «Библиография и библиографическое творчество», вміщеній в №1 за 1884 р. Журнал «Библиограф» пише так: «Предмет библиографии складає книгознавство у найширшому смислі цього слова. Сюди належать взагалі будь-які розшуки в літературі та художніх стародавностях, історії книгодрукування, опису й історії бібліотек, історія книготоргової та видавничої діяльності, відомості про письменників та художників, бібліографів, книгопродавців тощо. Нарешті, сюди ж можна віднести розвідки про твори, які чомусь не потрапили до друку, опис старовинних рукописів, різних автографів, пояснення анонімів та псевдонімів».

У 1891 р., в другій статті, вміщеній в тому ж журналі «Библиограф» (1891, №1) «Материалы для словаря русского книговедения», Лісовський уже трактує бібліографію в значенні книгоописання, й книгознавством називає дисципліну, що об'єднує всі знання про книгу: «Библиография в буквальном смысле этого слова, з перекладу з грецької мови, означає книгоописання, але в наш час галузь її значно розширилась і її праці, як з книгоописання, так і з книгодрукування, мистецтва бібліотечної справи, книжкової торгівлі та інше призначаються або цілком бібліографічними, або такими, що мають до бібліографії близьке відношення. Тому суму предметів, що входять у бібліографію або стикаються з нею, правильно було б назвати книгознавством, оскільки той термін є таким, що більше відповідає розширеному поняттю бібліографії. Під книгознавством, крім бібліографії у власному смислі, можна розуміти і всі ті галузі діяльності, які мають до неї хоч яке-небудь відношення. Ми припускаємо, що в галузь книгознавства входять: 1) книгоописання до введення в Росії книгодрукування та відомостей діяльності друк-

рень; 2) книговидавництво, а також питання про право відповідності на твори літературні та художні; 3) книгоописання або бібліографія у власному смислі: розвідки про книги, опис їх частиний та загальний, складання каталогів та покажчиків, матеріали для історії журналістики; 4) збереження: бібліофільство, збирання книжок та рукописів, бібліотечне діло, архівознавство; 5) книжкова торгівля; 6) цензура. Всі ці галузі книгознавства мають своє минуле, отже, мають свою історію. У багатьох з них є своя теорія, тобто принципи, що спрямовують їхню діяльність. Нарешті, майже всім їм належить практика або, так сказати, сучасна поточна діяльність. Згідно з цим, різні галузі книгознавства можна вивчати з боку історичного, теоретичного, практичного».

Поставлені вперше Лісовським у журналі «Библиограф» питання теоретичної розробки науки про книгу остаточно розв'язуються ним у двох докладах, читаних: перший в Петербурзькому університеті в 1913 р. під назвою «Книгознавство як предмет викладання, його сутність і завдання» та інший, читаний у Московському університеті в 1916 р. «Книгознавство як наукова дисципліна».

Знання, що їх охоплює книгознавство, Лісовський об'єднує в систему наук про книгу, ідею, що разом з тим визначає завдання наук цих: вивчення еволюції книги в її якісному і кількісному відношеннях - от що має зв'язати окремі дисципліни книгознавства.

Визначаючи книгознавство як «наукову дисципліну, що об'єднує технічні, практичні й теоретичні відомості, що торкаються книжки як такої в її минулому й сучасному, й що мають за мету з'ясування умов повчання, ширення й експлуатації творів письменності і друку, а також з'ясування причин та наслідків якісного та кількісного складу цих творів, за різних обставин». Лісовський в першій частині цього визначення скористався з визначення, що його подав Ейхлер у вищезгаданій праці, та в другій - з визначення Ловягіна зі статті його в «Литературном вестнике» за 1901 р., №1 «О содержании библиологии или библиографии». Перша частина формули Лісовського, що її він вважає енциклопедією, складається з таких окремих відділів: 1) книгодрукування з історією рукописної й друкованої книги, з друкарською справою й книговидавництвом; 2) книгопоширення з книготоргівлею й бібліотечною справою; 3) книгоописання чи бібліографія. Й поза цими розділами ставить він питання правові, життя книжки, а також і статистику друку. Окремо розглядає Лісовський і питання журналізму, тому що шляхи виготовлення, ширення й опису періодичних видань занадто різняться від шляхів книжкових.

З'ясування причин та наслідків кількісного складу творів письменності й друку, проблема еволюції книжкової - от завдання, що його має поставити перед собою книгознавство в другій частині визначення Лісовського, розв'язуючи які книгознавство мусить йти за певними методами, що характеризують його як наукову дисципліну.

Історичним вважає Лісовський зміст книгознавчих наук, у тій його частині, де студіюється за історичним методом минуле книжки, й статистично-бібліографічним, що за методом статистично-бібліографічним з різних бібліографічних дослідів самого матеріалу роб-

ляться певні підсумки й узагальнення.

Коли ж книжка розглядається як явище соціальне, коли книгознавство вивчає не книжність одного якогось народу, а загального явища книжності, методом його в той час буде метод порівняльної історії й статистики, методи, з прийнятих у соціології.

Ще значнішу еволюцію можна простежити в поглядах й розборці питань книгознавства в сучасника Лісовського О.М.Ловягіна.

У першій своїй статті «О содержании библиологии или библиографии», що вже згадувалось, у «Литературном вестнике» (№1 за 1901 р.) Ловягін ставить перед бібліологією, бібліографією питання про необхідність розв'язання проблем про кількісний склад творів письменності й друку й його причинах і наслідках кількості складу, що спостерігався і спостерігається при тих або інших умовах.

Визначаючи так бібліологію на тій підставі, що за всі часи й у всіх народів увага бібліографів була звернута перш за все на кількісний склад «писательських произведений» або тих відтворень «писательських произведений», про котрі ми маємо будь-які відомості; від думав відмежуватися від дисциплін, що також студіюють письменницькі твори: 1) історії літератури, що досліджує розвиток літературних форм; 2) історії розумового розвитку, що мусить відтворити образ розумового прогресу людства та встановити закони його; 3) та від вивчення книжкової промисловості, що вивчає тільки зовнішній

бік книжки, того матеріалу, на якому відображена людська думка, незалежно від її змісту. Розглядаючи книгознавчі дисципліни, що охоплюються бібліотекою, важливе місце віддає він філософській кваліфікації разом з бібліографією й через невідповідність їх бачить причини повстання важливих в бібліології питань про причину цієї невідповідності. Розв'язати їх допоможе, на думку Ловягіна: 1) вивчення стану освіти у того або іншого народу або у всього людства; 2) вивчення ступеня розвитку книжкової справи, оскільки вона впливає на поширення книжок; 3) вивчення правових умов, що впливають на з'явлення, групування й поширення книжок, а також вивчення окремих груп творів письменності та друку за допомогою таких теоретичних засобів, як: 1) покажчики; 2) критичні статті; 3) бібліографічні «отзывы»; 4) характеристики й бібліографії письменників, які дають матеріал, аби розібратися в їх творах; й практичних, як: 1) бібліотеки; 2) архіви, книжкові крамниці й склади і взагалі всі ті установи, що дають прямо до рук твори, що підлягають бібліологічній класифікації.

Усі питання бібліології розкладаються у нього в таку класифікаційну схему:

А. Питання бібліологічної класифікації.

4. Класифікація наук та знань людських.

2) Бібліотечна класифікація за змістом.

(Далі текст уривається).

Виявлено в архіві інституту рукопису НБУВ і підготовлено до друку Н.Солонською.

З ФОНДІВ НБУВ

Внутрішній вигляд бібліотеки митрополита Флавіана (ф. 285, од. зб. 7611).

Лариса Депенчук

Про історію права як загальноосвітній процес

Кістяківський Б.О. Вибране / Л.П.Депенчук (упорядн.); В.Ф.Жмир та ін. (ред.). - К.: Абрис, 1996. - 512 с. Б-ка часопису «Філософська і соціологічна думка». - «Українські мислителі».

Праці Б.Кістяківського, які ввійшли до «Вибраного», подають читачеві його доробок у трьох галузях - власне філософію як методологію соціального знання в тому широкому розумінні, яке склалося на початку ХХ ст., загальну методологію правознавства, безпосередньо пов'язану з філософсько-соціологічною теорією також історію політичної думки України. Праці з цих галузей органічно пов'язані між собою не лише теоретично, не лише тим, що належать до спадщини видатного автора - їхнє поєднання є знаком творення української філософської думки на високому світовому щаблі розвитку та її входження в загальносвітовий контекст. Це і є той предмет, який цікавить передовсім тепер, коли у фрагментах минулого ми маємо впізнати та усвідомити власну колективну особистість і знайти відповіді на питання, які мають для нас особливий, визначений усім комплексом обставин нашого буття спосіб розв'язання. Адже, як писав Кістяківський, «нехай би яка стара сама по собі була та чи та ідея, вона для того, хто її переживає вперше, завжди нова; вона здійснює творчу роботу в його свідомості, збуджує його волю до активності, до дії». А тому кожен крок до її втілення позначений ірраціональністю, якою сповнена реальна історія людської культури, занурює в стихію творення, де не існує готових рецептів.

З біографічного та аналітичного нарису, викладеного в передмові, ми пересвідчуємося, що перед нами постає власне відрізок історії філософських та правових ідей українського радикалізму - соціалізму в тому ліберально-демократичному варіанті, якого ці ідеї прибирають повсюдно в Європі наприкінці ХІХ та на початку ХХ ст. Підсумком цієї історії, яка розпочалася з руху, очолюваного М.Драгомановим, є праця Кістяківського «Держава і особистість» (поширена стаття «Держава правова і соціалістична»). Повернення нині до цієї теми, присутньої у вихідних положеннях сучасної Конституції України, є практичним кроком до входження нашої держави в число демократичних правових і соціальних держав світу.

Ще в середині минулого століття один з провідних теоретиків німецького консерватизму Фрідріх Юліус Шталь цілком слушно вказував на послідовність у розвитку політичного радикалізму, за яку мають відповідати ліберали - внутрішній принцип революції, розпочатої лібералізмом, рухає її до демократії, а потім - до соціалізму, тобто хід розвитку саме такий, що демократична партія не просто веде за собою чужий для неї соціалістичний елемент, а сама перетворюється на соціалістичну. Інтелектуальна та політична історія ХІХ та ХХ ст. засвідчує, що зв'язок цих ідейно-політичних течій, зрештою, склав значною мірою її зміст, визначив долі та погляди діячів і мислителів. Так само український лібералізм разом з національно-демократичною та

соціалістичною течіями визначив погляди та долю Б.Кістяківського. Дослідження ним ідейного спадку М.Драгоманова та його впливу на сучасників і наступників, до числа яких він зараховував і себе, стало своєрідним самоусвідомленням українського радикалізму, того еволюційного й правового соціалізму, теоретиком якого став філософ. Поряд з цією важливою ниткою змістових зв'язків між текстами «Вибраного», які складають внутрішню структуру ідейної спадщини Кістяківського, слід зауважити ще одну: обстоювання самостійності української культури, тобто підстави існування української нації як суб'єкта культуро- та нормотворення, знаку існування її колективної волі, що визначає її долю так само, як історична необхідність. Ця ниточка між концепцією культурної спільноти як суб'єкту історичного творення (стаття «На захист науково-філософського ідеалізму») та національно-демократичною ідейністю є не лише особистим внеском Кістяківського в культурософію нації, вона продовжує той ланцюг інтелектуальної історії українства, що був започаткований діячами українських громад, зокрема київської Старої Громади, до якої належали батько філософа, знаний юрист О.Кістяківський, і його перший учитель історик В.Антонович. На жаль, до «Вибраного» не ввійшла стаття Б.Кістяківського, яка досить ясно засвідчує цю усвідомлену ним спадкоємність - «Юрій Юрійович Цветковський», вміщена свого часу в «Українській житні». Її сучасний передрук передбачалося здійснити у «Вибраних філософських та історичних працях» Кістяківського, підготовлених в Інституті археографії НАН України, видання залишилося нездійсненим за сучасних скрутних фінансових обставин.

Наукова спадщина Б.Кістяківського повертає нас до того особливого стану минулого, що є способом відкриття філософських проблем сучасності. Вже перша фраза статті, що розпочинає «Вибране» - про тяжку кризу наукового соціального знання - є яскравим свідченням аналогії з минулим. Тогочасна криза моністичного опису суспільних явищ та зв'язана з нею криза марксизму, який викликав недавнє захоплення у молодого українського соціаліста, стали переходом до культурософського погляду на реальність у всій її поліваріантності, множинності - індивідуальних та загальних інтересів у суспільному житті, напрямів та способів інтерпретації об'єкту наукового пізнання - в науці. Суспільна культура є сферою творення, свободи, де політичний лібералізм доповнено лібералізмом інтелектуальним. Щоб досягнути в науковій теорії кожен культурний феномен як єдність, треба застосовувати плюралістичну методологію - неодмінно зважати на доповняльність у кінцевому синтезі наукових точок зору, що виражають пізнавальні інтереси різних за спеціальністю фахівців. Така методологія відповідає суті гуманітарного знання.

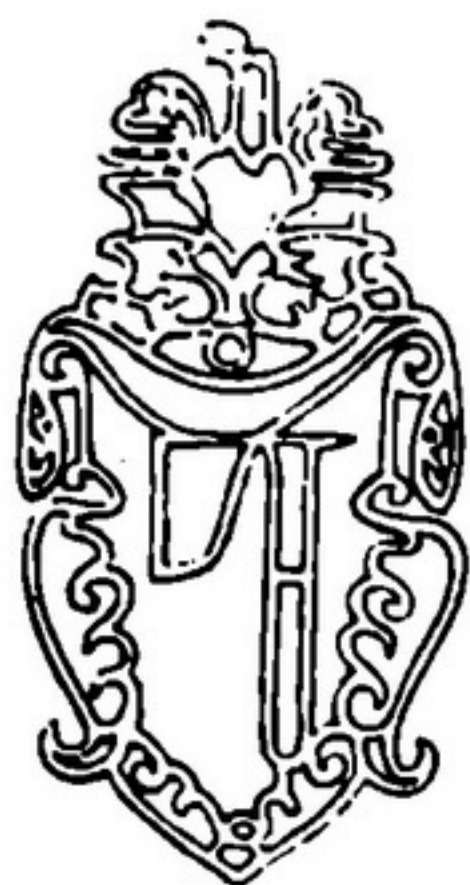

і правознавства включно. Теоретичний синтез Кістяківський розуміє радше як наукову проблему майбутнього, вираження трансцендентальної належності синтезу, і в жодному разі - не як моністичне, штучне зведення до системи, припасованої до заздалегідь відомої метафізичної ідеї. Цей образ наукового синтезу відповідає баченню філософом сутності загального та особливого в суспільстві, передовсім компромісної єдності інтересів суспільних груп у процесі державо- та правотворення. У зв'язку з цим відсутність у Кістяківського схильності до детальної розробки системи філософії пояснюється не лише тим, що він переважно досліджував методологію соціального знання, а й особливістю сприйняття Філософії як стилю мислення чи світогляду, як певного передпосилання культури мислення, а не готової схеми. Ці погляди на філософію, названі Кістяківським науковим ідеалізмом, викладені в двох його працях, вміщених до першого розділу «Вибраного» - «Проблема і завдання соціально-наукового пізнання» та «На захист науково-філософського ідеалізму». Другий розділ - «Методологія і соціологія права» - знайомить із застосуванням цієї філософської концепції до правознавства.

Згідно з культурософською теорією Кістяківського, провідними у духовній діяльності людини є норми - конкретні вияви належності. Право стало тим головним предметом, у дослідженні якого Кістяківський достосував своїх уявлень про сутнісне значення належності та раціональне походження й загальність нормативних форм. Він виходив з уявлення про історію права як загальносвітовий процес розвитку правосвідомості народів, що відображає формальні цінності їхньої культури і внаслідок діяльності правових інституцій набуває об'єктивного вираження в законах. Цей процес правотворчості, на його думку, можна дослідити не позитивним методом, схильним до формально-догматичної інтерпретації права, і не психологічним, який дає суб'єктивно-інтуїтивну інтерпретацію, а на основі методології, виробленої філософією культури. Саме культурна спільнота є свідомим суб'єктом правотворення, як і духовної культури взагалі. Концепція наукового ідеалізму спирається на ідею трансцендентальної належності - об'єктивної засади культурних цінностей, у тім числі моральних і юридичних норм, логічних форм, естетичних ідеалів, - якою скеровується діяльність культурної спільноти.

Такий підхід дав змогу Кістяківському об'єднати три сфери людської свідомості - догичну, етичну та естетичну - і трактувати її як єдиний нормотворчий процес. Скерована духовними цінностями - логічними формами, етичними принципами, естетичними ідеалами, діяльність людини утворює особливий, відносно природи різновид буття - культуру, де мета здійснюється завдяки нормам так само технологічно, як завдяки знанню законів природи створюється потрібна виробництву техніка. Тому належне, за Кістяківським, не протистоїть буттю, а притаманне йому, формальні цінності, тобто норми, є знанням його суті та способу дії. Ці погляди визначили розуміння філософом його особистого місця у процесі творення суспільної культури. Він бачив його у виявленні суспільного значення правових ідей та розвитку правосвідомості суспільства.

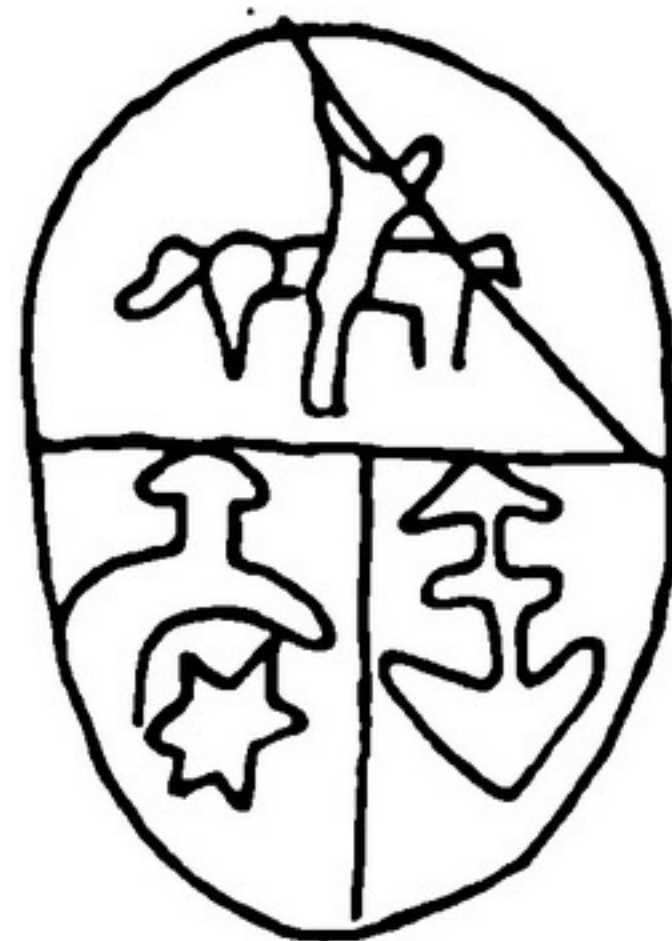
Особливе місце серед загалом методологічних статей розділу «Методологія і соціологія права» займає нарис «Держава і особистість». У ньому Кістяківський виклав соціально-політичні висновки з філософських та правознавчих поглядів. Він відкинув проголошувану багатьма його колишніми однодумцями (зокрема такими видатними філософами, як Бердяєв, Булгаков, Струве) на початку ХХ ст. необхідність творення ідеології чи нової релігії як сутнісної умови існування людської духовності, способу віддзеркалення у ній таких суспільних феноменів, як держава та нація. Слід зазначити, що цей мотив виникає і нині, таку ж мету як засіб подолання ідейної кривизни суспільства висувують і деякі сучасники. Залишаючись «науковим ідеалістом», філософ відшукав та обґрунтував перспективу побудови і демократичного правового й соціального суспільства та відповідне до неї завдання розвитку суспільної правосвідомості і встановлення норм права і правових інституцій як реалістичну програму дій інтелігенції. За складних обставин життя передреволюційної Росії, на роздоріжжі між імперським консерватизмом і більшовицьким радикалізмом, він визначив шлях, що на нього ми намагаємося повернутись нині, щоб ввійти до світової спільноти. Слід ясно бачити, що саме необхідно зробити для цього та чого нам бракує - і в науковому, і в практичному напрямках, слід визначити, чому свого часу суспільство не пішло цим шляхом і чи не станеться так, що воно омине його в майбутньому.

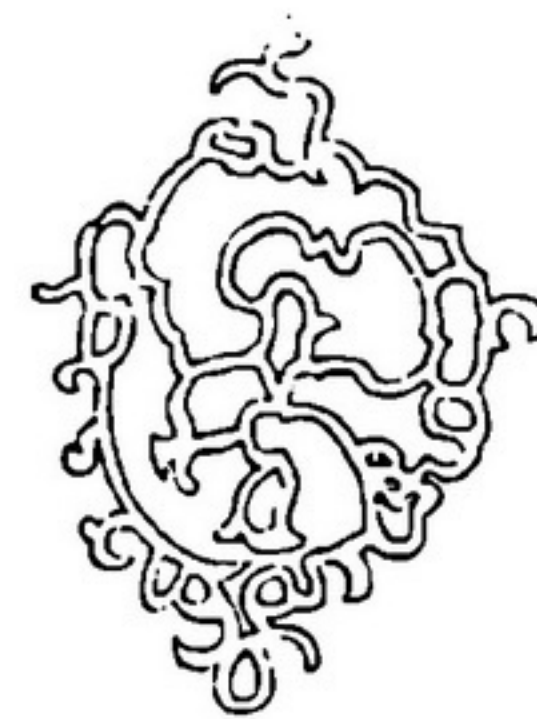
Водяний знак із Анеологіона. 1619.

Водяний знак із «Беседи св. Іоанна Златоуста на 14 посланій». 1623.

Філігрань на папері, виготовленому в м.Острозі.

Водяний знак із Тріоді Пісної. 1627.

Водяний знак із Анеологіона. 1619.

Михайло Слободяник

Вагомий внесок у вузівську підготовку бібліографів

Швецова-Водка Г.М. Загальне бібліографознавство (Основи теорії бібліографії): Навч. посібник для студентів ін-тів культури / Рівн. держ. ін-т культури. - Рівне, 1995. - 183 с.

Навчальний курс «Загальне бібліографознавство», на мою думку, є найскладнішою навчальною дисципліною бібліографознавчого циклу. Це пов'язано з сучасним станом теорії бібліографії, наявністю взаємовиключаючих підходів до дослідження, феномену бібліографічної інформації, непідготовленістю студентів першого курсу до освоєння бібліографознавчого знання. Саме тому слід вітати підготовку професором кафедри бібліографії Рівненського державного інституту культури к.п.н. Г.Швцевою-Водкою навчального посібника з цієї дисципліни.

Рецензоване видання складається зі вступу до теорії бібліографії та семи розділів: поняття бібліографічної інформації, визначення бібліографії, структура практичної бібліографічної діяльності, бібліографування як процес виробництва бібліографічної діяльності та його методи, класифікація бібліографічних посібників, класифікація бібліографії, бібліографічне обслуговування та його види. Така структура цілком логічна і успішно розкриває основні проблеми курсу в чіткій методичній послідовності.

Автор враховує необізнаність студентів з теорією та практикою бібліографії, тому висвітлює тільки головні питання, потрібні для дальшого поглибленого вивчення поняття «бібліографічна інформація».

Основними джерелами для створення посібника є сучасні теоретичні дослідження проблем бібліографії, що враховують її тісний взаємозв'язок з інформаційною діяльністю та системою документальних комунікацій. Одночасно використано теоретичну спадщину вчених XIX-XX ст., зокрема видатних українських бібліографів. Окремі питання висвітлюються за результатами власних досліджень Г.Швцевої-Водки (про визначення об'єкта бібліографії; типологічну класифікацію видань, яка враховується в бібліографічному відборі; види; жанри й типи бібліографічних посібників, види бібліографії тощо).

Пропоноване видання заслуговує позитивної оцінки за ознакою індивідуального авторства, що дозволяє реалізувати єдиний підхід у викладенні матеріалу. Важливо те, що автор не приховує дискусійності деяких положень і запропонованих рішень, що спонукає студентів до порівнянь різних поглядів, сприяючи розвитку їх творчого мислення.

Посібник дає теоретичне підґрунтя для подальшого

вивчення історії бібліографії та бібліографознавства, аналізу сучасного стану бібліографії в Україні, розгляду взаємозв'язків бібліографознавства зі спорідненими науковими дисциплінами. Автор зазначає, що всі ці питання виносяться поза межі посібника. Тимчасом їх висвітлення було б дуже суттєвим для формування цілісного уявлення про бібліографію, а їх відсутність слід вважати недоліком видання. У посібнику немає також характеристики новітніх концепцій бібліографії: інформографічної, культурологічної, когнітологічної. Автор підкреслює, що за основу в посібнику взято документографічну та книгознавчу концепції, але можна було б інформувати ще й про інші. Було б корисно також викласти суть дискусій між лідером документографічної парадигми бібліографознавства професором О.П.Коршуновим і його найактивнішими опонентами - професорами А.П.Гречихіним, Ю.С.Зубовим, Н.А.Слядневою, В.О. Фокеєвим.

Зміст посібника свідчить також, що теоретичні погляди вчених української бібліографічної школи потребують подальшого дослідження з метою визначення впливу їх наукових ідей на сучасне бібліографознавство.

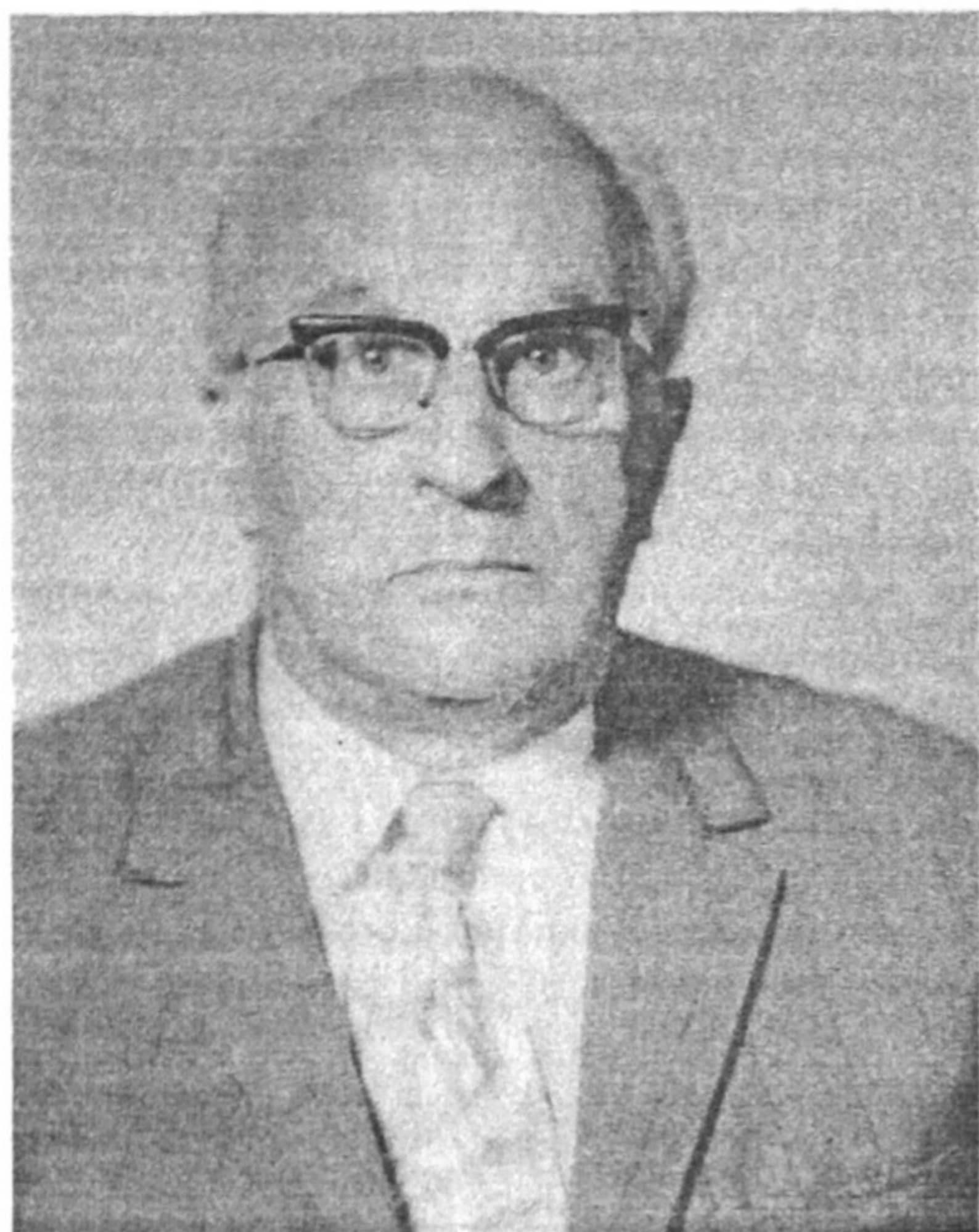
Рецензоване видання - це і навчальний посібник, мета якого - дати студентам початкові знання з бібліографознавства. Кращому засвоєнню матеріалу сприяють схеми, діаграми, таблиці, питання для самоконтролю. Предметний покажчик допомагає відшукати потрібні відомості. Прикнижковий список літератури вказує джерела для поглибленого знайомства з теоретичними проблемами бібліографії та подальшого переходу до вивчення завдань бібліографічної практики.

Поліграфічне виконання книги, на жаль, свідчить про бідність видавничої організації (мається на увазі якість паперу, обкладинки, самого друку), а наклад 300 прим. може задовольнити лише потреби самого Рівненського інституту культури.

Але треба віддати належне інституту за здійснення видання, яке створює передумови розвитку оновленої системи навчальної літератури з бібліографознавства. Високий науковий та дидактичний рівень його переконливо свідчить, що провідний бібліографознавець України Галина Швецова-Водка цілком підготовлена для створення авторського підручника «Загальне бібліографознавство».

Валерій Терно

Головний архітектор бібліотек

12 червня 1997 р. виповнилося б 90 років Федору Миколайовичу Пашенку (1907 - 1980) - архітектору, який понад 45 років віддав бібліотечній справі, працюючи в галузі проектування та будівництва бібліотечних будов і приміщень. Кандидат архітектури Ф.Пашенко по праву вважався провідним спеціалістом у цій галузі, він автор 110 наукових праць, з яких більшість присвячено питанням теорії і практики проектування, будівництва та обладнання бібліотек. 25 з них опубліковано за кордоном.

Трудову діяльність Ф.Пашенко розпочав у Ленінграді в 1925 р. У 1930 закінчив архітектурний факультет «Всероссийской Академии художеств», з 1933 р. - член Спілки архітекторів СРСР. Протягом 1933-1938 рр. Ф.Пашенко працював над монографією «Архитектура и строительство библиотечных зданий», в якій викладено наукові основи проектування бібліотечних споруд. Вона вийшла в світ у Москві в 1941 р. і до цього часу є настільною книгою архітекторів, які проектують бібліотеки.

Як фахівець з бібліотечної архітектури, Ф.Пашенко формувався під впливом відомих бібліотекознавців Б.Зельцле, В.Сахарова, Г.Фірсова.

Вагомою частиною його діяльності були вузівські бібліотеки. Впродовж 1956-1972 рр. він працює консультантом з проектування бібліотек у головному проектному інституті «Гипровуз». За його безпосередньою участю було виконано більшість проектів будівель вузівських бібліотек, які майже всі побудовані.

Починаючи з 1967 р., Ф.Пашенко займається якісно

новими, раніше не досліджуваними питаннями організації взаємодії роботи бібліотек з іншими установами інформації - архівами, музеями, виставками, книготоргівлею. Згідно з розробленою ним теорією, повнота забезпечення інформацією можлива при функціональній взаємодії цих закладів, передусім у формі створення єдиного інформаційного довідково-бібліографічного апарату, який об'єднує за предметно-тематичною спільністю друковані, рукописні та інші носії інформації. На основі цієї теорії було створено новий тип громадських будівель, що поєднує декілька однотипних чи тематично взаємодіючих закладів інформації; обґрунтовано створення градобудівничих комплексів таких закладів - спеціалізованих громадських центрів міст. Такі громадські центри залежно від їх спеціалізації, крім будівель закладів інформації, можуть також мати будівлі закладів користувачів: науководослідних установ, вузів, управлінь виробничими об'єднаннями чи будівлі адміністративно-управлінського призначення. Ці розроблені Ф.Пашенком положення були визнані новим кроком у розвитку теорії інформації та впроваджені в практику інформаційного забезпечення і градобудівництва. Вони також увійшли у довідковий чотиритомний посібник з архітектури, обладнання, механізації та автоматизації бібліотек, науковим редактором якого був Ф.Пашенко.

Водночас з науковою роботою архітектор також не переставав проектувати нові бібліотечні будівлі, реконструювати існуючі, розробляти інтер'єри бібліотек, їх обладнання (всього близько 150 бібліотечних об'єктів). Найвідоміші серед них - Національна парламентська бібліотека України у Києві (1953 р., проект реконструкції разом з архітектором В.М.Онощенко), будівля ДПНТБ СВ АН Росії у Новосибірську (1958-1966 рр., проект разом з архітекторами О.О.Воловик, К.П.Бурхановим), будівля Інституту наукової інформації суспільних наук (ІНІСН) з Фундаментальною бібліотекою АН СРСР у Москві (1962-1974 рр., у складі авторського колективу під керівництвом Я.Білопольського), типовий проект депозитарію на 2 млн. од. зб. (1974) разом з архітекторами Я.Камкіним, Є.Ісаєвим.

Ф.Пашенко здійснював велику навчально-педагогічну роботу у вищих навчальних закладах. Загалом понад 25 років він працював на архітектурних та інженерно-будівельних спеціалізаціях вузів Санкт-Петербурга, Москви, Києва. Залишивши 1967 р. завідування кафедрою в Університеті Дружби народів ім.П.Лумумби (Москва), він до кінця життя керував Відділом архітектури будівель установ інформації Відділення науково-дослідних робіт ЦНДІ експериментального проектування видовищних, адміністративних, інформаційних і спортивних будівель та споруд ім.Б.С.Мезенцева при Держбуді СРСР.

Загальний науковий, практичний, педагогічний доробок Ф.Пашенка з питань проектування та будівництва бібліотечних будівель і сьогодні допомагає архітекторам, бібліотечним працівникам, викладачам вузів стати на рівень потреб сучасності в створенні зразків високоякісної бібліотечної архітектури.

Художник Іван Литвин

Іван Іванович Литвин народився 5 жовтня 1942 р. в с. Деремезна Обухівського р-ну Київської обл.

У 1959 р. закінчив 6-у середню школу м.Кисва. В дитячі роки відвідував «ізостудію» Палацу піонерів м.Кисва.

З 1959 по 1966 р. (у перерві - служба в армії) навчався в Київському художньому училищі (пізніше - Київський художньо-промисловий технікум). Здобув фах художника-текстильщика. У 1972 закінчив Український поліграфічний інститут за спеціальністю художник-графік. Працював художнім редактором у видавництвах «Мистецтво», «Веселка». З 1987 р. - член спілки художників України. Його твори - живопис, графіка, екслібриси - експонувалися на багатьох виставках.

Синтез сучасного й національного - так можна визначити основу творчості Івана Литвина.

Коло інтересів митця дуже широке. Повз його увагу не пройшли нові течії в мистецтві, художні традиції історичного минулого України. Однак ні одна з робіт не викликає прямих асоціацій з творами класичного мистецтва чи творчого національного надбання. Закінченість окреслених у своїх границях форм разом з особливостями композиційного строю породжують іншу форму художнього буття, вираженого в оригінальних, сміливих образних узагальненнях.

У доробку художника ілюстрації до творів Г.Сковороди, Є.Гребінки, І.Франка, М.Воронного, О.Олеся, О.Пчілки, Р.Гамзатова та ін. Ілюстрації виконані в різних техніках - акварель, гуаш, дереворіз.

Художник творчо переосмислює й синтезує здобутки дереворізу українського бароко, відмовившись від стилізації «під давнину».

- ◆ Ілюстрація до книги Г.Сковороди «Сад пісень». Обрізна гравюра.
- ◆ Ілюстрації до творів Якова Щоголіва. Обрізна гравюра.
- ◆ Есклібриси, виготовлені в техніці обрізної і торцевої гравюри.

SUMMARY

Chachko A. Library Professiology in a System of Multistage vocational Training and the Process of its Standardization. The working out of library professiology as educational discipline is the independent complicated problem. When the task coincided in time and context with the creation of higher library education conception for Ukraine, the destiny of professiology turned out to be natural and useful. The author tells about the particular role of library professiology among existing educational disciplines which consists of its generalizing vocational context. The first and the second stage of vocational guidance is examined in the article. The programme subjects of the educational discipline «Library Professiology» is given, according to which the course has been, taught by the author since 1994. The professiological approach to the multistaged vocational training and its standardization is analysed. It is stressed that nowadays plans and curriculums are almost approved, the methodical materials have been worked out, the work on new textbooks is under way. The publication of textbooks, dictionaries, reference books, indexes is planned. The creation of «The Ukrainian Library Encyclopaedia» is necessary as scientific foundation for the first standard of librarian education in our country.

Kaschuk O., Jakimova L. Research Work of Institutes of Culture Students (experience of library, Documentology and Information Departments of Kyiv Institute of Culture). The authors touched the urgent problem of nowadays, i.e. the development of scientific creativity of youth students, offering specific forms and methods of its solution. Research work is begun first year of study and it urges the students to various creative work.

The article elucidates the activity of problem groups and scientific circles, students participation in research on the subjects of planned and contractual research work of the departments. The scientific creative work has positive results: more than 150 diploma works have been prepared, 30 of them were recommended to be introduced and published.

Behun V. Professional Training of Library Workers in Spain. The author of the article is the fourth years student of the Documentology and Information Department of Kyiv State Institute of Culture. Being interested in the problems of vocational training in the field of informational activity in various countries of the world and while staying in Spain during summer vacations she visited the University of Murcia city (Murcia region) and got acquainted with the teaching process at the University school of documentology and librarianship, collected material with reference to a history of modern condition of professional training of library workers in this country. As such information about Spain is practically inaccessible in Ukraine, the article will be of interest for professionals and institute students.

Karnaushenko V. Structure and Basic Characteristics of DB «Plasma» Thesaurus. Linguistical supply of DB «Plasma» is based on the method of cognitive, linguistic and communicative approach to the discerning of special vocabulary of scientific terminology. The research showed that scientific terminology on plasma physics is characterized by the presence of great number of nominationssynonyms with the traits of connotation colouring and has its own limitation at vocabulary, syntactical and semantical level. Analysis of the special vocabulary of sublanguage «plasma physics» became the foundation for the construction of descriptive dictionary, which contains the list of descriptors of their ascriptors and indicates the paradigmatic relation between descriptors.

Tesaurus to the DB «Plasma» is regularly replenished by new descriptors in the process of introduction of data to the DB. Tesaurus open structure makes possible to quickly react to the new information and to reflect the changes taking place in the subject field.

Khimich Ja. Psychological Components of Library Service. Nowadays the analysis of the psychological components of Library Service is concentrated on the study of the reader's and librarian's psychology and on the mechanism of their interaction. In other words on the study of «people's factor of library service», i. e., of the psychology of two persons - reader and librarian, their personal interaction (communication).

Communication of the librarian with the reader is a social and psychological problem in the sphere of library service.

The study of the relations of the reader and librarian should be guided first of all by the social psychology and psychology of person and group. Awareness of it is the basis either for study of the reader, reader's psychology and research of the librarian while creating library professiongraph, etc.

The article describes some aspects of psychological approach to the examination of library users service, defines the problems of research the aim of which is to study psychological peculiarities of library service in modern scientific library, objective and subjective factors, influencing the development and change of these peculiarities and to determine psychological conditions and the ways of their research, to work out methodical and organizational means of library psychological service work.

The described structure of the reader's library activity may serve as the foundation for working out the complex programme of the user's research and for substantiation of method selection.

Combination of empirical study of the problem with the historical and psychological analysis while further complex examining of the problem would make possible to find effective recommendations not only to improvement of the library service level, but also to social development of psychological optimization of its social and psychological climate, its stabilization, improvement of man-

agement system, selection and placing of personnel.

Zvors'ky S. To a Problem of History of Librarianship Studies in Ukraine. No trend of the native librarianship has recently acquired such wide spread but history of librarianship studies in Ukraine in common and history of separate book collections in particular. It is absolutely natural phenomenon: the construction of the independent Ukrainian state is objectively calling the interest of the public to the historical past of our country, to its achievements in the field of culture.

Arutiunowa S. Bibliographical Activity of M.Jasyns'ky at in NLU. Among the famous experts in Ukrainian books, librarianship and bibliography of the XXth cent. Mychilo Jasyns'ky (1889-1961) occupied a significant place. He was «bibliographer by calling of his soul and heart and for more than 30 years had been serving to book and bibliography». As well as many figures of Ukrainian shot Renaissance he had gone through a lot: arrest, suffering after discharging. Out of artistic course of life of the bibliographer 10 most intensive years were dedicated to the National Library of Ukraine. To this period of one of the founders of NLU is the article dedicated, it is based not only on known bibliographical and historical and literal sources, but also on insufficiently explored archival materials.

Babenko Zh. To Assist Children and Teenagers in Reading. The aim of the article is to draw attention of the practical librarians and scientific workers to the problem of improvement of the bibliographical supply of the activity of children and teen-agers reading organizers, to acquaint with bibliographical publications of the Ukrainian State Libraries for children and teen-agers; to analyse adopted methodical means; to favoure the usage of these manuals in the work of the libraries (for children, school-children and teen-agers in particular).

Apanovych O. «The Diary» of Jakov Markovich. For a half of a century (1717-1767) Ukraine statesman of the XYIII cent Jakov Markovych had been registering the events and facts which were significant to the history of Ukraine from his point of view. In addition to

Іван Гаврилович Шовкопляс

З червня 1997 р., на 77 році життя відійшов у вічність відомий вітчизняний археолог, історик, бібліограф, заслужений діяч науки і техніки України, головний науковий співробітник Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського, член редакційної колегії журналу «Бібліотечний вісник», доктор історичних наук Іван Гаврилович Шовкопляс.

Майбутній учений народився в 1921 р. на Полтавщині, в с.Лазірки Оржицького району. На «відмінно» навчався в школі і мріяв стати учителем. Блискуче здав екзамени у Київський університет.

Коли розпочалася Велика Вітчизняна війна, хлопець записався у винищувальний батальйон, але воювати на фронті не довелося: гвинтівку йому, синові репресованого, не довірили. Втім, Шовкопляс випив свою чашу випробувань до дна. Під час війни він закінчив Дагестанський державний педінститут ім. С.Стальського і був направлений на спорудження нафто-сховища поблизу Каспія під суцільне бомбардування фашистських літаків. Пізніше юнак потрапив у «спокійнішу» зону - на зведення алюмінієвого заводу в Кемерівську область без теплої одягу в сорокаградусні морози. Врятував його наказ Наркома оборони СРСР щодо демобілізації з будівель тилу військових округ спеціалістів з вищою освітою для використання за фахом.

З Державним історичним музеєм пов'язані роки становлення юнака як спеціаліста. У 1944 р. він відновлюється в Київському університеті. Влітку 1945 - бере участь упершій післявоєнній археологічній експедиції в Дніпровське Надпорожжя. А в 1949 р. Шовкопляс уже захистив кандидатську дисертацію і був затверджений Президією АН УРСР на посаді заступника директора Інституту археології з наукової роботи (працював до 1960 р.).

І.Шовкопляс - автор близько 400 наукових праць, зокрема ініціатор першої в Україні узагальнюючої праці «Нариси стародавньої історії Української РСР» (К., 1957, 1959). Він був настільки відомим ученим в археологічному світі, що, по суті, майже на кожній конференції в 60 - 70-х роках обговорювалися його відкриття.

Чимало зробив Іван Гаврилович для популяризації археологічних знань. Особлива сторінка діяльності вченого - викладацька. В 1954 - 1956 рр. він викладав на історичному факультеті Київського педінституту. В 1964 р. видає книгу «Основи археології», що стала

підручником для студентів історичних факультетів вузів.

Іван Шовкопляс - засновник Центрального науково-природничого музею АН УРСР, унікального археологічного музею «Добранічівська стоянка».

Незважаючи на заслуги вченого перед вітчизняною наукою, в 70-ті роки його під час «маланчуківської чистки» звільняють з посади завідувача Археологічного музею за згадування у книзі «Розвиток радянської археології на Україні (1917 - 1966): Бібліографія» видатних, але тоді замовчуваних українських учених В.Антоновича, М.Грушевського, Н.Полонської-Василенко та ін.

У 1973 р. Шовкопляс приходив на роботу в Центральну наукову бібліотеку імені В.І.Вернадського (нині - НБУВ) і працює в ній до останнього дня. Тут він опанував нову для себе галузь - бібліографію, вніс у неї помітний вклад. Останнім часом Іван Гаврилович працював над продовженням посібника «Показчик літератури з археології України, опублікованої в СРСР у 1981 - 1990 роках».

Шовкопляса відрізняла безпечна відданість науці, книзі, на цьому ґрунтувався і його патріотизм, надзвичайна цілеспрямованість та принциповість.

Іван Гаврилович був незамінним, строгим, але справедливим членом редколегії журналу «Бібліотечний вісник», стояв біля джерел його створення, розумів високе призначення наукової преси, і, зокрема бібліологічної та бібліотечної. Його відгуки інколи перетворювалися у статті, що тепер зберігатимуться в нашому архіві і слугуватимуть взірцем рецензування і роботи в журналі.

Дуже вболівав Шовкопляс за чистоту української мови, за наукову термінологію, був категоричним щодо зросійщення і калькування з інших іноземних мов.

Іван Гаврилович працював до останнього дня свого життя. Залишилася недописаною книга, залишилися невиданими достойні уваги широкій громадськості кілька його ґрунтовних праць. Утім, немає сумніву, що незавершене Іваном Шовкоплясом є кому продовжити.

У день скорботи на похоронах ученого тісним колом стояли біля його труни рідні, близькі, вірні друзі, колеги, а старша дочка, проводжаючи батька в останню печальну путь, читала його улюблені вірші Лесі Українки.

Пам'ять про Івана Шовкопляса завжди житиме в наших серцях.

Колектив Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського
Редколегія та редакція журналу «Бібліотечний вісник»

Виставка литовських книг в Україні

У жовтні - листопаді 1995 р. Генеральна конференція ЮНЕСКО прийняла постанову про святкування 450-річчя публікації першого видання литовською мовою «Загальнодоступного катехізиса» Мартінаса Мажвідаса. У рамках святкування цієї події і напередодні Дня Незалежності Литовської Республіки (16 лютого) Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського організувала книжкову виставку «Друкованій книзі литовською мовою - 450». У письмових джерелах перша згадка про Литву і литовців з'явилася в 1009 р. Литовців та їх північних сусідів - латишів - називають балтами, а їх мову відносять до балтійської або летто - литовської, що входить до групи індоєвропейської мовної сім'ї. Перша литовська книга «Загальнодоступний катехізис» М.Мажвідаса вийшла 1547 р. в Кенігсберзі готичним шрифтом накладом 200 прим. На сьогодні відомі два примірники цього видання. Один з них зберігається в університетській бібліотеці м.Торунь (Польща), другий - у науковій бібліотеці Вільнюського університету.

На ювілейній виставці було представлено понад 250 видань литовської літератури. Серед них - видання з фондів НБУВ, 11 видань люб'язно надано Посольством Литовської Республіки, близько 50-ти творів - Київським товариством литовської культури. Окрасою виставки було факсимільне видання «Загальнодоступного катехізиса», що вийшло у Вільнюсі в міжнародній серії «Бібліотека балтистики» (передрук з торунського примірника). Експонувалися колекція литовських абеток, книги з історії науки та освіти, праці з мовознавства, літератури, фольклору, етнографії та археології Литви, представлені переклади українською мовою литовських авторів.

На презентації з промовою виступив посол Литовської Республіки Плячкайтис Вітаутас Пятрас.

Дорогі співвітчизники, пані і панове, Ваші Превосходительства!

450 років тому (за даними істориків) 8 січня в Пруському князівстві, в м.Кенігсберзі, яке литовці називали Караяучус, було видано першу литовську книгу. Її творцем був протестантський пастор Мартінас Мажвідас, запрошений князем Альбрехтом із Великого князівства Литовського.

Починаючи розмову про першу литовську книгу та її автора, неможливо не згадати про самого князя Альбрехта, який ввійшов в історію не лише як меценат, а й як останній великий магістр ордена хрестоносців. У 1525 р. він секуляризував орден, створив світську державу, прийнявши лютеранську віру, і став васалом короля Польщі та Великого князя Литовського Жигимантаса Старшого. Як представник протестантської церкви, він притримувався вчення Лютера, за котрим проповідувати Боже слово потрібно мовою народу. А оскільки третина мешканців Пруського князівства були литовці, князь запросив у створений ним університет у м.Кенігсберг освічених литовців із Вільнюса, Кракова та інших міст Литви й Польщі.

Мажвідас (нар. в 1510 р.) навчався у Вільнюсі, а потім у Краківському університеті. З 1546 р. - в Кенігсберзькому університеті, по закінченню якого одержав ступінь бакалавра. М.Мажвідас прожив усього 51 р. і помер, будучи пастором у невеликому містечку Рагайні на лівому березі Німану (тепер - Калінінградська обл., м. Німан).

Перша литовська книга - це всього 79 сторінок з букварем, катехізисом та пісенником. Вона називалася «Прості слова катехізиса». Це була навчальна книга, котра призначалася не для простого народу, у більшості неграмотного, а для ксьондзів, які навчали литовців.

Литовська писемність, що виникла 450 р. тому, винесла всі незгоди, як і весь литовський народ, котрий на 120 років був колонізований Росією, але вистояв. У ХІХ ст. указом царської влади було заборонено литовську писемність. Але всупереч усьому вона, як і литовський народ, відродилася, щоб за її допомогою створити литовську свідомість і відродити Литовську державу.

У 1918 р. 16 лютого литовськими літератами, які вперше написав М.Мажвідас у 1547 р., було видано акт, що поклав основу нашої держави в ХХ ст.

V.MYKOLAITIS
PIRMOJI
LIETUVIŠKA
KNYGA

XVI amžiaus
LIETUVIŠKOS
KNYGOS

16th century
LITHUANIAN
BOOKS

Βανκιοναλας
nekuru Giesmiu / Ba-
guziole Dava / ant ei-
syun Echnenun tami
tutu gitaunu.

Ispausdas Karaliauziute / per
Gurgi Osterberga 1539.